

Univerzita Pardubice
Filozofická fakulta

Privilegia měst a české královny
Lucie Hanáková

Bakalářská práce
2013

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím odborné literatury a pramenů, které jsou uvedeny v seznamu.

V Pardubicích

.....

Lucie Hanáková

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce, docentu Janu Stejskalovi, M.A., Ph.D. za jeho rady a cenné informace a také za čas, který mi věnoval při zpracovávání práce.

ANOTACE

Téma bakalářské práce je Privilegia měst a české královny. Práce je rozdělena do jednotlivých kapitol. V první kapitole popisuji správu věnných měst, ve druhé kapitole se zmiňuji o životě Elišky Rejčky a Elišky Přemyslovny. Třetí kapitolu jsem věnovala jednotlivým věnným městům. Zde jsem se zabývala privilegií věnných měst.

KLÍČOVÁ SLOVA

Privilegia, královna, věnná města

ANNOTATION

The topic of the bachelor thesis is Town privileges and czech queen. The thesis is dividend into individual chapters. In first chapter I describe management of dowry towns, in the second chapter I mentioned about lives of Eliza Riccenza and Eliza of Bohemia. The third chapter I dedicated to individual dowry towns. There I am dealing with privileges of dowry towns.

KEY WORDS

Privileges, quees, dowry towns

Obsah:

1. Úvod	1
2.2. Správa věnných měst.....	19
3. Královny věnných měst	26
3.1. Ryksa Elzbieta(1288 – 1335)	26
3.2.Eliška Přemyslovna (1292 - 1330)	35
4. Královská věnná města.....	51
4. 1. Dvůr Králové nad Labem	51
4. 2. Hradec Králové	53
4. 3. Chrudim.....	58
4. 4. Jaroměř	62
4. 5. Mělník	64
4. 6. Nový Bydžov.....	68
4. 7. Polička.....	70
4. 8. Trutnov	72
4. 9. Vysoké Mýto	75
4.10. Brno	77
5. Závěr	82
6. Resummé.....	84
7. Seznam literatury.....	85

1. Úvod

Bakalářská práce se zabývá tématem privilegií měst a českými královnami převážně ve 13. a 14. století. Kvůli osobnímu zájmu jsem si vybrala právě věnná města. Vždy mě velmi zajímalo, proč jen některá města byla věnná a jak to vlastně fungovalo ve správě takových měst. Věděla jsem, že tato města držely královny, které peníze tak získávaly pro své potřeby. Nápad na psaní tohoto tématu jako bakalářské práce mě přivedla každoroční slavnost, která se ve městě koná, totiž příchod královny Elišky Rejčky, který se datuje do roku 1308, kdy Eliška ohlásila, že se trvale usídí v krásném městě, které je jí nejmilejší.

V bakalářské práci věnuji také prostor královnám, které tato města dostala od svých manželů. Nejprve se zabývám životem Elišky Rejčky a jejím přínosem pro města, která držela i to, jak s nimi nakonec naložila. I to, jak Eliška Hradec opustila a přestěhovala se do Brna spolu se svým milencem. Další královnou, která se objevuje v mé práci je Eliška Přemyslovna, dcera krále Václava II. a po opětovém ožení jejího otce i nevlastní dcera Rejčky.

Jako cíl jsem si vytkla projít privilegia věnných měst, abych zjistila, v jaké míře byla vydávána a co bylo jejich obsahem. Chtěla bych také zkoumat, zda se privilegia opakují pro více měst, či jsou pro každé jedno město jedinečné. Rovněž mě zajímá správa takovýchto měst, protože předpokládám, že pokud to vlastnila královna, správa byla ojedinělá. Také bych se chtěla zamýšlet nad tím, jak to s městy dopadlo, když královna zemřela či nastoupila jiná, která dostala města předcházející majitelky.

Práci jsem koncipovala do jednotlivých kapitol, ve kterých se budu zabývat správou měst, rozeberu životopisy jednotlivých královen a samozřejmě také privilegia jednotlivých měst.

Přestože se zabývám městy, která královny držely, chtěla bych zkoumat ještě město Brno z toho důvodu, že Eliška Rejčka a Jindřich z Lipé ho zvolili za své sídlo.

2. Správa měst

2.1. Vznik měst a jejich vývoj

Města tak, jak je známe z vrcholného středověku, před 12. stoletím neexistovala. Byla pouze větší sídla s hradem.¹ K velkému převratu došlo v desátém století, když příslušníci vládnoucí dynastie Přemyslovců začali zakládat obce, aby z nich získali peněžní užitek. Tyto obce byly pojmenovány buď podle místa, kde byly založeny nebo podle svého zakladatele.² V Čechách jsou města, která byla založena příchozími kolonisty.³ Po roce 1200 přicházeli ve velké míře do českých zemí německy mluvící přistěhovalci a zakládali tu velké množství vsí a měst.⁴ Toto přišlo vhod zvláště panovníkům, kteří neměli peníze a nově příchozím tak mohli pronajmout půdu, za kterou získali peníze. Vsi byly zakládány tím způsobem, že německy mluvící přistěhovalec si nechal vyměřit půdu, která mu byla přidělena. Půda se měřila na lány. Lány mohly být větší či menší, až později bylo přesně stanoveno, kolik jeden lán měří. Poté osadník pronajmul danou plochu, ze které platil také ještě úroky. Lokátor se navíc stal dědičným osadníkem pronajatého, v tomto případě půdy.⁵ Když ale lokátor přivedl do vsi další obyvatele, získal lán, ze kterého se nemusel platit úrok a také svobodnou rychtu. K tomu také kolonista mohl získat krčmu a mlýn.⁶ Přemysl Otakar II. si jako svůj cíl zvolil zakládat města, takže máme z této doby dostatek zakládacích listin. Z této doby je například známa zakládací listina Chrudimi: „*Mezi mnohými a těžkými starostmi naší pečlivosti a důtklivými naléhavostmi, které bez ustání ve dvoraně prsou našich se stíhají, to dojíká nás nejhlavněji, to nás popohání nejpředněji, k tomu nejvíce ostrí mysli své obracíme, k tomu snahou bedlivosti své směřujeme a se oddáváme, kterak by království naše České, skvostné dědictví naší vznešenosti, silou stálé pevnosti bylo podpíráno, aby skládajíc se v údech svých ze slušného rozložení, rozzařovalo se i všelikými sličnosti ozdobami. V příčině tedy nynějšího času, pečlivosti tou jsouce pobádání, a když příhodná chvíle sama sebou se naskytuje, bylo by proč viniti, kdyby velebná moc vznešenosti naší jasnosti nevyrovnala se vůli: pro stálou tedy ozdobu toho našeho království a pro ozdobné a stálé jeho utvrzení město nové při staré Chrudimi... chceme založiti....*“⁷ Už před rokem 1250 byla města hojně zakládána.⁸ Některá

¹ZOUBEK, František Jan. *O zakládání měst v Čechách v třináctém století*. Praha, 1878. str. 1

²Tamtéž, str. 5

³Tamtéž, str. 15

⁴Tamtéž, str. 16

⁵Tamtéž, str. 17

⁶Tamtéž, str. 18

⁷Tamtéž, str. 22

města byla zakládána na starých slovanských sídlištích, takže jim také zůstala jejich původní jména.⁹ Přestože města měla jména slovanského původu, sídlili v nich převážně německy mluvící osadníci. Mezi města tohoto typu patřil také Hradec, Čáslav, Chrudim aj.¹⁰ Osady, které byly založeny přímo ve třináctém století německy mluvícími kolonisty, dostaly také německé názvy¹¹, neboť neměly na co navazovat.¹² Z lidí, kteří řídili osídlení nově vzniklých měst, jsou někteří známy. Například víme, že Čáslav a snad i Chrudim založil „Kunrata Špitalář, vladař na Bětově“¹³. Také víme, že Poličku založil „Kunrata z Levendorfu“¹⁴. Polička byla založena 27. září 1265 touto zakládací listinou: „Vědouce, že v hojnosti lidu jest sláva knížete a že číselností poddaných povznášena bývá čest a moc královské důstojnosti, ke cti a ozdobě knížetství našich pečujeme o to, aby místa pustá a neschůdná, jichž položení k tomu se hodí a jsou k tomu přiměřena, syny lidskými byla zalidněna a vzdělána ve prospěch služeb božích a užitků lidských; jdouce tedy za předeslaným úmyslem s vroucí horlivostí a úsilovností, svěřili a nařídili jsme Kunratu z Levendorfu, o němž jsme slyšeli, že jest muž v takových věcech zběhlý a zkušený, aby nové založení našeho města v Políčkách zároveň se všemi dědinami, poli ornými a neornými, lesy, háji, myslivostí, lukami, pastvinami, vodami a vodotečemi, lovy ryb a vůbec se vším co leží při tom městě v délce a šířce, vysadil a úrodnými nám učinil pod právem, smluvami a podmínkami dole psanými.“¹⁵ Mezi podmínky patřilo to, že Kunrat a jeho mužští potomci budou držet fojtství ve městě a rychtu v okolních vsích stejným způsobem, jako tomu bylo ve Vysokém Mýtě, zároveň trestal vrahy a osoby jinak nerespektující právo. Mohl také vystavět čtyři mlýny a svobodně je užívat.¹⁶ První podmínkou k založení města německy mluvícími obyvateli bylo „vymanění hostí čili příchozích z područí úředníků župních a povolení zvláštního rychtáře.“¹⁷ O město se kromě rychtáře starala také rada konšelů, přičemž každý z nich se stal na měsíc předsedou – purkmistrem. Politickou moc ve městě vykonával právě podkomoří.¹⁸ Hned při zakládání města bylo potřeba povolení krále, protože jen on mohl vyjmout město z moci „župních“¹⁹

⁸ZOUBEK, František Jan. *O zakládání měst v Čechách v třináctém století*. str. 21

⁹Tamtéž, str. 23

¹⁰Tamtéž, str. 25

¹¹Přestože některá města měla módní názvy.

¹²Tamtéž, str. 26

¹³Tamtéž

¹⁴Tamtéž

¹⁵Tamtéž

¹⁶Tamtéž, str. 27

¹⁷Tamtéž, str. 31

¹⁸Tamtéž, str. 32

¹⁹Tamtéž

soudů.²⁰ Doklady o vzniku měst je v českých zemích možné sledovat už od druhého desetiletí 13. století, do té doby existovaly pouze menší osady.²¹ Většina královských měst vznikla už během 13. století a mezi ně se řadila města jako bylo „*Staré město pražské, Menší město pražské, Beroun, Slaný, Mělník, Nymburk, Kouřim, Kolín, Čáslav, České Budějovice, Vodňany, Písek, Sušice, Klatovy, Domažlice, Plzeň, Stříbro, Tachov, Cheb, Locket, Karlovy Vary, Ostrov, Kadaň, Žatec, Louny, Most, Ústí nad Labem, Litoměřice, Trutnov, Dvůr Králové nad Labem, Jaroměř, Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Polička.*“²² Některá královská města ovšem vznikla později. Podle postavení majitelů vznikla poddanská a královská města, ze kterých se v průběhu 14. století vyčlenila královská věnná města.²³ Na Moravě se vyvíjela královská města odlišně než v Čechách, města se zde zakládala mnohem rychleji. Ve 13. století tak došlo k vyrovnání s Čechy.²⁴ Panovníkova iniciativa byla patrná v zakládání emfyteutických měst.²⁵ Takovéto případy jsou známy již za dob Přemysla Otakara I.²⁶ Panovníka vedly k zakládání měst také vojenské, hospodářské a politické důvody.²⁷ Pro krále byla města spolu s hrady pevnou koncepcí, která zajišťovala to, proč byla města zakládána. Už to, že panovník založil město, pro něj mělo velkou hospodářskou výhodu. Ten sice poskytoval různá privilegia a výhody, právo užívání materiálů a jiné, ale města se financovala sama, takže panovník mohl zakládat města bez toho, aniž by musel vynakládat větší finanční prostředky. Hned od začátku plynuly panovníkovi příjmy z pronájmu půdy v podobě berně, na které město stálo.²⁸ Berně byly placeny nejen panovníkovi, ale také církvi v podobě desátku.²⁹ Ta, která byla placena králi za pronájem půdy, byla zřejmě zemská berně, která je známá už ze starší doby. Její počátky sahají zhruba do 12. století, respektive 1179, kdy podle zápisu kronikáře Jarlocha český kníže Bedřich „*vybral na lidu země těžkou berni nových peněz.*“³⁰ Existují zmínky také o berni obecné, kterou vypisovali králové jen občas a byla vázána na souhlas šlechty. Tyto berně však nedopadaly přímo na šlechtu, ale na jejich poddané. To je důvod, proč šlechta při nástupu

²⁰ZOUBEK, František Jan. *O zakládání měst v Čechách v třináctém století.* str. 41

²¹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* Dvůr Králové nad Labem, 2001. str. 11

²²HOFFMANN, František. *České město ve středověku.* Praha: Panorama, 1992. str. 287. ISBN 80-7038-182-5.

²³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 11

²⁴HOFFMANN, František. *České město ve středověku.* str. 288

²⁵Emfyteuze je feudální forma dědičného nájmu půdy, která byla spojována se vsí nebo městem v prostředí vrcholného středověku. Za pronájem byly odváděny peníze či byl splácen prací. Poplatek byl stanoven dle velikosti pluziny. Podle emfyteutického práva byla převáděna i starší sídliště.

²⁶JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost.* Nakladatelství Lidové noviny, 2005. str. 203. ISBN 80-7106-709-1.

²⁷HOFFMANN, František. *České město ve středověku.* str. 288

²⁸Tamtéž, str. 289

²⁹NODL, Martin. *Sluší-li daň dávati císaři, čili nic? Berně a úroky ve středověkém Českém království* In: Dějiny a současnost 2/2002., str. 1

³⁰Tamtéž

Jana Lucemburského na trůn nežádala nová privilegia, nýbrž potvrzení stávajících. Král Jan ale musel slíbit, že zemskou berní bude vybírat jen při zvláštních příležitostech, jako je korunovace či sňatek. Za Václava IV. ale zemská berně dále upadala. Berní se také panovník snažil zlepšit svoji finanční situaci a také dvora. Královská města měla platit berně stejně jako města poddanská.³¹ Ve městech to reálně probíhalo tak, že byla stanovena pevná suma, kterou město v daném termínu zaplatilo. Berní povinnost tak neměl každý občan, ale město jako celek. To ale vybíralo peníze od svých obyvatel. Na vybírání daní byli pověřováni obyčejní měšťané, kteří byli zpravidla členové městské rady a k dispozici dostali osoby, které jim pomohly daně vybírat.³² Pokud se mělo ve městech něco upravit, museli na to mít v pokladně fyzicky peníze a plánovat tak na delší dobu dopředu. Ve větších městech se berně vybíraly i po několik dní. Způsob vybírání byl dvojitý. Buďto lidé přišli na radnici daň zaplatit, nebo chodili na místo určené radnicí. Na přelomu 14. a 15. století dochází k proměně vybírání daní, protože města byla rozdělena do čtvrtí a v nich byly určeny odpovědné osoby za daň. Původní názor historiků byl, že všechna královská města platila stejně vysoké daně, dnes od tohoto názoru upustili, neboť existují doklady, které skutečnost vyvrací.³³ Městská berně se většinou odvozovala od vlastnictví nemovitostí, tedy pole, luk, domů a zahrad. Tyto domy mohly vynášet příjmy, pokud v něm byl zřízen nějaký obchod či v něm měl řemeslník dílnu. Pokud dům nic takového neobsahoval, stával se pro své majitele pouhým finančním břemenem. Pak na svém domě prodávaly tzv. renty, ze kterých měli příjmy.³⁴ Městský občan v prvním dvacetiletí 15. století zaplatil za daň do pokladny zhruba 64 grošů ročně.³⁵

Další zdroj příjmů do královské pokladny tvořila tzv. urbura, která je pevně spjata s horním právem, které se v Českých zemích rozvíjelo od první poloviny 13. století. Toto právo se odvozovalo od práva jihlavsko-kutnohorského, mnohdy označovaného za nejstarší v Evropě.³⁶ Horní regál byl utvořen na dvou principech, tedy na horním regálu a horní svobodě. Jako horní regál byl označován ve středověku soubor práv, který panovníci používali, když dolovali nerostné bohatství. Tento princip vycházel z předpokladu, že všechny nerosty patří králi, tedy tzv. „*iura regalia*.“³⁷ Jenom panovník mohl udělovat práva,

³¹ NODL, Martin. *Sluší-li daň dávatí císaři, čili nic? Berně a úroky ve středověkém Českém království* In: Dějiny a současnost 2/2002, str. 2

³² Tamtéž, str. 3

³³ Tamtéž, str. 4

³⁴ Tamtéž, str. 6

³⁵ Jeho majetek se ale musel pohybovat zhruba na 15 kopech grošů., Tamtéž, str.7

³⁶ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století* In GROSSOVÁ, Dagmar, KREJČÍK, Tomáš a ŠTEFAN T. Jan.(edd.) *Sborník konference věnované prof. Jiřímu Sejbaloovi 1929 – 2004. Postavení Moravy v mincovnictví a peněžních vztazích ve střední Evropě*. Ostrava, 2007. str. 31. ISBN 978-80-86840-29-1.

³⁷ Tamtéž

kteřá souvisela s dolováním nerostů. Pouze on mohl povolovat kutání, ze kterého mu byla odváděna část výtěžku ve formě urbury. Horní regál se nacházel v každé zemi, kde měla vrchnost vymezeno právo, že veškeré nerostné suroviny jsou jejich. Pokud panovník dovolil každému, aby na jeho pozemcích volně kutal a hledal nerostné bohatství, to byla tzv. horní svoboda, tedy druhý pilíř horního regálu. Tato horní svoboda je důsledek horního regálu.³⁸ Podmínky k hornímu regálu ale na českém území byly vydány teprve na přelomu 12. a 13. století. Poprvé byl horní regál pevně stanoven až v listině Václava II. z roku 1300. Bylo zde zřetelně uvedeno, že král může otevírat nové doly, také že bude dostávat podíl z vytěžených kovů, bude vydávat „*horní řády*“³⁹ a vykonávat zde soudnictví. Tento regál se týkal zlata a stříbra v Čechách i na Moravě, teprve od roku 1356 se rozšířil o měď, cín, železo a olovo. „*Výraznými činiteli v oblasti finanční politiky státu byl panovník a královská města.*“⁴⁰ Základem středověkého hospodaření státu byly soukromé důchody, ne ty veřejné. Ve 13. a 14. století disponoval panovník několika právy, mezi něž patřilo právo „*odúmrti, pokuty, konfiskace, důchody z královských měst, speciální berně z královských regálů, především výnosy z těžby nerostného bohatství a ražby mince.*“⁴¹ Královská města musela králi vyplácet úrok, speciálně berně musely být schváleny sněmem.⁴² Ve 13. a 14. století finanční správa panovníka velice úzce souvisela s pojmem „*komora*“⁴³, který původně označoval vše, kde byl uložen panovníkův movitý majetek, a také finance ve formě peněžních důchodů. Existovaly také další regály, ale nejvýznamnějším byl právě horní regál, na který dohlíželi urburéři, později mincmistři. Zvláštní zdroj financí tvořila tzv. zemská berně, u které ustanovil Jan Lucemburský, že je vázána na souhlas zemského sněmu. Výjimku ale tvořily korunovace, sňatek krále a věno pro princezny. Obecnou berni museli do královské pokladnice odvádět šlechtici, duchovní, obyvatelé poddanských měst. V reálu ji ale vlastně platili poddaní. Obecnou berni spravovali tzv. královští berníci, lat. „*collectores steure.*“⁴⁴ Ve 14. století však dochází k proměně, neboť vzniká královská pokladna, jakási sběrna panovníkových majetků. Činnost této pokladny zajišťovali notáři komory, kteří pravděpodobně vedli pokladní knihu. Ta se ale nedochovala. Od roku 1355 se proměňuje vliv královské komory, která se mění na císařskou, takže její vliv už není jen v českých zemích, ale po celých državách Karla IV. v rámci korunních zemí. Císařská komora byla vlastně novým úřadem, takže byli zřízení

³⁸JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století*. str. 35

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ Tamtéž

⁴² Tamtéž, str. 36

⁴³ Tamtéž

⁴⁴ Tamtéž

i noví správci, kteří dostali název mistři komory. Rozpočet pro města nebyl přesně daný, ani nebyl plánovaný dlouhodoběji dopředu.⁴⁵ Dvůr českého krále předpokládal, že hospodářský rozvoj země by mohl být větší díky nerostnému bohatství, především stříbru. Reformou z roku 1300 Václav II. zrušil denárovou a brakteátovou ražbu a změnil ji na grošovou. Jedinou mincovnou se stala ta v Kutné Hoře, činnost ostatních byla pozastavena. Tímto krokem se panovník vzdával svých každoročních výnosů, které mu z měny plynuly, navíc musel odškodnit „*podnikatele*“⁴⁶, kteří byli pozastavenou činností poškozeni.⁴⁷ Urbura nabývala na významu, když rostl objem těžby, zvláště v jihlavsko-kutnohorské oblasti, ve které se ovšem těžilo od sklonku 13. století. O objemu těžby ve druhé polovině 13. století toho však moc nevíme. „*První doklad týkající se pronájmu mince a urbury v Čechách udává roční pronájemní sumu ve výši 2500 hřiven stříbra. Ve druhém, kde jde o pronájem stříbrných dolů v Čechách a na Moravě, lze pozorovat dva údaje pronájemné sumy, a to buď na 2000 nebo 10 000 hřiven stříbra ročně.*“⁴⁸ Z toho tedy vyplývá, že příjem pána ve 13. století na těžbě nebyl vyšší než 5000 – 6000 hřiven stříbra každý rok. Urbura je v podstatě podíl na těžbě všech kovů. Urburu dostával panovník za to, že propůjčoval právo dolovat. To povoloval prostřednictvím svých úředníků. Odváděná urbura sloužila především k ražbě peněz. Ve 13. a 14. století se urbura stala oblíbeným finančním příjmem do královské komory. Ve 14. století urbura znamenala pro královskou pokladnu výrazný zdroj příjmů. „*Král na ni poukazoval své věřitele a často nároky na ni kladené převyšovaly možnosti úhrady.*“⁴⁹ V praxi to fungovalo tak, že věřitelé dostávali z urbury týdně nebo měsíčně určité částky. Pokud se náhodou stalo, že peníze z urbury nestačily, musel krále finančně podpořit buď nájemce urbury nebo podkomoří. Výše urbury se stanovovala podíly a závisela na množství vytěžených kovů.⁵⁰ 1/8 z celkového výtěžku urbury připadla králi. Za škody, které byly způsobené dolováním, získával panovník náhradu především v 1/3 z vlastní královské urbury, také 1/32 ve formě podílů z dolů. Právo „*Ius regale montanorum*“⁵¹ písemně zakotvilo právo pozemkové vrchnosti na panské lány. Panovník na tyto lány měl nárok pouze v případě, že byl jejich majitelem.⁵² Největší příjem urbury pro krále byl ve 13. a v 1. polovině 14. století, poté už výtěžky klesají. O dalším účelu urbury, která přišla do

⁴⁵ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století*. str. 37

⁴⁶ Tamtéž

⁴⁷ Tamtéž, str. 38

⁴⁸ Tamtéž

⁴⁹ Tamtéž

⁵⁰ Tamtéž, str. 39

⁵¹ Tamtéž

⁵² Tamtéž, str. 40

královské pokladnice, rozhodoval král. Lucemburkové věnovali peníze z urbury na reprezentaci, výpravné zahraniční cesty, také veřejné investice.⁵³

Královská města byla většinou zakládána podle smlouvy, která jejím obyvatelům umožňovala v politickém, soudním a finančním ohledu samostatnost.⁵⁴ Při zakládání měst tvořily tedy základní část panovníkových příjmů peníze odváděné za nemovitý majetek a královské regály, které panovník za peníze propůjčoval povětšinou šlechtickým rodům. K těmto dvěma položkám přibyla také obecná berně, která se odváděla z každého lánu obdělávané půdy. Kvůli tomu, že tato berně byla, jak je výše uvedeno vybírána jen občas, panovník většinu příjmů tedy měl z královského regálu a tzv. královské domény, což obsahovalo jak platbu za obdělávanou půdu, tak berni. Tato královská doména navíc byla proměnlivá, takže každý rok se vybrala jiná suma. Královskou berni později odváděla královská města za svoji panovníckou ochranu. Berní zatížení je známo už od Přemysla Otakara I., který v zakládací listině u města Uničov v roce 1223 zatížil občany, kteří vlastní nemovitosti.⁵⁵ Pokud již v tomto roce odváděli občané města Uničov poplatky, tak zcela jistě muselo být zatíženo i město Hradec nad Labem a další města, která se brzy vyčlenila jako věnná. Česká města odváděla berně ve stanovené termíny, a to na Hromnice (2. února), na sv. Jiří (24. února) a na sv. Martina (11. listopadu). Zaplacením této částky ale mnohdy vyplácení peněz panovníkovi nestačilo, protože mohl také žádat mimořádné daně, které mohly činit až polovinu ročních daní. Přestože Karel IV. ochránil nejen města, ale i kláštery před tímto ruinováním, sám se takovéto možnosti nevzdal.⁵⁶ Kromě královských měst, která platila berně, odváděla peněžní sumy také věnná města, v jejichž čele stál Hradec nad Labem s výší 341 kop a 20 grošů. Tato města však odváděla svoje berně do pokladny královny.⁵⁷ Pokud králi nestačily příjmy, které z měst měl, mohl se na ně obrátit s žádostí o půjčku. To mohlo být problematické, protože královské město se mohlo stát poddanským, neboť došlo k zástavě berně či jiného příjmu na delší dobu šlechtici. Město ovšem mohlo mít také zkrácené daně, pokud došlo k nějaké pohromě, jako například mor, požár či různé válečné události. Nastávaly také situace, kdy panovník finančně pomáhal městům, zpravidla při zdokonalování pevnosti, což bylo královým právem, také při stavbě mostů, silnic a obdobných objektů. Aby mohl král vyřizovat takovéto finanční záležitosti, vznikl úřad královská komora, kterou vykonával královský podkomoří, který se o tyto záležitosti staral.

⁵³ JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století*. str. 41

⁵⁴ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha, 1881. str. 3

⁵⁵ BOROVSÝ, Tomáš. *Zvláštní berně v českém středověku* In: *Dějiny a současnost 2/2002.*, str. 8

⁵⁶ Tamtéž, str. 10

⁵⁷ Tamtéž, str. 11

Jeho pravomoc ale byla omezena na příjmy z měst a z klášterů. Funkci královského podkomořího vykonávali většinou pražští měšťané. Obdobný úřad vznikl také na Moravě, ale funkci královského podkomořího držela v rukou šlechta. V Čechách se šlechta výjimečně střídala v držení s měšťany.⁵⁸ Z pravomoci královského podkomořího ale byla některá města vyňata – Staré a Nové město pražské, Kutná Hora⁵⁹ a Cheb.⁶⁰

Královská města byla pro panovníka také vojenská soustava, která chránila před tlakem z vnější. Rozmístění měst, které byly přebudovány na pevnosti, bylo strategické. Pevnosti vlastnil panovník a měštům je pouze propůjčoval. Města byla významná také politicky, protože díky tomu už šlechta nebyla jedinou „institucí“, o kterou se panovník opíral. Nyní tuto roli nahradila města. Panovník měl nad svými královskými městy teoreticky absolutní moc, ze které měštům předával privilegia a výsady, které získávaly už od svého založení. Během 14. století, kdy města potřebovala další práva, musela o ně krále výslovně žádat, takže takovýmto způsobem vznikla práva, která nebyla ve všech městech stejná. K výstavbě, která probíhala ve městech, dával panovník stavební řády. Pokud se jednalo o mosty, mohl dát povolení pouze k jednotlivým objektům. Velké množství privilegií věnoval panovník hospodářské oblasti, tedy mlóvé právo, výroční trhy, postavení cechů, právo skladu aj. Také usazení židů ve městě nařizoval panovník privilegiem. Také v oblasti právní a správní uděloval panovník mnoho privilegií. Právě on tak určil, jakým právem se bude město řídit, upravil městské soudnictví a správu, vymezil dědické právo, respektive odúmrť, povoloval městské pečeti, prapory a znaky. Do určité míry také zasahoval do vztahu mezi městem a církví. Počet privilegií, která byla danému městu přidělena, se lišil podle jejich velikosti. Poddanská města ovšem také potřebovala jistá privilegia. Mimořádné postavení mezi královskými městy zaujímal města, která byla sídlem panovníka a hlavní města. Na Moravě a ve Slezsku to bylo mnohem složitější, hlavní město na Moravě byla panovníkem vyhlášena Olomouc, ve které bylo také sídlo církve, ale později se začalo také prosazovat Brno.⁶¹ Města pro panovníka znamenala pouze prostředek k uskutečňování politických záměrů, města měla ale jiné zájmy. Záleželo jim především na bezpečnosti v zemi, chtěla provozovat řemesla a obchod. Královská města usilovala o své postavení a to i na úkor měst poddanských. Přestože královská města shlížela na poddanská trochu shora, velmi se bála degradace. Odlišný vývoj královských měst byl na Moravě, neboť přešla do šlechtických rukou a tak se dostala na stejnou úroveň jako česká poddanská města. Když města neuspěla

⁵⁸HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 289

⁵⁹Byla vyňata z toho důvodu, že Kutná Hora se stala horním městem a jejím správcem byl mincmistr.

⁶⁰HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 290

⁶¹Tamtéž, str. 291

v boji za rovnoprávné postavení se šlechtou,⁶² nesměla pak už na zemské sněmy. Pravidelné zastoupení měst na sněmech přinesla až husitská revoluce, takže města se nakonec stala jedním ze zemských stavů.⁶³ Už od 13. století se formovala města jako specifické hospodářské jednotky, ale také jako samostatné právní a polické jednotky, které chtěli vytvořit samostatnou celospolečenskou vrstvu. Město se formovalo díky řemesnickému obchodu a výrobě. Toto formování lze sledovat u měst, které vznikly u významných knížecích hradů v raném středověku.⁶⁴

Město mohlo až za odváděné poplatky získávat nějaké výsady a privilegia.⁶⁵ Tato privilegia ale nebyla zdarma.⁶⁶ Do té doby nebylo městem, pouze větším počtem osadníků. Jako první výsadu většinou získalo město možnost ohradit se palisádami a bránami, což jim umožňovalo větší míru bezpečí.⁶⁷

Rychtář také získával řadu výhod, různé poplatky z trhů atd. Rychtáři pomáhali město spravovat konšelé, kteří byli složeni z měšťanů.⁶⁸ Byli to nejbohatší lidé ve městě, kteří svůj majetek i nadále rozšiřovali.⁶⁹ Rychtáři v královských městech byli do svých úřadů voleni králem.⁷⁰ Úřad rychtáře král pronajímal buďto smlouvou nebo ho dával do trvalé dědičné držby. Rychtář ale musel za svůj úřad platit vysoké částky. Když se ve městech upevnila moc, usilovalo se o volbu rychtáře a omezování jeho pravomocí.⁷¹ Takovýmto způsobem byla zakládána královská města, která přináležela králi a získala tak většinu nebo všechny výhody a privilegia.⁷² Předseda rychtář spolu se dvanácti konšeli zasedali na městském soudu. Zároveň ale rychtář se dvěma konšeli tvořili tzv. denní soud, kde se řešily drobné spory zpravidla do deseti kop.⁷³ Poté se objevuje v královských městech podkomořský soud, jehož předsedou byl podkomoří, který byl od dob Jana Lucemburského zastupován hofrychtář.⁷⁴

⁶²HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 293

⁶³Tamtéž, str. 294

⁶⁴JANÁK, J. Z. HLEDÍKOVÁ a J.DOBĚŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. str. 202

⁶⁵KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 11

⁶⁶HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 289

⁶⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 11

⁶⁸Tamtéž, str. 12

⁶⁹HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, 2009. str. 407. ISBN 978-80-7106-543-2.

⁷⁰Tamtéž, str. 405

⁷¹Tamtéž, str. 406

⁷²KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 12

⁷³HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. str. 409

⁷⁴Tamtéž, str. 410

Podkomořský úřad na Moravě se objevuje už od 13. století.⁷⁵ Za vlády posledních Přemyslovců byla správa důchodů a statků v Čechách soustředěna do rukou královského komorníka, který měl k dispozici dva úředníky, nazývané podkomořimi.⁷⁶ Obdobně to fungovalo také na Moravě, kde se o tyto záležitosti staral rovněž královský komorník. I zde, stejně jako v Čechách byl pro dohled nad celou zemí ustanoven královský podkomoř (,,*subcamerarius*“). Tento podkomoř dohlížel na zakládání nových měst. Spravoval peníze plynoucí z klášterů a z nově založených měst. Podkomoř se tak pro krále stal po prvním roce důležitou osobou, neboť přispíval vydatnou částku do královské pokladny. Ještě na počátku 13. století ale podkomoř byl podřízenou osobou, až za Přemysla Otakara II. nabývá tento úředník samostatného postavení. To byl důvod, proč se o tento úřad ucházeli hlavně synové význačných šlechtických rodů. Kromě této působnosti také do pravomoci podkomořského úředníka spadalo „*vrchní řízení kolonisace země*“⁷⁷, takže povolávali do českých zemí cizí osadníky a sepisovali s nimi smlouvy o zakládání nových měst. Také jeho úkolem bylo přestěhování obyvatel z podhradí do vzdálenějších míst, aby mohlo na místě jejich bývalého domova vzniknout nové město. Do jeho kompetence spadal také dozor nad opevňováním měst.⁷⁸ Za vlády Václava II. většinu práv nad městy vykonával královský podkomoř, zatímco nejvyšší komorník se omezoval pouze na soudní (zemské) pravomoci. Když vymřel rod Přemyslovců, z listin je patrné, že u veškerých soudních záležitostí byl nejvyšší komorník, kterému asistoval právě královský podkomoř a který mu uděloval rady. Tím, že města neustále bohatla a také kláštery nabíraly větší důležitosti, úřad podkomořního nabýval větší vážnosti, kdežto nejvyššímu komorníkovi se pravomoci neustále zužovaly.⁷⁹ Král Jan často vyjížděl na válečné výpravy do ciziny, takže potřeboval, aby měl úředníka, na kterého se bude moci spolehnout. Vhodný podkomoř musel mít dvě vlastnosti. Musel být bohatý, aby mohl panovníkovi půjčovat peníze a také musel být bezohledný, aby mohl při vybírání peněz města vydírat.⁸⁰ Podkomoř v přemyslovské době byl jmenován nejspíše radou zemských pánů a do tohoto úřadu byl jmenován šlechtic z panského nebo zemanského stavu. Král ovšem nebyl vázán na tento stav, je znám dokonce případ, kdy byl jako podkomoř zvolen měšťan.⁸¹ Šlechta, která se domnívala, že statky náleží koruně, tak pokládala podkomořský úřad za

⁷⁵LIBOR, Jan. *Moravští podkomoři v době Václava II.* Český časopis historický. 1997, č. 2/95, str. 315. ISSN 0862-6111.

⁷⁶ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách.* str. 4

⁷⁷Tamtéž

⁷⁸Tamtéž, str. 5

⁷⁹Tamtéž, str. 6

⁸⁰Tamtéž, str. 7

⁸¹Tamtéž, str. 8

zemský, ale i královský, čímž hájila své právo na tento úřad.⁸² „*Podkomoří královští za krále Jana zpřevraceli násilně smlouvami stanovené poměry měst ke koruně, vydírajíce na měšťanech peníze proti všemu právu.*“⁸³ Došlo také k užší spolupráci měst v oblasti politických zájmů, takže ve Starém Městě, Litoměřicích a v Hradci Králové byly městské soudy povýšeny na odvolací stolice. Odvolávání k této stolici se rozšířilo v době, kdy královský podkomoří šířil bezpráví, takže města byla různým způsobem utlačována a právě to, že se sdružovala do různých celků, byl jediný způsob jejich obrany proti zneužívání moci královských úředníků a snažily se oprostit z jejich dozoru. Něco podobného se odehrávalo na Moravě, i zde jsou doklady o sdružování měst a jejich snaze uniknout podkomořskému dohledu. Zcela vymanit z tohoto dohledu se podařilo pouze Starému Městu, Brnu a Kutné Hoře. Staré Město si na králi Janovi vymohlo v roce 1331 slib, že pouze on bude obnovovat konšelský úřad a že město povede městská rada v čele s rychtářem, který bude soudit a rozhodovat v právních záležitostech.⁸⁴ Totéž se stalo i v Brně, když král Jan vyňal obyvatele tohoto města z moci moravského podkomořího.⁸⁵ Na ostatní královská města měl sice královský podkomoří stále vliv, ale jeho moc trochu oslabil, protože už tolik nezasahoval do městských záležitostí. Ve městech, která byla zastavena, jeho vliv zcela skončil. Karel IV., který chtěl svému úřadu dodat větší vážnost, začal skupovat zastavená města. Královský podkomoří už v nich měl omezenou moc.⁸⁶ Karel IV. pochopil, že je nutné pozměnit soudnictví, takže královskému podkomořímu dal k ruce hofrychtěře neboli dvorského sudího, který dohlížel právě na soudnictví.⁸⁷ Podkomoří byl vybírán z městských úředníků. Na menším zemském sněmu byl zastoupen zvláštním úředníkem. Vůči koruně měl podkomoří hájit její zájmy u měst a duchovního stavu.⁸⁸ Působnost podkomořího platila pouze v královských městech a u duchovenstva pouze v Čechách. Ve 14. století byli v Brně a Olomouci ustanoveni úředníci, kteří měli obdobné pravomoci jako český královský podkomoří a jejichž úřad byl rovněž inovován. Finanční správu měst, politické a soudní záležitosti nejen měst, ale i duchovních měl na starosti zemský podkomoří. Mezi nejstarší město, které odvádělo královně peněžní dávky, patřil Mělník. V roce 1307 se k němu přidala další města. Protože Rudolf I. zastavil své ženě budoucí věnná města, přešla správa právě na

⁸²ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách* . str. 9

⁸³Tamtéž, str. 10

⁸⁴Tamtéž, str. 11

⁸⁵Tamtéž, str. 12

⁸⁶Tamtéž, str. 13

⁸⁷ Tamtéž, str. 14

⁸⁸Tamtéž, str. 15

ni.⁸⁹ Když král Jan v roce 1316 odebral Elišce pravomoc nad věnnými městy, opět do rukou královny přešla až v roce 1363, kdy je Karel IV. svěřil Alžbětě. Pokud by se královna po smrti krále opět provdala, měla správa měst přejít na krále, který je nemohl určitou dobu zastavit. Také po smrti královny samotné města přecházela pod krále, což se stalo v roce 1393, když zemřela Alžběta a města přešla pod ochranu Václava IV., který nemohl města po dva roky zastavit žádné královně. Ty mohl postoupit až v roce 1399 své ženě Žofii Bavorské. K městům se připojil také Trutnov a Dvůr Králové. Královna se ujala měst a ihned jim jmenovala zvláštního podkomořího, přičemž ten královský podkomoří pak v těchto městech neměl pravomoci. Kvůli tomuto jmenování královna řešila spor s královským podkomořím Sigmundem Hulerem, který byl vyřešen až v roce 1401, kdy zemský soud uvedl, „že králová hned muože svého podkomořího saditi a míti a podkomoří královský nemá nic jejím městuom rozkazovati.“⁹⁰ Tyto města nakonec zůstávaly v rukou královského podkomořího. V roce 1569 se k věnným městům připojil také Nový Bydžov a také Trutnov v roce 1455. V době, kdy v zemi nebyla žádná královna, která by města spravovala a do jejíž pokladny by šly důchody právě z věnných měst, je spravoval zemský podkomoří se svými úředníky. Počet ostatních královských měst kolísal podle situace, jestli panovník zastavoval nějaká města či přijal některá poddanská města mezi královské. Přesný počet královských měst ve čtrnáctém století je patrný v privilegii krále Jana ze dne 5. července 1337, ve kterém na přímlovu syna Karla IV. udělil třiceti městům jejich práva a vymezil působení podkomořího. V této době neměla věnná města ještě zvláštní postavení,⁹¹ proto jsou mezi ostatními královskými městy, kterými jsou: „Menší město Pražské, Slané, Louny, Mělník, Litoměřice, Ústí, Perno, Most, Žatec, Kadaň, Ostrov, Locket, Hradec, Mýto, Chrudím, Polička, Jaroměř, Čáslav, Kolín, Kouřím, Nymburk, Beroun, Plzeň, Klatovy, Stříbro, Tachov, Domažlice, Sušice, Písek a Budějovice.“⁹² Již v této době se vymezovaly rozdíly mezi městy, protože z některých plynul užitek přímo a z některých nepřímo do pokladny. Lepší postavení než města podkomořská mělo Staré město Pražské a Kutná Hora, neboť byla uznána jejich samostatnost. Podřízenější postavení měla města „horní“⁹³, na které dohlížel královský mincmistr. Dalšími typy měst byla „ochranná“⁹⁴ města, která král svěřil buď duchovnímu nebo šlechtici do správy. Karel IV. v *Majestas Carolina* přemýšlel, že by ke královským městům připojil ještě

⁸⁹ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách* str. 16

⁹⁰Tamtéž, str. 17

⁹¹Tamtéž, str. 18

⁹² Tamtéž

⁹³ Tamtéž

⁹⁴ Tamtéž

Trutnov a Dvůr Králové. Ta byla skutečně o něco později připojena.⁹⁵ Na začátku patnáctého století se ke královským městům přidaly Vodňany, ale naopak ubylo Perno, Loket a Ostrov, které se dostalo do držení soukromé osoby.⁹⁶ Některá města v letech 1394 a 1395 žádala krále, aby vydal listy, ve kterých zakazuje podkomořímu utiskování měst v podobě nezákonných peněžních dávek.⁹⁷ Úřad podkomořího se za posledních panovníků přeměnil na jakési ministerstvo pro městské a duchovní záležitosti.⁹⁸ Když byl v roce 1435 za českého krále přijat Zikmund, byl donucen 6. července 1435 vydat dekret, že královští podkomoří budou přijímat podobojí.⁹⁹ Až za krále Jiřího z Poděbrad se stal úřad podkomořího opět spojením mezi králem a městy.¹⁰⁰ Kolem roku 1500 se upustilo od zásady, že úřad podkomořího je úřadem královským, což mělo brzy dopad. Král nemohl tento úřad někomu světit nebo úřadu dotyčného zbavit.¹⁰¹ V roce 1508 došlo k velkým změnám. Do tohoto roku totiž správa královských důchodů spadala do kompetence české komory, od tohoto roku připadla tato starost do rukou šlechty. Stavové si do svého čela zvolili dvě osoby, které se starali o důchody a spravovali je. Jeden byl zvolen z panského a druhý z rytířského stavu.¹⁰² V 15. století pojednává Ctibor Tovačovský z Cimburka o zemském podkomořském úřadu, jak by měl vypadat. „*Když jeho Milost opatří stavy rytířské, dědičné i manské a řád pánuov a rytířstva, má Jeho Milost také opatřiti řád duchovní a městský, kteříž slovu komora Jeho Milosti, preláty a města a těm také má dán býti úředník, kterýž slove podkomoří. A ten muož býti z panského aneb rytířského řádu, člověk hodný, kterýž komoru tu Jeho Milosti má spravovati, užítky Jeho Milosti bráti, z nich počty činiti a vydávati vedlé jeho Milosti vuole. Ptáti se také má na Jeho Milost duochody a oznamovati nápady a na místě Jeho Milosti jich dobývati súdem neb jiným slušným během. Sám také má komoru Jeho Milosti súditi, spravedlivé jiným od nich činiti, v tom zvláště, co ku právu zemského nepřísluší a v mezích městských jest.*“¹⁰³ Úřad královského podkomořího souvisel se vznikem měst, ale nikdy tento úřad nepodléhal nejvyššímu podkomořímu.¹⁰⁴ Činnost podkomořího zcela zřejmě souvisela s panovnickou komorou, protože musel existovat úředník, který převezme kontrolu nad nově vznikajícím ekonomickým subjektem, tedy městy a podchyty z nich finanční zdroje.¹⁰⁵

⁹⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách*, str. 19

⁹⁶ Tamtéž, str. 20

⁹⁷ Tamtéž, str. 22

⁹⁸ Tamtéž, str. 28

⁹⁹ Tamtéž, str. 29

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 30

¹⁰¹ Tamtéž, str. 34

¹⁰² Tamtéž, str. 35

¹⁰³ LIBOR, Jan. *Moravští podkomoří v době Václava II.* str. 315.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 317

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 318

K tomuto úřadu patřily také další nově vzniklé jevy jako například zvýšená dolovací aktivita a také vznik královské urbury. Protože Morava byla rozdělena do údelů a byla sjednocena až v roce 1212, za Vladislava Jindřicha místo podkomořího existovali „provinciální komorníci“¹⁰⁶, kteří se později stali soudními úředníky.¹⁰⁷ Počátky moravského podkomořského úřadu lze sledovat ve stejnou dobu, ve které vznikají královská města a také kláštery, které jsou pro panovníka zdrojem nejen zásob, ale i financí. Není zcela jasné, co bylo náplní podkomořích na počátku 13. století, to je patrné právě až za vlády Václava II. První podkomoří se zřejmě objevuje už v roce 1247. Jmenuje se Ondřej a je to bratr Arvův. Pro označení podkomořského úřadu se objevují nejprve slova subcamerarius.¹⁰⁸ Od roku 1265 se však označení proměňuje na subcamerarius Moravie, takže je zcela patrné, o jaký úřad se jedná.¹⁰⁹ Když došlo ve 2. polovině 13. století k uvěznění jednoho z podkomořích, tento úřad dočasně zanikl. Nejsou ale zprávy, kdy a jak byl znovu obnoven, jen víme, že k tomu došlo za olomouckého biskupa Dětricha.¹¹⁰ Pro podkomoří se předpokládalo funkční období na jeden rok.¹¹¹ Za vlády Václava II. neexistoval úřad podkomořího, který by platil pro celou zemi, takže pro Moravu existoval moravský podkomoří. Jak již bylo výše řečeno, tento úřad byl propůjčen pouze na jeden rok a měl pevně stanovený závazek, který musí králi odevzdat. Jediný podklad, který máme pro to, kolik bylo odvedeno, je nevěrohodný, takže není reálná částka průkazná.¹¹² Podkomoří ve svém funkčním období mimo jiné vykonával soudní pravomoci. „...soudí spory uvnitř jednotek vytvářejících strukturu komory, tj. zabývá se interními spory měšťanů ve městech i např. mezi klášterem a jeho many, rozsuzuje také sporné záležitosti mezi těmito jednotkami, tj. mezi klášterem a městem, dále schvaluje záležitosti týkající se městské samosprávy, zastupuje měšťany – věřitele šlechty, (samozejména v zájmu komory) na provinciálních soudech, tj. před zemským právem. Technicky také zajišťuje panovníkovy dispozice zeměpanského majetku, převážně půdního, duchovním ústavům a městům (vyměřuje, předává).“¹¹³ Podkomoří, kteří byli spolehliví, drželi svůj úřad dva či dokonce tři roky po sobě. Do svého úřadu se také mohli po čase opět vracet. Vždy šlo ale o domácí šlechtu, nikdy není doložen cizinec. Někteří z podkomořích také měli v držbě blízké hrady, takže byli současně i purkrabími (v držbě měli hrady Veveří, Buchlov a

¹⁰⁶ LIBOR, Jan. *Moravští podkomoří v době Václava II.*

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 319

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 320

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 321

¹¹⁰ Tamtéž, str. 327

¹¹¹ Tamtéž, str. 343

¹¹² Tamtéž, str. 344

¹¹³ Tamtéž

Levnov).¹¹⁴ Z dokumentů, které máme, je patrné, že úřad podkomořího byl znám již v době nástupu Václava II. na trůn, to znamená, že tento úřad existoval už za vlády Václavova otce Přemysla Otakara II.¹¹⁵ Za panování krále Přemysla Otakara II. byla nejdůležitější vojenská státní moc šlechty, která nechtěla, aby jí vládl silný panovník a omezoval tak jejich práva, což si král uvědomoval a začal podporovat či rovnou zakládat různá královská města, jako je Vysoké Mýto, Polička a Mělník.¹¹⁶ 24. května 1285 bylo vydáno privilegium Magna charta pro česká města, ve kterém byla zakotvena ochrana měst před šlechtickou mocí, protože šlechta cítila v sílících městech konkurenci a chtěla omezit jejich pravomoci.¹¹⁷ Když na trůn nastoupil Jindřich Korutanský, jeho vláda byla tak chaotická, že dokonce zastavil Mělník a města rozhodla v roce 1309 k útoku na šlechtu. Když byl tento odpor potlačen, města byla definitivně vyloučena z politického života a docházelo k oklešťování jejich práv. Když na trůn nastoupil Jan Lucemburský, pojal města jako zdroj peněz. To ale vedlo k dalšímu odporu měst v roce 1319. Král pochopil, že pro něj bude výhodnější, pokud městům udělí některá privilegia a výhody.

Už během 14. století došlo k potlačování pravomocí rychtáře, který měl podléhat konšelům.¹¹⁸ V roce 1421 došlo poprvé k posílení politické moci měst, která se stala součástí českého sněmu jako třetí stav. V tuto dobu došlo ke zrušení úřadu rychtáře spolu se všemi jeho pravomocemi. Rychtář, který měl v té době velmi okleštěné pravomoci, vykonával úřad policejního úředníka.¹¹⁹ Mezíkem, kdy došlo ke zrušení úřadu, se staly husitské války, kdy se města vymanila z podřízenosti rychtáře.¹²⁰ Po zrušení tohoto úřadu správu města do rukou převzali konšelé. Předsedou byl purkmistr, který řídil město z radnice, takže zaniká i původní rychta.¹²¹ Panovníci se nechtěli smířit se zrušením rychtářského úřadu, tak se pokoušeli o jeho obnovu, ale veškeré snahy selhaly. Také pokusy dalších králů ztroskotaly. V roce 1466 do královské pravomoci výrazně zasáhl papež, když dovolil Plzni, aby byl rychtář volený, takže už v roce 1480 mohla být rychta v tomto městě zcela zrušena.¹²² Takováto situace byla platná až do 16. století, kdy do politiky začíná zasahovat šlechta.¹²³ V samosprávě českých královských a věnných měst nastal zásadní zlom v roce 1547, když je postihla opatření od

¹¹⁴ LIBOR, Jan. *Moravští podkomoří v době Václava II.* str. 345

¹¹⁵ Tamtéž, str. 346

¹¹⁶ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 12

¹¹⁷ Magna chartu vydal Václav II., syn Přemysla Otakara II.

¹¹⁸ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě.* str. 406

¹¹⁹ Změnila se i vážnost rychtáře, který byl před husitskými válkami podepisován v listinách jako první, nyní je buď mezi posledními osobami nebo jeho podpis na listině dokonce chybí.

¹²⁰ HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě.* str. 407

¹²¹ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 14

¹²² HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě.* str. 407

¹²³ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 14

krále Ferdinanda I. za stavovský odboj. Šlo o města Plzeň, České Budějovice, Ústí nad Labem a Jihlavu. Jednalo se především o hospodářská opatření, tedy konfiskace majetku a zavedení pивní daně. Trest Ferdinanda I. znamenal velký zásah do městské samosprávy, která již nebyla nadále autonomní. Hospodářské sankce se týkaly konfiskace veškerého pozemkového majetku měst a „odevzdání městských a zádušních důchodů králi.“¹²⁴ Města, která byla zbavena všech příjmů, se zadlužovala. Při konfiskaci ztratila také veškerá městská a cechovní privilegia. Ty král zrušil a některým městům částečně navrancel, ale s nařízením o „reorganizaci správy.“¹²⁵ Do měst král dosadil pro dohled královského rychtáře.¹²⁶ Kompetence podkomořího vyhasínaly a jeho pravomoci přešly na apelační soud v roce 1548, který dohlížel na česká města a na královský tribunál v roce 1636 pro Moravu.¹²⁷

Dne 25. března 1527 zřídil také král Ferdinand nový úřad, českou komoru. Tento úřad byl zřízen „pro správu a povznesení královského hospodářství.“¹²⁸ O písemnou agendu se staral sekretář, v roce 1548 byli už dva sekretáři, český a německý. Po roce 1548 byla agenda rozdělena na dvě části. Na českou expedici, která se starala o písemnou agendu královských a věnných měst a také německá expedice, která měla ve své kompetenci „horní agendu.“¹²⁹ V 16. století do města proudí němečtí řemeslníci a obchodníci, kteří se ve městech usazují jako konšelé či měšťané. Podmínkou přístupu do úřadu však bylo to, že se naučí česky, aby se mohlo v češtině jednat. Postupem doby se však od tohoto pravidla upouštělo a města byla po třicetileté válce dokonale poněmčena. K další výraznější změně došlo až za Josefa II., který dekretem v roce 1783 zrušil úřad královského rychtáře, který Ferdinand v roce 1547 zavedl.¹³⁰ Pro pána města bylo nejdůležitější, jakou má město platební schopnost, jak může odvádět daně. Proto se vyčlenila města privilegovaná, která neplatila pravidelné daně, ale v případě potřeby poskytovala panovníkovi pomoc, dále města věnná, která měla stejné výsady a města horní, která se lišila zásahy mincmistra do vnitřní správy.¹³¹

Královská města se stala doménou královské moci, která byla započata už za vlády Václava II. Základem byla hospodářská oblast. Panovník městu poskytoval právní a mocenské zajištění. Také města se financovala sama a až teprve když se plně rozvinula,

¹²⁴ JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost.*

¹²⁵ Tamtéž

¹²⁶ V Ústí nad Labem byl jmenován až po bitvě na Bílé hoře.

¹²⁷ JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost.* str. 219

¹²⁸ Tamtéž

¹²⁹ Tamtéž, str. 106

¹³⁰ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 14

¹³¹ JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost.* str. 210

mohla králi jeho počáteční investice vrátit. Města od počátku platila panovníkovi pomocí berně za pronájem půdy, na které bylo dané město vystavěno. Pokud byla korunovace nebo jiná mimořádná situace, vypisovala se zvláštní berně a také se od měst čekal nějaký dar. Různá privilegia byla nutná i pro hospodářskou sféru, jako je mílové právo, výroční trhy, cechovní právo, právo skladu a také práva týkající se obchodu. Nezbytná byla ale také privilegia v oblasti právní a správní.¹³² Panovník byl faktickým vládcem nad městy, pouze jim ze svých pravomocí ukrajoval privilegia a dával je městům na smlouvy, případně v dalších století.¹³³ Mezi těmito městy měla výsadní postavení sídlení města panovníka a hlavní město země. Vymykala se pražská města, Olomouc, Brno, Vratislav a další.¹³⁴ Finanční zdroje z královských věnných měst byly určeny české královně a dohled nad těmito financemi měl královnin zvláštní podkomoří. Královna spravovala věnná města po ovdovění, ale po roce 1400 jí byla města věnována už při korunovaci. Tato města se jinak vracela pod správu podkomořího krále.

Radní soudnictví ve městech se vyvíjelo nejpomaleji, protože si soudy udržovaly co nejdéle své působení v majetkoprávních vztazích. Zasedání v radě bylo ale výhodnější, protože zasedala každý den a její sezení bylo navíc neformální. Znamená to překonání středověkých zvyklostí a přenesení váhy na význam písemného svědectví, pro které ale rada potřebovala bezvýhradnou autoritu ve městě.¹³⁵ Městská rada byla vrcholným a samosprávným orgánem ve městech.¹³⁶ Dalším samosprávným orgánem, který se ve městě utváří už na konci 14. století, byla městská obec.¹³⁷ Obec byla tvořena měšťany a osedlými řemeslníky. Tato rada byla svolávána jen výjimečně a to jen pokud bylo třeba schválit nějaké finanční operace.¹³⁸ Existovaly také skupiny obyvatel ve městě, které stály zcela mimo jejich pravomoci. Tím byli především židé, kteří byli pod zvláštní královskou ochranou.¹³⁹ Jejich postavení je poprvé zmiňováno v privilegiu Přemysla Otakara II. z roku 1254, ve které je král vyňal z pravomoci rychtářů. Židé tak podléhali přímo pod krále nebo případně pod židovského rychtáře.¹⁴⁰ Byli také vyloučeni z městského obchodu, ale směli ve městě získávat

¹³²HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 290

¹³³HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. str. 441

¹³⁴HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 291

¹³⁵JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. str. 210

¹³⁶Tamtéž, str. 211

¹³⁷Lat. *Comunitas civitum* – v některých městech se právě tato obec stala kontrolním orgánem, například na Starém městě pražském

¹³⁸JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. str. 211

¹³⁹Z městských pravomocí byli vyňati také obyvatelé žijící na předměstí a lidé žijící v šosovních vesnicích.

¹⁴⁰Nejprve do úřadu židovského rychtáře byli jmenováni křesťané, až později rabíni.

majetky. Kráři také platili zvláštní židovskou daň. Také duchovenstvo, které sídlilo ve městě, nespadlo pod městskou správu, ale pod církevního představitele.¹⁴¹ Univerzita, která byla ve městě, měla vlastní samosprávu, protože studenti podléhali univerzitnímu soudu. Za krále Vladislava Jagellonského došlo k vyhocení konfliktů mezi městy a králem. Spory měly ráz politický a hospodářský.¹⁴² Počet královských měst se v Čechách pohyboval okolo třiceti, na Moravě se kvůli zástavám ustálil počet na pouhých šesti královských městech – Olomouc, Brno, Jihlava, Znojmo, Uherské Hradiště, Uničov. Věnných měst bylo v roce 1569 v konečném počtu devět. Definitivně se vyčlenila z královských měst. Když po roce 1603, tedy smrti Marie Španělské, manželky Maxmiliána II. zůstala pod správou zvláštního podkomořího věnných měst, přestože v tu dobu nebyla žádná královna, stala se trvalou organizační složkou.¹⁴³

2.2. Správa věnných měst

Počátkem 14. století se z královských měst vyčleňují města věnná.¹⁴⁴ Panovníci museli totiž zajistit svým manželkám příjmy, takže jim postoupili městská území a také důchody z vybraných měst.¹⁴⁵ První zmínky o věnných městech, které patřily královnám, spadá až do držav Guty, která měla získat důchody z města Hradce, které požadoval už Rudolf I. Habsburský v roce 1287.¹⁴⁶ Už Václav II. zajistil své manželce Elišce Rejčce v roce 1305 příjmy z města Hradce nad Labem, Mýta a z Chrudimi.¹⁴⁷ První zmínka o Hradci nad Labem pochází z roku 1225. Není to zakládací listina, král v ní totiž městu „*daroval nové obci jisté pozemky či osadu Vesce a jejich dosavadním držitelům poskytl náhradou sedm popluží i louky u Čistěvsi. Zároveň osvobodil nové osadníky od platů a povinností, k nimž byli zavázáni obyvatelé kastelánského hradu*“.¹⁴⁸ „...*quod nos civitatem nostram in Gradec et habitatores suos augure ac ampliare volentes commodo et honore, quamdam terram prope Gradec, que Wesce vulgariter appellatur, quo fuit hereditas fratrum duorum, Petri videlicet et Benede, prefate civitatis habitatoribus addidimus perpetuo possidendam; eisdem fratribus, Petro scilicet et Benede, commutationem facientes pro eadem terra, dedimus et assignavimus eis*

¹⁴¹JANÁK, J., Z.HLEDÍKOVÁ a J.DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. str. 211

¹⁴²Tamtéž, str. 213. Spory hospodářské se týkaly rušení mílového práva, ty politické zasedání měst na sněmu.

¹⁴³Tamtéž, str. 214

¹⁴⁴KRSKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města*. str. 15

¹⁴⁵MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století* In: *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4. – 5. května 2004*, uspořádal Jan Kilián, str. 1. ISBN 80-903453-1-X.

¹⁴⁶Tamtéž, str. 1

¹⁴⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města*. str. 15

¹⁴⁸MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./I: Od nejstarších dob do r. 1526*. Hradec Králové, 1996. str. 23. ISBN 80-90048-9-X.

*quamdam terram in Cescewes ad VII bonas araturas tam in agris...*¹⁴⁹ Z této listiny je tedy patrné, že bratři, kteří byli majiteli zmíněné obce Veska, tedy bratři Petr a Beneda, kteří přenechali tuto vesnici králi a dostali za to sedm lánů a vsi Čistěves, přičemž nemuseli poskytovat oni ani jejich potomci „*nářez a nocleh*“¹⁵⁰. Z této listiny můžeme také vyčíst svědky listiny, kterými jsou Sulizlaus z Lozy se svými bratry Závišem a Ctiborem, podkomoří Hroznata, Bohus, Holak z Planasu, Jesutbor, Jan z Pecku, Ruben, Vnezlav, Stoghnev, Riuin ze Záhornic, Wecemil Ctibor a další, kteří již nejsou uvedeni. Je to tedy spíše doklad o probíhající městské kolonizaci. Toto privilegium Přemysla Otakara I. nedefinuje žádné právní normy, hradečtí obyvatelé se totiž řídili magdeburským právem. Hradec se stal pro panovníka vzorem pro další kolonizaci. Když byla povýšena Litomyšl na město, udělil jí Přemysl Otakar II. stejná práva jako Hradci nad Labem.¹⁵¹ Pobyty panovníků nebo členů panovnické rodiny byly jistě pro město významná událost, ale také často přinášely různé nepříjemnosti, jako například velká vydání. Větší hrozbou pro města však byla možnost zástavy. Hradec spolu s Chrudimí měl posloužit Václavovi II. jako zástava pro knížete Fridricha Drážďanského. Tomuto osudu nakonec obě města unikla. Brzy však města dospěla ke svému novému účelu a to jako držba pro královny. Jednou z nich byla i Guta, Václavova manželka, která na Hradecku vlastnila některé statky, které používala jako „*stolní zboží*.“¹⁵² Guta však brzy zemřela a Václav II. se podruhé oženil a vzal si Elišku Rejčku, která se uchýlila v roce 1308 do Hradce, když na trůn nastoupil Jindřich Korutanský.¹⁵³ Tvrzení, že tuto instituci věnných měst založil již Václav II., se však v pramenech nikde nevyskytuje, takže Eliška byla zajištěna až v době, kdy král již věděl, že brzy zemře. Původně ji zajistil pouze 20 000 hřiven.¹⁵⁴ V roce 1307 udělil Rudolf Habsburský před svoji smrtí Elišce Rejčce věno na 40 000 hřiven z měst Hradec nad Labem, Jaroměř, Vysoké Mýto, Polička a Chrudim. Postupem doby však přibyla další města¹⁵⁵ – počátkem 14. století Mělník, mezi léty 1399 a 1400 Dvůr nad Labem a Trutnov a až v roce 1569 i Nový Bydžov.¹⁵⁶ Z měst královně plynul značný příjem, protože jen úrok činil 320 a berně přes 1200 kop grošů ročně.¹⁵⁷ Úplný výčet těchto měst se objevuje až v listině římského krále Albrechta I. Rakouského, která byla

¹⁴⁹ GUSTAV, Friedrich (ed.). *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II (1198 – 1230)*. Praha, 1912. Listina č. 278 z roku 1225.

¹⁵⁰ Tamtéž

¹⁵¹ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I/1: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 24

¹⁵² Tamtéž

¹⁵³ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I/1: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 26

¹⁵⁴ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 2

¹⁵⁵ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 292

¹⁵⁶ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 15

¹⁵⁷ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 293

vydána za přítomnosti Elišky Rejčky, která prchla z Prahy, v opatovickém klášteře 5. října 1307.¹⁵⁸ V této listině král Albrecht I. Rakouský a jeho syn rakouský vévoda Fridrich přijali pod svoji ochranu města Hradec, Jaroměř, Chrudim, Mýto a Poličku. Zároveň jim potvrdili všechna privilegia, která obdržela od českých králů. V této listině se rovněž popisuje, že obyvatelé mají být souzeni podle městského práva. Navíc je zde uvedeno, že obyvatelé vyjmenovaných měst nemusí platit berni,¹⁵⁹ pouze roční úroky z pozemků městu, ke kterému náleží. Berni by platili jen v případě, že by král vdával svoji dceru. V této listině se také uvádí právo mílové, tedy o tom, že míli kolem věnných měst nemá nikdo mít krčmu ani provozovat řemeslo. Do měst se ale může dovážet svobodně kámen, vápno, písek a hlína na stavbu domů. Římský král Albrecht I. tedy mimo jiné dal obyvatelům les Bor, ze kterého si mohou brát dřevo a také jim dovolil svobodný trh na den narození Panny Marie.¹⁶⁰ „*Také řečeným měšťanom chtěli sme takovú milost učiniti, aby nižádného sbierání neb berně nám dávati a platiti dlužni nebyli, než tolik úrok s dědictvie, kteráž skrze krále mají odměřená, bez pohorškové toho také, kterýž by koli král dceru nebo dcery své k manželskému stavu vydával, tehda chce, aby lidé měšťan ve vseh sedící sbierku nebo berni vydali...*“¹⁶¹ „*Item, chcme, aby kámen vápenný a jiné kamení potřebné k domuom v městě k stavení, a piesek, hlína, kteréž potřebné jsú, k městuom vezeny byly bez překážky všelijakej. Item, chcme, aby od každého řečených měst blížej jednej míle ani řemeslník ani žádná krčma nebyla jmiena.*“¹⁶² V této listině zároveň potvrzovali staré výsady a přidávaly nové. Albrecht výrazně omezil pravomoc královského podkomořího, který měl rozhodovat odvolání od městského soudu. Tuto Albrechtovu listinu, ve které Hradci daroval les Bor, si nechali obyvatelé Hradce přepsat do knihy privilegií v roce 1400. Tato listina ale nebyla právně závazná, protože Habsburkové nezískali českou korunu a Jan Lucemburský tento dar nepotvrdil.¹⁶³ Ve stejném roce města poprvé vstoupila do vojenského dění, když došlo k bojům mezi Jindřichem Korutanským, kterého si šlechta zvolila, protože byl manželem dcery Václava II. Anny a Fridrichem Sličným, příbuzným zemřelého Rudolfa I.¹⁶⁴ Měšťané se ale nespokojili s tím, že by měli do svých měst vpustit německou „švábskou“¹⁶⁵ posádku, která měla ve městě pobývat v zimě 1307/1308, takže žádali oplátkou posílení hospodářských a politických pozic, které jim bylo

¹⁵⁸ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 2

¹⁵⁹ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Praha, 1895. Listina č. 83, str. 148.

¹⁶⁰ Tamtéž, listina č. 83, str. 149

¹⁶¹ Tamtéž, listina č. 83, str. 153

¹⁶² Tamtéž, listina č. 83, str. 154

¹⁶³ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1: Od nejstarších dob do r. 1526*. str.27

¹⁶⁴ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 2

¹⁶⁵ Tamtéž

podepsáno v již zmíněné listině z 5. října 1307. Tyto švábské posádky byly do měst umístěny proto, aby rozšiřovaly habsburskou podporu, což však nevedlo ke zdárnému konci, neboť se strhla bitva u Opočna a většina šlechty se tak přiklonila na stranu Jindřicha Korutanského. Fridrich Sličný se nakonec s Korutanem dohodl a vzdal se tak nároku na český trůn a bylo domluveno, že vojenské jednotky města postupně opustí. V této smlouvě bylo zakotveno také to, že tato věnná města náleží Elišce Rejčce, konkrétní vyjmenování ovšem chybí. Královna-vdova se ihned vrátila z Rakous a v Nymburce v roce 1308 potvrdila všem svým městům privilegia.¹⁶⁶ Tímto privilegiem královna potvrdila všechna privilegia, která městům udělil její manžel král Rudolf a také se zde zavázala, že města nikomu nezastaví. Na oplátku jí města slíbila poslušnost. Eliška Rejčka se usadila v Hradci nad Labem, které si vyvolila za své trvalé sídlo.¹⁶⁷ „*Nos Elizabeth dei gracia regina Bohemie, relictæ felicis memorie Rudolphi regnis, tenore presencium notum facimus vniuersis, quod nos ciuibus in Grecz, Germier, Chrudin, in Alta Muta et in Policz regali, fidelibus nostris, ob sue merita fidei et frata seruicia, que nobin impenderunt et impendere poterunt graciora, omnes gracias, libertates et jura ipsis per memoratum regem, contorralem nostrum, dum viueret, concessas et concessa, tradita et indulta, ratas habemus et gratas nullo per nos tempore reuocandas, promittentes de gracia speciali,...*“¹⁶⁸ Privilegia věnným městům vydával Fridrich Sličný, který se již cítil být českým králem, ale neměl na to právo. Přesto ale privilegia vydával, města je přijímala a později se s nimi i prokazovala. Listinou, kterou jim však Fridrich Sličný udělil, získala věnná města v čele s Hradcem nad Labem na významu. Městům v rámci privilegia bylo umožněno nakupovat kutnohorské stříbro, které do té doby náleželo pouze královskému urbureři. Rovněž z politické oblasti byly městům výrazně rozšířeny pravomoci na úkor těch rychtářských a podkomořských, byly také sníženy berně z městských gruntů a venkovských statků. Římský král Albrecht I. zdarma poskytoval kámen na výstavbu města, také jim bylo rozšířeno tržní právo, právo skladu a také část královského lesa Boru na výstavbu.¹⁶⁹ Na krátkou dobu, když panovala Johana z Rožmitálu, se věnným městem staly také Teplice.¹⁷⁰ Dvůr nad Labem a Hradec nad Labem získali své přízvisko „králové“ díky svému význačnému postavení. Výběr východočeských měst ve vnitrozemí ale nebyl náhodný.¹⁷¹ Král si totiž chtěl ponechat města, která bezprostředně sousedila s cizími státy kvůli

¹⁶⁶ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 3

¹⁶⁷ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I/1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 28

¹⁶⁸ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 87, str. 159

¹⁶⁹ MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 3

¹⁷⁰ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města*. str. 15

¹⁷¹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 292

strategickým možností.¹⁷² Královna pro svá věnná města zřídila obdobný úřad jako byl královský podkomoří.¹⁷³ Věnná města na sebe pohlížela jiným pohledem než panovník. Ten je vnímal spíše jako prostředek k plnění svých politických cílů. Města samotná však měla vlastní cíle. Jim šlo především o jejich bezpečnost v zemi, také aby se zde dala provozovat řemesla a obchod. Chtěla si uchovat své postavení vůči šlechtě a poddanským městům.¹⁷⁴ Na Moravě věnná města neexistovala.¹⁷⁵ Objevovaly se však takové náběhy na vznik věnných měst i zde, ale nakonec k tomu nikdy nedošlo.¹⁷⁶

Ta města, která vlastnily královny, odváděla daně neboli šosovné,¹⁷⁷ které se platilo královně za propůjčení území měšťanům a také jí byly odváděny daně.¹⁷⁸ Ty se odváděly dvakrát ročně, jednou na svatého Jiří a podruhé na svatého Havla.¹⁷⁹ Úrok z města činil 320 a berně 1200 kop grošů za rok.¹⁸⁰ Daně byly zpočátku určeny pro vydržování královnina dvora. Královně však mohla být králem tato města odejmuta, nemohla s nimi nakládat jak chtěla. Po roce 1400 tedy byla královně přiřknuta věnná města už při svatbě, ale jen tehdy, pokud neexistovala královna vdova. Jako své sídlo si královny volily buď Mělník nebo Hradec a vytvořily si zde své sídlo, čímž se zvýšila i prestiž měst. Města jako Dvůr nad Labem a Hradec nad Labem díky tomu se staly Hradcem Králové a Dvorem Králové nad Labem.¹⁸¹ V roce 1363 vydal císař Karel IV. listinu, kterou zastavil některé města, konkrétně Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim spolu se všemi důchody své čtvrté manželce Alžbětě Pomořanské a nařizuje městům, aby královně složili slib věrnosti.¹⁸²

Na věnná města dohlížel královnin podkomoří, jemuž byly vymezeny pravomoci zemským soudem už v roce 1401. Na správné plnění povinností dohlížel jiný úředník a to královnin hofrychtěř. Oba dva měli jiné povinnosti než podkomoří v jiných městech. Pokud královna, která měla věnná města v držení, zemřela a král se znovu neoženil, tak bylo šosovné odváděno do královské pokladny a dohled nad městy měl králův podkomoří. V roce 1412 připsal Václav IV. své ženě, královně Žofii, z Hradce Králové, Chrudimi, Vysokého Mýta, Jaroměře, Poličky, Mělníku, Dvora Králové nad Labem a Trutnova částku 100 000 uherských

¹⁷²HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 293

¹⁷³HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. str. 269

¹⁷⁴HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 293

¹⁷⁵KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 15

¹⁷⁶HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. str. 293

¹⁷⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 15

¹⁷⁸MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století*. str. 2

¹⁷⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 15

¹⁸⁰HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. str. 270

¹⁸¹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 15

¹⁸²ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 406, str. 588.

zlatých. Už na počátku husitského hnutí jim podlehla věnná města Polička, Vysoké Mýto a Jaroměř. V roce 1420 se vzdala i Chrudim, také Hradec Králové, který byl sídlem Orebítů. Nakonec se vzdal i Dvůr Králové nad Labem. Všechna věnná města se později hlásila k husitskému hnutí. V listině Václava II. a Karla IV. je patrné, že královna, která má v držbě věnná města je nesmí prodat ani dát do zástavy. I přes tyto listiny ale víme, že Eliška Rejčka připsala Hradec Králové Jindřichu Javorskému, manželovi své dcery Anežky, což se stalo bez vědomí krále Jana Lucemburského. Tímto činem vyvolala Eliška Rejčka u krále nelibost. Také Albrecht Habsburský slíbil své tchýni Barboře 1200 uherských zlatých, pokud mu dá do držení věnná města.¹⁸³ Protože však Albrecht zemřel, Barbora měla svá města i nadále v držení. Po smrti Barbory roku 1458 se města dostala pod správu zemského podkomořího. V době, když věnná města náležela Johance z Rožmitálu, tak hofrychtěř a podkomoří dostávali již přidělené platy, které byly vyměřeny podle majetku jednotlivých věnných měst. Když Johanka zemřela, města se dostala zpět pod správu zemského podkomořího. Po rebelii za panování císaře Ferdinanda I., kterého se zúčastnila i věnná města, jim byla odňata veškerá privilegia a výsady a do měst byl dosazen nově císařský rychtář. Poté, co zemřela další královna, která držela věnná města, Marie Španělská, se města dostala pod správu zvláštního podkomořího věnných měst. Ani toto nezabránilo nešetnému nakládání s věnnými městy Rudolfem II., takže další královna Anna Tyrolská musela většinu z nich vyplatit. Za jejího panování nad městy činily příjmy 620 kop míšeňských grošů. Z Hradce Králové získávala 131 kop, z Chrudimi 127 kop, z Vysokého Mýta 100 kop, z Jaroměře 80 kop, z Bydžova 50 kop, z Mělníka 48 kop, z Poličky 40 kop, ze Dvora Králové 24 kop a z Trutnova 20 kop míšeňských grošů. Za třicetileté války bylo pro věnná města nejhorší období, protože byla drancována švédskými vojáky a tak velice zchudla. I přes tuto chudobu však byly daně zvyšovány. Kromě stálých platů, které města posílala královně, jí také dávaly různé dary k svátkům a oslavám.¹⁸⁴ Protože se císařovně Alžbětě Kristýně zdálo, že věnná města příliš chudnou, nechala v roce 1726 ustanovit „*autorizovanou komisi*“¹⁸⁵, která měla objíždět věnná města a zjišťovat jejich chudnutí. V roce 1729 také ustanovila osoby, které se měly podílet na volbách radních. Den voleb určoval podkomoří. Když královna, která držela věnná města, zemřela, byl jim nařizován smutek. Po smrti Alžběty Kristýny se města dostala do držení Marie Terezie, která zaváděla celou řadu reforem, například v roce 1764 vydala patent, který změnil české míry a váhy na ty, které se používaly v Rakousku, ve kterých se posílaly dávky

¹⁸³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 15

¹⁸⁴Tamtéž, str. 16

¹⁸⁵ Tamtéž

královně. V roce 1769 byl pro jednotlivá věnná města určen počet studentů teologie, kteří se smějí bezplatně stravovat až do vystudování.¹⁸⁶ V roce 1834 se spojila do jednoho královská i věnná města, v roce 1848 se zrušil úřad zemského podkomořího. Královny však i nadále spravovaly svá věnná města až do roku 1918, kdy tento statut i královnina država zanikly.¹⁸⁷

¹⁸⁶ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 17

¹⁸⁷ Tamtéž, str. 18

3. Královny věnných měst

3.1. Ryksa Elzbieta(1288 – 1335)

Eliška Rejčka¹⁸⁸ se narodila 1. září 1288 v Polsku. Jejím otcem byl Přemysl II. Velkopolský, polský král nazývaný Pohrobek. Její matka byla Přemyslova druhá žena Luitgarda, dcera švédského krále Waldemara. Když Eliška dospěla do věku pěti let, zemřela jí matka,¹⁸⁹ která byla umlácena surovým manželem k smrti¹⁹⁰ a Eliščin otec si vzal svoji již třetí manželku.¹⁹¹ Malá Eliška Rejčka v dětství stejně jako její rivalka Eliška Přemyslovna přišla o matku. Rozdíl mezi nimi však byl v tom, že Rejčka na rozdíl od Přemyslovny nikdy nenalezla zázemí v rodině.¹⁹² Když jí bylo sedm let¹⁹³, její otec, Přemysl Velkopolský se nechal korunovat v Hnězdně¹⁹⁴ a hned byl násilně zavražděn a Eliška odjela se svoji macechou do Branibor. Již odmala byla zasnoubena se synem braniborského markraběte, zasnuby ale byly nakonec zrušeny pro nečekané úmrtí snoubence Oty Braniborského. Opět volnou Elišku nakonec o ruku požádal český král Václav II.¹⁹⁵ Přestože Eliška Rejčka pocházela původem z Polska, zapadla dokonale do českého prostředí, možná více než její budoucí nevlastní dcera Eliška Přemyslovna.¹⁹⁶ Eliška Rejčka začala hrát svoji politickou úlohu už jako dvanáctiletá, když Václav II. chtěl spojením Polska a Čech vytvořit velmocenský nástroj. Polská koruna byla králi dědičně odepřena, takže ji musel získat sňatkem s polskou princeznou.¹⁹⁷ Už v roce 1300 dorazila budoucí Václavova manželka do Čech, kde mělo dojít k zasnubám.¹⁹⁸ Po příchodu do Prahy ale Rejčka zažila zklamání. Stala se sice královou ženou, ale nikoli královnou.¹⁹⁹ Eliška se sňatkem s Václavem II. stala nevlastní matkou několika jeho dětí. Jeho děti byli Václav, který se narodil 6. října 1289, byl tedy jen o rok mladší než jeho macecha Eliška. Dalším královským dítětem byla Anna, narozená 15. října 1290, dcera Eliška, která přišla na svět 20. ledna 1292 a jako poslední se narodila dcera Markéta dne 21. února 1296. Václav byl otcem dalších ještě šesti dětí, které však zemřely dřív než jejich otec. Zasnuby byly již pouhá formalita, svatba následovala o tři

¹⁸⁸Také Alžběta Richenza, polsky Ryksa

¹⁸⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

¹⁹⁰STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. Hradec Králové: Městské historické museum, 1942. str. 8

¹⁹¹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

¹⁹²KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 53

¹⁹³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

¹⁹⁴STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 8

¹⁹⁵KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

¹⁹⁶STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 7

¹⁹⁷Tamtéž, str. 8

¹⁹⁸KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

¹⁹⁹STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 8

roky později,²⁰⁰ tedy 26. května 1303. Při této svatbě přijala Eliška jméno Alžběta.²⁰¹ Brzy po sňatku se Václav II. vydal na cestu do Polska a malá Eliška Rejčka (Alžběta) byla svěřena do péče králově tetě Griffině, tehdejší vévodkyni Krakovské, která z ní měla vychovat královnu i ženu.²⁰² Eliška v této době nežila v Praze, ale na budyňském panství, které králova teta vlastnila.²⁰³ Toto „uklizení“ Elišky do ústraní vyvolalo zneklidnění u církevních hodnostářů. Zbraslavský opat Konrád o Velikonocích v roce 1303 upozornil Václava, že jeho snoubenka ještě stále čeká na vdavky.²⁰⁴ Toto napomenutí pohnulo Václavem II. k ráznému kroku a došlo k již výše zmíněné svatbě.²⁰⁵ Až v roce 1303, když bylo Elišce patnáct let, vystrojil Václav II. z politických důvodů Rejčce korunovační slavnost a uvedl ji slavnostně na Pražský hrad.²⁰⁶ Tato korunovace²⁰⁷ proběhla v chrámu sv. Víta a Eliška se tak stala českou a polskou královnou. Korunovačního obřadu se zúčastnil vratislavský biskup Jindřich z Wierzbna.²⁰⁸

Pro mladou královnu byl pražský dvůr zcela jiný svět než na jakém dosud s Griffinou žila. Pražský dvůr byl známý svým kulturním založením, takže sem přicházelo mnoho skladatelů.

Královské děti neměli svoji macechu příliš v lásce, zvláště Eliška Přemyslovna, která se s ní přímo nesnesla. Rejčka byla o pouhé čtyři roky starší než Přemyslovna, která své maceše zazlívala druhý sňatek svého otce.

Dne 16. června 1305 porodila Eliška Rejčka jejich první společné dítě, holčičku Anežku. V této době již král umíral²⁰⁹, skonal 21. června 1305.²¹⁰ Zemřel v domě staroměstského zlatníka Konráda. Velkolepý byl také králův pohřeb, který byl zakončen převozem králova těla po Vltavě na Zbraslav, kde byl Václav pochován v cisterciáckém kostele. Jeho děti ale byli již dospělí a protože si k Elišce nenašly cestu, její jedinou výhodou bylo finanční zaopatření.²¹¹ Od té chvíle patřila Eliška k nejbohatším lidem v království a to od svých pouhých devatenácti let. Její zesnulý manžel jí přiřkl 20 000 hřiven důchodu a věnem ji daroval pět královských měst (Poličku, Vysoké Mýto, Chrudim, Hradec nad

²⁰⁰KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 21

²⁰¹Tamtéž, str. 22

²⁰²STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 8

²⁰³Tamtéž, str. 9

²⁰⁴Eliška ještě byla nezletilá, takže Václav chtěl se sňatkem počkat.

²⁰⁵KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 54

²⁰⁶STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 9

²⁰⁷Korunovace proběhla 26. května 1303.

²⁰⁸VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české III. 1250-1310*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. str. 466. ISBN 80-7185-433-6.

²⁰⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 22

²¹⁰STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 9

²¹¹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 22

Labem, Jaroměř).²¹² Poprvé se tak dozvídáme o existenci věnných měst.²¹³ Po smrti Václava II. byl novým králem Václav III., takže Rejčce nezůstala královská koruna, ale pouze vdovské věno.²¹⁴ Václav III. se v roce 1305 zřekl všech nároků na uherský trůn. Aby však dokázal svůj nárok na polský trůn, oženil se s Violou Těšínskou.²¹⁵ 4. srpna 1306 ale byl zavražděn v Olomouci a královská koruna spadla do rukou Jindřicha Korutanského, manžela dcery Václava II. Anny.²¹⁶ Václavovou smrtí vymřeli Přemyslovci po meči.²¹⁷ Korutanský byl ale brzy svržen z trůnu a na něj pak dosedá Rudolf Habsburský.²¹⁸ Po smrti první manželky Blanky Kapetovny, která zemřela v roce 1305 se král na přání šlechty oženil s královnou-vdovou Eliškou Rejčkou.²¹⁹ Rudolf Habsburský, její druhý manžel, byl asi o sedm let starší než Eliška.²²⁰ Když se za něj Eliška Rejčka provdala, bylo Elišce Přemyslovně pouhých čtrnáct let a neměla vůbec žádnou radost z postavení její nevlastní matky.²²¹ Tehdy pětadvacetiletý Rudolf dosedl spolu s Eliškou na český trůn v roce 1306. Brzy po sňatku, 4. července 1307, zemřel Rudolf na úplavici poblíž Horažďovic.²²² Habsburk cítil k Elišce silnou lásku, což se prokázalo i v důchodu, které jí jinak spořivý Rudolf odkázal, když ho zdvojnásobil na 40 000 hřiven. Přestože smrt jejího manžela ji opět sesadila z českého trůnu, Eliška vlastnila královská věnná města (Chrudim, Poličku, Vysoké Mýto, Jaroměř, Hradec nad Labem). Po Rudolfově smrti nastal zápas o českou korunu mezi Habsburky a Korutany. Rejčka se postavila na stranu habsburskou a podpořila Fridricha, Rudolfova bratra. Habsburkové ale moc brzy odkryly plány, které mají v Čechách, takže se čeští pánové polekali a na trůn opět dosadili Jindřicha Korutanského.²²³ Eliška kvůli svému prohabsburskému smýšlení byla raději hlídána. Habsburská vojska vpadla ve dvou proudech do Čech a Rejčka se měla stát cenným spojencem zvláště proto, že vlastnila východočeská města. Ta se ale domluvila s Fridrichem a utekla z Prahy v roce 1307 spolu se svou dvouletou dcerou Anežkou.²²⁴ Eliška Rejčka se uchýlila do Vídně. Habsburská vojska se uchýlila do

²¹²KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 68

²¹³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 22

²¹⁴STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 9

²¹⁵KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 23

²¹⁶STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 9

²¹⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 23

²¹⁸STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 9

²¹⁹VANIČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české III. 1250 – 1310*. Praha, 2002. str. 486. ISBN 80-7185-433-6.

²²⁰KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 23

²²¹KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 55

²²²KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 23

²²³STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 10

²²⁴Tamtéž, str.11

věnných měst, tedy Hradce nad Labem, Chrudimi, Jaroměře, Poličky a Vysokého Mýta.²²⁵ 5. října 1307 bylo uděleno privilegium pro východočeská města, která omezovala vliv krále i podkomořího.²²⁶ Za to, že věnná města otevřela Habsburkům své brány, dostala řadu výhod a privilegií jak od Fridricha a jeho otce, tak i od německého krále Albrechta. V době této války pobývala Eliška v Klosterneuburku u Vídně. Habsburkové tímto bojem ničeho nedosáhli, navíc německý král Albrecht byl zavražděn. Rejččiny naděje poklesly, když byl opět potvrzen Korutanský, ale Habsburkové jí dokázali vyjednat podmínky ve znojenském míru 14. srpna 1308, takže se mohla opět vrátit do Čech. Za své trvalé sídlo si zvolila Hradec nad Labem, které se mohlo díky její přítomnosti zvat od nynějška Hradec Králové.²²⁷ Už 17. srpna 1308 v Nymburku však potvrdila věnným městům všechny jejich privilegia a svobody a také se zavázala, že je nikdy nezastaví. Města jí na oplátku přislíbila poslušnost. Eliška Rejčka se brzy dostala do sporů s Eliškou Přemyslovnou.²²⁸ V Hradci bydlela na místním hradě, který si kvůli tomuto účelu nechala upravit. Tento hrad se ale bohužel nedochoval, byl zničen za husitských válek.²²⁹ V tomto městě vytvořila nádherný dvůr a starala se také o blaho města. Nechala vystavět chrám sv. Ducha.²³⁰ Vztah ke Korutanskému se zhoršoval, zvláště když začal pozdržovat splátky z kutnohorských dolů, které byly domluvené. V prvních letech vlády Jana Lucemburského dochází ke sblížení Elišky s Jindřichem z Lipé.²³¹ V těchto letech také ustupuje Eliška do pozadí, protože její věnná města nejsou potřeba, neboť vedení země mají v rukách Janovi rádcové. Když po zajetí pána z Lipé došlo k bojům mezi Ronovci a králem, tři z královniných věnných měst se postavily na královu stranu, ostatní ale v čele s Hradcem zůstali na straně královny a pána z Lipé.²³² V roce 1315 Eliška Rejčka shromáždila v benediktinském klášteře v Opatovicích několik písařů a malířů, po kterých žádala zhotovení rukopisů s liturgickým obsahem. Tento soubor iluminovaných rukopisů měl být původně pro nějakou církevní instituci, zřejmě Zbraslavský klášter, který založil její manžel, nakonec se ale rozhodlo co s rukopisy až v roce 1319.²³³ Spojení Elišky a Jindřicha z Lipé bylo zpočátku politické. Pán z Lipé začal být politicky vidět a pod ním stála i Eliška. Její dcera Eliška Přemyslovna se obávala, že by mohl sáhnout i po královské přemyslovské koruně, protože nebyl cizího původu jako její manžel. Také sňatek

²²⁵ VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny země koruny české III. 1250 – 1310*. str. 493

²²⁶ Tamtéž, str. 494

²²⁷ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 11

²²⁸ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 28

²²⁹ Tamtéž, str. 31

²³⁰ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 11

²³¹ Tamtéž, str. 12

²³² HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: *Dějiny a současnost* 5/1991, str.9

²³³ Tamtéž, str. 10

mezi její macechou a panem z Lipé nebyl tak úplně vyloučen, přestože Jindřich byl ženatý.²³⁴ Eliška Rejčka si ale nehodlala Jindřicha z Lipé vzít, protože by tak přišla o post královny.²³⁵ Elišce Přemyslovně tato představa velice vadila a donutila tak svého manžela Jana Lucemburského k ráznému kroku, takže 26. října 1315 byl Jindřich z Lipé při vstupu na Hrad zatčen a uvězněn na hradě v Týřově. To ale popudilo jak hradeckou královnu a její věnná města, tak i Jindřichovi stoupence v podobě českých pánů, kteří byli po celých Čechách i Moravě. Situace se začala vyvíjet v neprospěch Elišky Přemyslovny a Jana Lucemburského. Král nakonec začal uvažovat o Jindřichově popravě, stejně jako byl kdysi popraven Závíš z Falkenštejna, když se Kunhuta dostala do stejné situace, ve které se nyní hradecká královna nacházela.²³⁶ K takovému kroku se nakonec Jan Lucemburský neuchýlil a pustil Jindřicha z Lipé na svobodu.²³⁷ Eliška Rejčka se přidala k odporu přátel Jindřicha z Lipé, dokonce se vzdala třech svých měst,²³⁸ aby je přenechala královským vojskům.²³⁹ Po čase mu dokonce vrátil všechny jeho funkce, které na chvíli, kdy byl vězněn, ztratil.²⁴⁰ V roce 1315 král vrátil Elišce Rejčce veškerou její držbu. Když v roce 1316 král znechucený poměry²⁴¹ opustil Čechy a začali se tak Jindřich z Lipé a Eliška Rejčka opět prosazovat. Dokonce také čeští páni prokazovali Elišce Rejčce mnohem více pozorností než právě vládnoucí královně. Spory mezi oběma Eliškami vyvrcholily ještě více, když Eliška v roce 1316 zasnoubila svoji jedinou dceru Anežku s Jindřichem Jaworským a jako záruční věno mu věnovala Hradec a to vše bez souhlasu královského dvora, na který byla Rejčka vázána. To brala Eliška jako velezradu i od pána z Lipé a začalo docházet k válkám. V zemi ale vypukla nejistota, špatná úroda, hlad, takže se čeští pánové snažili válku ukončit. Přemyslovna ale o uzavření míru nechtěla ani slyšet, dokud pán z Lipé nebude poražen. Eliška Přemyslovna dosáhla také v roce 1317 návratu Jana Lucemburského z Německa s posilou, se kterou se mělo panské povstání udolat.²⁴² Jindřich z Lipé tohoto vpádu cizích vojsk chtěl využít. Než se k tomu dostal, král Jan přetáhl celé jeho vojsko na svoji stranu. Pán z Lipé se ale nechtěl vzdát, tak jel do Vídně, kde s Rudolfovým bratrem Fridrichem domluvil smlouvu, která měla znaky velezrady. Ve smlouvě stálo, že Jan Lucemburský má být zbaven trůnu a česká koruna má opět patřit Habsburkům. K tomu ale nakonec nedošlo a sám král slíbil, že bude využívat spíše české

²³⁴ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 15

²³⁵ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 28

²³⁶ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 15

²³⁷ Tamtéž, str. 16

²³⁸ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 28

²³⁹ Tamtéž, str. 31

²⁴⁰ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 16

²⁴¹ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 31

²⁴² STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 16

vojsko a cizí vojsko propustil. Nakonec německý král Ludvík Bavor mohl v dubnu 1318 v Domažlicích zprostředkovat mír mezi českými pány a králem. V této válce v podstatě zvítězil Jindřich z Lipé. Když hradecká královna i její milenec dosáhli všech cílů, kterých dosáhnout chtěli, stáhli se z čela politické scény do pozadí. Jako své sídlo si už nevyvolili Hradec, ale Brno. Z tohoto důvodu nakonec Eliška Rejčka přenechala svá věnná města v roce 1318 králi Janovi,²⁴³ který ji nabídl peněžité odstupné a Eliška ho přijala.²⁴⁴ Král je tak převzal do svého přímého poddanství. Přestože tato města byla pod vedením Rejčky odbojná, král se na nich nemstil.²⁴⁵ Neváhal však a v listině z 1. listopadu 1318 pokáral město Hradec za jeho chování pod Eliščinou držbou a zdůraznil, že by si město zasloužilo potrestat. K tomu ale nedošlo a král dal městu velkorysou milost, rovněž jim potvrdil dosavadní privilegia a přidal také nové výsady, které pomohly při odstraňování škod, které byly způsobeny nedávnými boji. Z listin, ve kterých byla privilegia od římského krále Albrechta Jan Lucemburský uznal hradeckým pouze používání lesu Boru, „*právo obstavovat šlechtické dlužníky omezil tím, že výši dluhu snížil z 10 kop na 5 kop. Zároveň se zavázal, že Hradec stejně jako Prahu a Kutnou Horu v budoucnu nikomu nezastaví.*“²⁴⁶ V roce 1318 se Jindřich z Lipé stal moravským hejtmanem.²⁴⁷ Z roku 1318 máme další zajímavost o královně Elišce Rejčce. V tomto roce na území Čech a Moravy probíhaly výslechy inkvizitorů, kteří hledali kacíře a právě v Hradci Králové jsou doloženy, neboť toto město bylo první, ve kterém se výslechy uskutečňovaly. V letech 1318 a 1319 ve městě působil inkvizitor Hartman z Plzně, který stejně jako ostatní inkvizitoři vystupoval pod záštitou krále, v tomto případě pod záštitou hradecké královny Elišky Rejčky. Největším překvapením bylo, když se sama Eliška účastnila výslechů a dokonce sama předvolávala podezřelé osoby, protože takového královské angažování se v této věci nebylo běžné. Když se totiž královna účastnila výslechů, postava inkvizitora zcela ustupovala do pozadí.

Na počátku dvacátých let nemáme žádné zprávy, kde se vlastně Eliška Rejčka nacházela. Víme jen, že v roce 1320 vyměnil pán z Lipé s králem Janem české statky za moravské a v roce 1321 přesídlil na Moravu. Obratnost, jakou disponoval Jindřich z Lipé, byla ku prospěchu také Elišce Rejčce. Král Jan, který jí slíbil, že jí bude platit urburu z kutnohorských dolů, kterou jak se po čase ukázalo, nebyl schopen platit, postoupil jí místo toho moravské Hustopeče a Měnin, jejichž cena byla odhadnuta asi na 2180 hřiven stříbra.

²⁴³STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 17

²⁴⁴MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 32

²⁴⁵STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 17

²⁴⁶MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526*. str. 32

²⁴⁷STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 17

V této době se také vyřešilo, komu Eliška věnuje rukopisy, které nechala vytvořit v benediktinském klášteře v Opatovicích. Protože se nepohodla se svojí nevlastní dcerou Eliškou Přemyslovnou, rozhodla se, že původně zamýšlenému Zbraslavskému klášteři je nedá. Problém vyřešila tak, že založila ženský protějšek Zbraslavského klášteře na Moravě, kterému nakonec rukopisy věnovala.²⁴⁸ V roce 1321²⁴⁹ vydal král Jan další listinu, ve které osvobodil hradecké od placení daní následujících sedm let, aby mohli opravit poničené hradby. K tomu jim také dovolil brát z okolních královských lesů dřevo a lámat kámen k pálení vápna, nejen na pozemcích krále, ale i na pozemcích šlechty. Tato listina je zároveň první zmínkou o opevnění města. Král ale kvůli problémům nebyl schopen plnit závazky, které na sebe převzal od Elišky Rejčky, takže docházelo k různým zástavám, takže např. v roce 1323 jí postoupil patronátní právo kostela v Poličce a ve stejném roce ji trvale splácel 10 hřiven stříbra z výnosu z kutnohorských dolů. Celou částku, kterou Eliška za věnná města slíbil, však zřejmě nikdy nevyplatil.²⁵⁰ 8. října 1323 král Jan opět potvrdil hradeckým na jejich prosby všechny jejich privilegia. Královna-vdova styky s městem nikdy nezpřetrhala, prý v Hradci Králové dokonce zemřela a odtud byla převezena k poslednímu odpočinku do Brna. *„Přechod města pod přímou pravomoc krále měl patrně v praxi charakter spíše postupného procesu a naprosto neznamenal úplné přerování někdejších kontaktů.“*²⁵¹ V Brně spolu milenci vybudovali nádherný dvůr, který zastínil i ten pražský. Také nezháleli ani ve stavební činnosti, protože právě v této době nechala Eliška Rejčka²⁵² v roce 1323²⁵³ vybudovat cisterciácký klášter Sín Panny Marie po vzoru Zbraslavského klášteře, který nechal vystavět její první muž.²⁵⁴ Společně s tímto klášteřem byla také zahájena výstavba konventních budov a klášterní budovy, které spolu s Eliškou vybavil Jindřich z Lipé. Obě stavby byly dokončeny v roce 1333. To, že oba zakladatelé Jindřich z Lipé i Eliška Rejčka měli dominující postavení, způsobilo to, že si klášter velmi rychle získal prestižní postavení. Tento klášter měl být zřejmě místem posledního odpočinku Jindřicha z Lipé i Elišky Rejčky. Šlechtické kruhy se snažily v této instituci vytvořit místo pro staré lidi, kteří zde dožijí. Po smrti svého milence Jindřicha z Lipé zde v roce 1329 sídlila i sama Eliška Rejčka.²⁵⁵ Eliška nechala vytvořit iluminované rukopisy, jimiž dala podnět k novému malířskému stylu, který se bude tvořit až za Karla

²⁴⁸HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: Dějiny a současnost 5/1991. str. 10

²⁴⁹Listina z 24. dubna 1321

²⁵⁰MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I/1.: Od nejstarších dob do r. 1526.* str. 32

²⁵¹Tamtéž, str. 33

²⁵²STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna.* str. 18

²⁵³HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: Dějiny a současnost 5/1991. str. 10

²⁵⁴STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna,* str. 18

²⁵⁵HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: Dějiny a současnost 5/1991. str. 11

IV.²⁵⁶ Po nějaké době král Jan přehodnotil svůj názor na Elišku a začal se jí dvořit, což vyvolalo v zemi pohoršení. Také Eliška nezůstala s přehodnocováním pozadu, což je patrné z toho, že králi půjčovala peníze.²⁵⁷

26. srpna 1329, tedy dříve než byl klášter dobudován, zemřel Jindřich z Lipé.²⁵⁸ Úmrtí Elišku velice zasáhlo, což je patrné z citace, kterou uvádí autor. „*Pro jeho smrt tolik plakala a žalostila královna Alžběta, zvaná Hradecká, že to budilo úžas všech, kdož viděli její nářek.*“²⁵⁹ Eliška ho nechala pohřbít v brněnském klášteře. Po smrti svého milence zcela změnila svůj dosavadní život a oddávala se už pouze modlitbám a pokání. V roce 1330 sepsala Eliška svoji první závěť, kde většinu svého majetku odkazuje klášteru, ale nezapomněla ani na svoji dceru Anežku. V této době Rejčka podlehl dobovým trendům a také ona začala sbírat ostatky svatých.²⁶⁰ Krátce před smrtí sepsala hradecká královna ještě jednu závěť. Eliška Rejčka zemřela 19. října 1335²⁶¹ ve věku 47 let v Hradci Králové. O pět let přežila svoji sokyni, Elišku Přemyslovnu, která zemřela 28. září 1330 a poslední odpočinek našla vedle svého otce, českého krále Václava II. na Zbraslavi. Česká královna Rejčka byla pohřbena v Brně ve svém chrámu cisterciáček po boku pana Jindřicha z Lipé.²⁶² Rejččiným mateřským jazykem byla němčina, v Českých zemích však používala češtinu. Eliška zůstala po smrti svého milence v Brně ještě do té doby, než byl dokončen klášter, který založila. Poté se vydala na cestu se svojí dcerou Anežkou. Obě ženy putovaly do Porýní, kde chtěli získat ostatky svatých.²⁶³ Dokud žila Eliška Přemyslovna, nemohla Eliška Rejčka dosáhnout cíle, který si vytyčila. Až po smrti Přemyslovny mohla Rejčka propojit Zbraslavský klášter s jeho ženskou kopií v Brně. Dcera Anežka přežila svoji matku o pouhé dva roky.²⁶⁴

Když pokračoval pokles královské moci, města se snažila vydobýt si větší míru samosprávy. V roce 1337 vydal král Jan privilegium, kterým omezoval pravomoc královského podkomořího, který od této doby nemohl vymáhat protiprávně mimořádné daně.²⁶⁵ V roce 1337, konkrétně 5. července, vydal král Jan Lucemburský privilegium v Praze, ve kterém dává městům Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Polička, Jaroměř,

²⁵⁶ STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 18

²⁵⁷ Tamtéž, str. 22

²⁵⁸ Tamtéž, str. 23

²⁵⁹ Tato slova poznamenal Petr Žitavský. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: Dějiny a současnost 5/1991. str. 11

²⁶⁰ Tyto trendy však trvaly již několik set let. STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 23

²⁶¹ Jaromír Mikulka ve své knize Dějiny Hradce Králové I/1 uvádí, že zemřela dokonce už 14. října 1335.

²⁶² STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. str. 24

²⁶³ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: Dějiny a současnost 5/1991. str. 11

²⁶⁴ Tamtéž, str. 12

²⁶⁵ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob po r. 1526*. str. 33

Čáslav, Kolín, Kouřim a Nymburk listinu ve stejném znění.²⁶⁶ „Protož měšťané měst svrchupsaných od dávanie suken a daruov, kteříž bráni bývali sú, když který podkomiříe skrze nás v ten úřad usazen byl, od toho obyčeje kterak koli uvedfeného a skrze nás nebo skrze předky naše, krále České, až do času nynějšího nikterak schváleného je zprošťujem, takže k tomu dávaní suken anebo daruov tomu podkomoříemu, který časem bude, nejsou potom zavázáni.“²⁶⁷ „...tak šest osob z dřevních přísežných pro radu zuostaveni byli s těmi, kteříž toho létha znovu voleni a vybráni jsú, kterýchžto šest v třetí rok změněno má býti. Protož prikazujem a rozeznáváme, aby měšťané nebo přísežní měst svrchupsaných měli k súzení vraždy a jiných vin, při a vin nám od staradávana zachovaných vymieňující, zvláště to, o čež by k nám nebo ku podkomoříemu odvoláno by nebylo, vedle práv vašich městských plnú moc a svobodnú.“²⁶⁸ V roce 1339, těsně po celkovém vyhoření Hradce, daroval král hradeckým „čtyři lány lesa.“²⁶⁹ Další významné privilegium udělil 21. května 1339, ve kterém stojí, že majitelé svobodných statků, které koupili nebo jinak získali, „nepříslušeli pod pravomoc provinční cúdy a jejich soudních úředníků.“²⁷⁰ Tím získali obyvatelé stejné výsady jako měli Pražané. Toto privilegium bylo však vydáno pro bohatší vrstvu. Přestože se král Jan Lucemburský zavázal, že si Hradec Králové ponechá, postoupil hradecký hrad spolu se statky neznámému pánovi a jeho syn Karel musel sídlo získávat zpět. Protože ho za velké náklady získal zpět, považoval to za velký vladařský úspěch, takže město zařadil jako nezczitelné do připravovaného zemského zákona. Avšak ani on nedokázal splnit svůj sen. Karel významně zasahoval do dějin města. Dne 6. července 1352 nařídil městskému rychtáři, aby dohlížel, zda se ve městě v soukenictví správně používají míry a váhy. Ten měl také dohlížet na to, aby cechy spadaly pod městskou radu a neuzavíraly žádné tajné spolky, aby tak vytvořily monopol. Král udělil hradeckému purkrabímu Konrádovi výsadu, že může vybírat clo. Tu později upravil, takže purkrabí mohl vybírat clo už při vjezdu a výjezdu z města. Peníze se pak měly použít na opravu městských hradeb. Další privilegium bylo městu uděleno 19. září 1372, ve kterém dovolil císař měšťanům a obyvatelům Hradce, kteří platí městské dávky, aby stejně jako jiná česká města mohli svobodně využívat své zboží, až už v hradbách nebo mimo ně. Dále zrušil právo odúmrtí a zavedl, že majetek a statky mohou přecházet dědictvím na příbuzné v přímé linii, také v případě, pokud zemřelí po sobě nezanechal žádnou závěť. Toto privilegium o měsíc později potvrdil Karlům syn Václav IV. Když se Karel IV. oženil

²⁶⁶ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 200, str. 323.

²⁶⁷ Tamtéž, listina č. 200, str. 324.

²⁶⁸ Tamtéž, listina č. 200, str. 325.

²⁶⁹ Tamtéž

²⁷⁰ MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob po r. 1526.* str. 33

s Annou Svídnickou v roce 1353, poskytl jí věnem tři východočeská města – Hradec, Vysoké Mýto a Poličku. Tyto města zapsal později i své čtvrté manželce, Elišce Pomořanské. Města musela složit slib věrnosti panujícímu českému králi a v případě vládcovi pomoci. Později k těmto třem věnným městům přibyla také Chrudim, Mělník, Kostelec nad Labem, Jaroměř, Dvůr Králové a Trutnov. „*Hradecké městské radě a přísedícím kmetům pak Karel ještě 11. června 1378 daroval ungelt z dovážené soli i úřad šrotérský, aby z jejich výnosu mohli opravovat příkopy, městské zdi a věže.*“ Tuto výsadu také potvrdili Václav IV. a Eliška Přemyslovna.²⁷¹

3.2. Eliška Přemyslovna (1292 - 1330)

Eliška Přemyslovna se narodila 20. ledna 1292 na Pražském hradě. Jejím otcem byl jednadvacetiletý Václav II., její matkou stejně stará Guta. Eliška Přemyslovna se narodila sice jako páté dítě, ale jako čtvrté přežívající.²⁷² Přestože její otec byl neduživý, Eliška měla statnou postavu a opálenou pleť. Měla tmavé vlasy i oči. Po Václavu II. nakonec zdědila labilní nervovou soustavu. Povahově byla Eliška hysterická, zlá a prudká. Byla však také cílevědomá. Ke svým sourozencům (starší Anna a mladší Markéta) byla odměřená. Její macecha Eliška Rejčka jí hodně dráždila a nakonec ji hodně nenáviděla, což se odrazilo i v Eliščině povaze.²⁷³ O dětství a dospívání Elišky nevíme téměř nic. Snad jen to, že jako všechny ostatní děti byla svěřena do péče kojné a chůvy.²⁷⁴ Krutou ránou osudu pro Elišku byla smrt jejího bratra Václava III. v roce 1306, válečné vpády do Čech za Albrechta I. Habsburského i rozčarování z neschopnosti krále Jindřicha Korutanského, ze kterého měla zprvu radost. Toto vše vyústilo do takové míry, že se Eliška začala stranit pražského dvora a útočiště našla ve svatojiřském řádu, kde byla její teta Kunhuta abatýší.²⁷⁵ Do jejího života zasáhla smrt Anežky, sestry Václava II. Největším zlomem v Eliščině životě byla však smrt její matky v roce 1297.²⁷⁶ Guta, Eliščina matka, zemřela 18. června tohoto roku, pouhých šestnáct dní po korunovaci, neboť ve vysokém stupni těhotenství neunesla tíhu korunovačních obřadů. Po smrti matky došlo k užšímu semknutí sourozenců, pro které příchod dvanáctileté Elišky Rejčky v roce 1300 nepřinesl žádnou změnu. V roce 1303 došlo na Pražském hradě k požáru, který donutil všechny členy královské přemyslovské rodiny dočasně přijmout

²⁷¹MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do r. 1526.* str. 37

²⁷²KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330.* Vyšehrad, 2003. str. 9. ISBN 80-7021-656-5.

²⁷³SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat Jan Lucemburský 1296 – 1346.* Praha: Panorama, 1982. str. 41

²⁷⁴KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330.* str. 9

²⁷⁵SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat Jan Lucemburský 1296 – 1346.* str. 42

²⁷⁶KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330.* str. 9

útočiště v domě²⁷⁷, který získali od zlatníka Konráda, který se nacházel poblíž Juditina mostu. Největší zlom v Eliščině životě nastal po smrti jejího otce Václava II. 21. června 1305. Eliščin bratr Václav III. zrušil zasnuby s Alžbětou Uherskou a oženil se s krásnou dcerou slezského knížete Měška, Violou Těšínskou.²⁷⁸ Pro Elišku Přemyslovnu byly nepřijatelné také další události, které následovaly po smrti obou Václavů. Eliška Rejčka byla připravena pro sňatek s pětadvacetiletým vdovcem, českým králem Rudolfem. Eliška Přemyslovna tak začala být zatlačována do stínu své nevlastní matky. Eliška Přemyslovna hledala útočiště,²⁷⁹ které našla u své tety, abatyše Kunhuty, která výrazně zasáhla do Eliščina života, neboť ovlivnila výrazně její výchovu. Právě Kunhuta byla ovlivněna mocenskou politikou svého otce, který jí chtěl vždy provdat podle situace, která právě byla ve státě. Kunhutě se ale podařilo uniknout, když v roce 1277 opustila rodinné sídlo a nastoupila do kláštera ke své pratetě Anežce. Kunhuta ale nakonec na naléhání svého bratra Václava II. klášter opustila a vdala se za Boleslava II. v roce 1291. Nakonec ale v roce 1302 opět vstoupila do kláštera, ale tentokrát ne do kláštera klarisek,²⁸⁰ ale do pražského svatojiřského kláštera, kde se stala abatyší.²⁸¹ Když s Eliškou domlouval opat Konrád Zbraslavský sňatek s lucemburským následníkem českého trůnu, tak souhlasila.²⁸² Eliška cítila, že je třeba, aby se postavila proti Korutanci, i když věděla, že tak bude mít spory se sestrou Annou. Eliška se mohla spolčit s opatem Konrádem a vytvořit tak protikorutanskou stranu, zároveň ale musela vystoupit z kláštera. Eliška byla jedna z mála Přemyslovských dcer, která nebyla provdána při sňatkové politice. Když bylo Elišce sedmnáct let, zřejmě pod tlakem, kvůli úmrtí otce, se rozhodla, že se stane královnou.²⁸³ Kvůli tomuto rozhodnutí se sešla s opatem Konrádem. Lidé, kteří vybírali Elišce ženicha, byli odpůrci Korutance, takže vybírali z dynastie Lucemburků. Hledalo se, jak se tajně domluvit s římským králem Jindřichem VII. To jim domluvil v roce 1309 královský vícekancléř Jindřich z Villers-Bettmachu a mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu. Právě tyto dva muži umožnili opatu Konrádovi přístup k Jindřichu VII. Rozhovor se odehrál za přítomnosti Petra Žitavského, kde si obě strany upřesňovaly podmínky. Jindřich VII. chtěl, aby Čechy byly říšským lénem, o kterém rozhoduje pouze římský král. Opat císaře ujistil, že žádná z dcer Václava II. nesmí být vyloučena z nástupnictví. Nakonec dospěl k názoru, že právě Eliška se má stát českou královnou. Elišce tak byla přiznána práva na trůn. Otázkou zůstávalo, koho jí

²⁷⁷KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 10

²⁷⁸Tamtéž, str. 11

²⁷⁹Tamtéž, str. 12

²⁸⁰Tamtéž, str. 13

²⁸¹Tamtéž, str. 14

²⁸²SPEVÁČEK, Jiří. *Král diplomat Jan Lucemburský 1296 – 1346*. str. 42

²⁸³KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 25

vyberou za manžela.²⁸⁴ Nastala další jednání, jejichž programem bylo nastolení vlády Lucemburků na český trůn a také vybrání ženicha Elišce. Toto jednání ale předpokládalo shodu a posílení protikorutanského tábora. Tohoto stavu se dosáhlo, když se za Elišku postavili přední čeští šlechticové, např. Ronovec Jindřich z Lipé a Markvartice Jan z Vartemberka. To mělo ohlas, neboť se do tábora proti Korutanskému přidávali i významní představitelé pražské diecéze, např. Oldřich z Paběnic. V této chvíli už ale Jindřich Korutanský cítil bezprostřední ohrožení, takže povolal na pomoc vojsko z Korutan v čele s Jindřichem z Aufštejna. Další jednání odpůrců Korutanského s císařem Jindřichem VII. se v roce 1309 zbrzdily a pokračovaly až v roce 1310. Jindřich VII. potvrdil zachování veškerých práv a svobod Českého království, ale jen v případě, že si Češi za svého krále zvolí osobu, kterou on sám určí. Důsledkem tohoto prohlášení bylo uzavření spojenectví Jindřicha Korutanského s markrabětem Míšeňským a lantkrabětem Durynským, Fridrichem řečeným Čacký nebo Pokousaný. Část vojska markraběte přišla už v květnu do Prahy. Mezitím do protikorutanského tábora přicházely další osobnosti a také sem přecházeli věrní spojenci Korutance, např. Vilém Zajíc z Valdeka, který byl Eliščiným velkým zastáncem. V červnu došlo pod Hradem k boji, ve kterém zvítězili Korutancovi odpůrci, takže Jindřich byl donucen, aby vydal Bílou věž, kterou měl doposud v držení a spolu s manželkou Annou opustil Pražský hrad. Do této situace byl svolán zemský sněm, který otevřeně jednal o tom, že by sesadili Korutance a také se dohodli o vyslání vítězného poselstva k císaři Jindřichovi VII. Lucemburskému. Čeští vyslanci jednali s císařem Jindřichem VII. už i o jeho synu Janovi, který měl být jediný kandidát na český trůn. Toto gesto bylo jednoznačně odmítavé k císařovu bratru Walramovi Lucemburskému, o kterém původně císař uvažoval jako o možném Eliščině manželovi.²⁸⁵ Významnou se stala cesta do Frankfurtu nad Mohanem, kde Jindřich VII. svolal generální sněm, kde od 12. července byla zahájena jednání mezi českými vyslanci a Lucemburky. V jednáních nakonec diplomaticky zvítězili čeští šlechticové. Císaře přesvědčovali čtrnáct dní. Nakonec prohlásil, že právě Jan se stane Eliščinou manželkou. Eliška se za Jana, v této době už hraběte lucemburského, měla vdát mezi 25. červencem a 1. zářím 1310. 25. červenec byl pro Čechy také významný, neboť právě v tento den se česká šlechta zřekla Jindřicha Korutanského jako krále. Bylo třeba rychle jednat, protože císař se chtěl seznámit se svoji budoucí snachou, ale v Čechách ještě stále probíhaly Korutancovy aktivity, protože ještě stále se zde nacházela vojska markraběte míšeňského. Nakonec těmto Korutancovým aktivitám nebyla věnována pozornost, protože začaly přípravy na svatbu.

²⁸⁴KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 26

²⁸⁵Tamtéž, str. 27

Eliška se začala dostávat do popředí až v červnu, až když pominuly všechny překážky, které vznikly poté, co vyplulo na povrch, že se tajně účastnila protikorutanského spiknutí. O tom se jistě dozvěděl Jindřich Korutanský i Eliščina sestra Anna. Od té doby se snažili Elišce sňatek s Janem Lucemburským překazit. Pokusili se jí také vnutit sňatek s bezvýznamným míšeňským Otou z Burgau-Lobdaburgu, ale tomu se Eliška velmi bránila. Kronikář dokonce uvádí, že prý Elišce usilovali o život, když ji chtěli otrávit jedem. Tato informace ale patrně nebude hodnověrná. Pravdou zřejmě zůstává, že ohrožení Elišky přetrvávalo a bylo zřejmě markantní, neboť Jan z Vartemberka, přívrženec Elišky, vypracoval plán jejího útěku. Právě podle jeho plánu Eliška uprchla 28. května tajně z Pražského hradu na Vyšehrad v přestrojení za chudou ženu. Elišku doprovázely dvě její služebné, Cecílie a Anežka. Na smluveném místě na Elišku čekal Jan z Vartemberka s družinou, aby ji bezpečně dostal do Nymburka. Právě zde na čas Eliška našla své útočiště.²⁸⁶ Když se 29. června vrátila Eliška do Prahy, připravovala se na svatbu s Janem Lucemburským. Nedaleko Špýru byla Eliška 28. srpna představena svému budoucímu ženichovi i budoucímu tchánovi. Eliška kvůli svému vyššímu věku byla osočována z tělesné nečistoty. V té době bylo normální, že dívčinu tělesnou čistotu kontroloval „*soubor matron*“²⁸⁷. Právě kvůli ocerňujícím řečem Eliška tuto proceduru musela podstoupit. Když Eliška splnila všechny povinnosti, které jí budoucí tchán uložil, konala se ve Špýru ve dnech 31. srpna a 1. září svatba. Poté následovalo několikadenní veselí, na které navazovalo osm dnů v Kolmaru, ze kterého se novomanželé vydali na cestu do Čech. Jindřich VII., který se obával o svého syna, který cestoval do neznámých poměrů v Čechách, mu zajistil doprovod družiny společně s Petrem z Aspelu, mohučským arcibiskupem a také diplomatem Bertoldem z Hennebergu. Tito poručníci, kteří Jana doprovázeli, dostali od císaře plnou moc ze 16. září 1310, ve které stálo, že mohou svobodně jednat a rozhodovat v Českém království Jindřichovým jménem.²⁸⁸ Korutancovy oddíly se opět vrátily do Čech, respektive do Prahy, kterou obklíčily. Přestože Korutanec Prahu obléhal, mohl do ní coby český král svobodně vcházet a vycházet. Mohl tak navštěvovat svoji manželku Annu, která zůstala v Praze. Korutanci se podařilo přes branku dojít až k Juditinu mostu, který oblehl. Bylo tak jasné, že nový král Jan Lucemburský, který se svou novou ženou cestoval do Čech, bude muset dobýt zpět Prahu a také Kutnou Horu, která se mezitím Korutanskému vzdala. Situace se ale nezdála být bezvýhodnou, protože císař Jindřich VII. svému synovi pomohl, poslal mu do Čech vojáky. Mladý Lucemburk se vydal na Prahu, aby ji získal zpět. To se mu podařilo

²⁸⁶KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 28

²⁸⁷Tamtéž

²⁸⁸Tamtéž, str. 29

lstí, nikoliv bojem. Korutanský proto i s manželkou uprchl, aniž by rezignoval.²⁸⁹ Když se nový král seznámil se šlechtici, potrestal ty, kteří mu nepomohli a naopak se odměnil těm, kteří mu pomohli. Odměnění šlechticové tlačili na krále, aby co nejrychleji došlo ke korunovaci. Ta se nakonec konala 7. února 1311 v bazilice sv. Víta na Pražském hradě. Zde Jana Lucemburského pomazal mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu. Korunována byla také Eliška. Korunovace se účastnili šlechtici, ale chyběl zde Janův otec, Jindřich VII.²⁹⁰ Král Jan a Eliška nesídlili na Pražském hradě, protože byl poničený, proto žili v městském paláci.²⁹¹ Nejoblíbenějším místem, kde Eliška bydlela, byl Mělník, její věnné město. To se za časů Jindřicha Korutanského na čas dostalo do rukou Fridricha Míšeňského. Král Jan zase pobýval nejraději v Brně. Zde s ním pobývala jeho žena, ale jen do druhé manželské hádky. Později krále Jana přitahovali jeho dva oblíbenci, Eliška Rejčka a Jindřich z Lipé. Králi se tolik líbilo na Moravě, že návrat do Čech vypadal, že je pro něj nutným zlem. Podle svědectví králova společníka Guillema de Machaut byl ale královým nejoblíbenějším místem hrad Durbuy, který se nacházel v Lucembursku. V roce 1322, když se Eliška Přemyslovna přestěhovala do Bavor, se král Jan začal opět sbližovat s francouzským dvorem. Eliška, která odešla do Bavor, žila „z milosti svého zetě Jindřicha Dolnobavorského na jeho rodových wittelsbašských hradech“.²⁹² To, za jakých okolností byl uzavřen sňatek Elišky a Jana, se vymykalo zvyklostem, protože svatbě nepředcházely žádné zásnuby, které by vyjednali jejich rodiče a které by byly stvrzeny smlouvou. Ze strany Elišky byly svatební podmínky vyjednávány s vlivnými představiteli Čech, avšak proti vůli jejích příbuzných. Eliška byla do této situace vtažena, nikdo se neptal na její názor. Jediné, co ji těšilo, bylo to, že byla pokračovatelkou starobylého rodu Přemyslovců. Eliška měla politické cíle, chtěla pokračovat v duchu jejích předchůdců. Pro tuto politiku měli pochopení hlavně Janovi rádci. Velmi ráda Eliška spolupracovala s Petrem z Aspeltu. Eliška, která byla starší než Jan, společně s královými dvěma rádci pro něj byla oporou při jeho prvních vladařských krocích.²⁹³ Eliška v prvních třech letech vlády získala také účast na vládě, když jí král Jan v říjnu 1312 listinou přiznal podíl na vládě a pojmenoval ji jako jeho důvěrnici. Když 24. srpna 1313 nečekaně zemřel římský císař Jindřich VII., uvolnil se tak římský trůn, o který se mohl ucházet český král Jan. Kvůli tomuto problému se svolávaly porady, na kterých se scházeli Petr z Aspeltu a také Eliška Přemyslovna. Král si byl vědom, že situace, která se nyní odehrávala v říši, ho bude

²⁸⁹KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 30

²⁹⁰Tamtéž, str. 31

²⁹¹Tamtéž, str. 37

²⁹²Tamtéž, str. 38

²⁹³Tamtéž, str. 39

natolik zaměstnávat, že se nebude moci starat o zemi, takže vedením Českého království pověřil své dva rádce, Petra z Aspeltu a Bertolda z Hennebergu. To bylo dobré i pro Elišku, která těmto mužům věřila. Přestože tato situace byla výhodná pro Jana i Elišku, česká šlechta z toho nebyla nadšená. Nelíbila se jim neustálá přítomnost rady, která zastupovala krále v jeho nepřítomnosti. Král ale zatím nepociťoval, že by šlechta byla pobouřená a ta se mírnila, neboť byla ráda, že by měla českého krále a zároveň římského císaře. Naděje, že Jan Lucemburský se stane římským císařem, byla planá, neboť jím byl 20. října 1314 zvolen Wittelsbach Ludvík Bavor.²⁹⁴ Už před volbou byl ale římským císařem kurfiřty zvolán Fridrich Sličný Habsburský. Právě v této chvíli dochází k dualismu říšské moci, které vyústilo v neustálé boje mezi Lucemburky a Habsburky. Jan Lucemburský byl přívrženec Ludvíka Bavora a díky tomu nevyšel z těchto konfliktů s prázdnou, protože právě nový římský císař mu smlouvou ze 4. prosince 1314 zaručil, že bude moci mluvit do říšské politiky. Sebevědomější Jan se vracel hrdě do Českého království pod vidinou, že upevní moc. To ale netušil, jak moc se mezitím v zemi vzedmuly vlny protinálady proti cizincům. To bylo patrné hned po Janově návratu do Čech, když vyhlásil zemskou hotovost. Žádný ze šlechticů nepřijel. Šlechticové se hned chopili příležitosti a donutili krále k tomu, aby odvolal dva své rádce, Petra z Aspeltu a Bertolda z Hennebergu. Když opět král Jan kvůli bitvě opustil s vojskem Čechy, právě na den narození své druhé dcery 21. května 1315, svěřil správu země do rukou biskupa Jana z Dražic.²⁹⁵ Královna Eliška Přemyslovna mohla právě díky zárukám Petra z Aspeltu zasahovat do politiky. To ale skončilo jeho odchodem ze země. Pokud panovník chtěl, aby mu šlechta schválila zemskou hotovost, musel nejdříve splnit podmínky šlechty, což znamená odstranění cizích rádců.²⁹⁶ Když uvěznil Jindřicha z Lipé, vzedmula se proti němu vlna odporu, takže poslal těhotnou Elišku v roce 1315 s žádostí o pomoc k Ludvíku Bavorovi. Žádost byla ale neúspěšná, takže se poté obrátila na arcibiskupy Petra Mohučského a Balduina Trevírského, Janova strýce. Oba přišli i s vojsky do Čech, takže se jednání pohnulo. Prvním požadavkem bylo propuštění Jindřicha z Lipé z vězení, k čemuž došlo 17. dubna 1316. Dne 14. května 1316 Eliška porodila prvorozeného syna Václava, pozdějšího Karla IV. Král po narození svého syna opět opouští 17. srpna 1316 Čechy, aby pomohl římskému králi Bavorovi proti jeho nepříteli Fridrichu Sličnému. Čechy do správy dostal opět Petr z Aspeltu. Král mu přikázal, aby mu každý týden poslal 300 hřiven. Petrovi se

²⁹⁴KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 40

²⁹⁵Tamtéž, str. 41

²⁹⁶Tamtéž, str. 42

vykonávání úřadu ale nelíbilo, takže v roce 1317 se úřadu vzdal²⁹⁷ a přenechal ho královně Elišce a navždy opustil Čechy. Eliška měsíc poté, co král opustil zemi, svěřila svého syna do péče Viléma Zajíce z Valdeka, který měl zajistit jeho ochranu na Křivoklátě. Královna, která se stala regentkou, se obklopila rádci, kterým důvěřovala. Členové rady, kterými se obklopila, byli olomoucký biskup Konrád, kancléř Jindřich, podkomoří Vilém Zajíc z Valdeka a německý šlechtic z Porýní Vinanda z Buchsesu. Ve šlechtickém táboře Jindřicha z Lipé Eliška vyvolala poplach k domácí válce, která se rozpoutala ve velké síle, takže Eliška byla nucena 20. června 1317 si najít spolu se svými dětmi útočiště na hradu Loket. Po Eliščině odchodu se začalo opět jednat. Nejprve se měly vyjednat podmínky pro Elišku, poté pro krále. Odmítnuti byli poslové, také Jindřich z Lipé, který si chtěl poníženě u královny vyprosit milost. Královna nechtěla Jindřicha z Lipé ani vyslechnout z mnoha důvodů. Jednak proto, že právě on měl na svědomí nežádoucí sňatek mezi její nevlastní sestrou Anežkou a byl milencem její nevlastní matky Elišky Rejčky. Dalším důvodem bylo to, že měl špatný vliv na jejího manžela Jana, navíc si přivlastňoval zemské hrady a královské důchody. Důvodem také bylo to, že Jindřich z Lipé, který byl v čele šlechtického tábora, ničil Eliščiny snahy o upevnění královské moci. Protože Eliška, která byla přesvědčena, že je pokračovatelka tradic posledních Přemyslovců, kteří upevňovali královskou moc, byla nekompromisní a tvrdá ke každému, kdo by ji omezoval. Jindřich z Lipé měl ale stejný názor jako Dalimil, který odvozoval panovnickou moc za takovou, která byla odvozena od šlechtické, takže mají právo spolupodílet se s královnou na vládě.²⁹⁸ Královna Eliška, která stále ještě pobývala na hradě Loket, se cítila stále více izolovaná, takže hledala pomoc u svého manžela. Vyslala proto svého posla Petra Žitavského, který zastihl krále v Trevíru a vyřídil královninu prosbu. Na ni odpověděl král kladně a 12. listopadu se objevil před branou hradu Loket. Byl připraven k útoku na Jindřicha z Lipé a jeho šlechtický tábor. Největším paradoxem je, že stejná šlechta, která krále Jana v roce 1315 žádala, aby propustil cizince z českých zemí, se spojila s nimi proti králi. Jindřich z Lipé 27. prosince uzavřel s římským vzdorokrálem Fridrichem Sličným Habsburským spikleneckou smlouvu proti Janovi Lucemburskému.²⁹⁹ Roznášela se pověst, že Jan Lucemburský chtěl s Ludvíkem Bavořem vyměnit Rýnskou Falc za české království. K tomu nedošlo jen díky odporu Elišky. Na začátku února 1318 Jindřich z Lipé vytáhl se svým vojskem z Rakouska a Uher přes Brno, aby obklíčil krále. Ten byl ochoten vyjednávat o mír, o který Jindřichu z Lipé šlo. Přestože mu král vyšel vstříc, Jindřich požadoval, aby do

²⁹⁷KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 43

²⁹⁸Tamtéž, str. 44

²⁹⁹Tamtéž, str. 45

míru byli zahrnuti také Habsburkové. Král Jan se ale velmi rozhněval, okamžitě zrušil jednání a odjel do Prahy spolu se svou manželkou Eliškou. Král byl velice rozhněvaný na českou šlechtu, že dokonce Vilémovi z Valdeka odejmul podkomořský úřad. V Čechách se brzy objevil Janův spojenec, římský král Ludvík Bavor. Oba králové se dohodli, že uspořádají sněm, na kterém se šlechta sejde v Domažlicích na Velikonoce 23. dubna. Zde v přítomnosti Přemyslovny došlo k vyhlášení zemského míru a „*všeobecné amnestie*“³⁰⁰ pro ty, kteří se postavili po boku Jindřicha z Lipé proti králi. Král se navíc zavázal, že nebude přijímat žádné cizince, nebude jim svěřovat úřady. Ti, co zde již byli, propustil. Díky tomu, že byli cizinci propuštěni, získal zpět Jindřich z Lipé úřad podkomořského. Vilém z Valdeka byl jmenován nejvyšším zemským maršálkem. Šlechtici, kteří byli vděční za královy ústupky, mu na oplátku slíbili věrnost a poslušnost. Kvůli královským statkům, které byly rozchváčeny,³⁰¹ byl nalezen obětní beránek kancléř a vyšehradský probošt Jindřich, který byl důvěrníkem královny Elišky a člen její regentské vlády. Výběr nebyl jistě náhodný. Byl obviněn z vytváření královských sporů, byl zatčen a uvězněn na Křivoklátě. Byl vykoupen velmi vysokou částkou. Šlechta získala po válce spoluúčast na vládě s králem, takže v podstatě vládla šlechta, tedy Jindřich z Lipé. „*Velký znalec pramenů této doby Emil Schieche posuzuje Lucemburka velmi kriticky a bez jakéhokoliv obdivu k jeho diplomatické činnosti...*“³⁰² Schieche ho tedy bere spíše jako vazala francouzského království. Za francouzského krále také padl v bitvě u Kresčaku. Byla zde ale ještě Eliška Přemyslovna, která chtěla zachovat přemyslovský český stát pomocí silné panovnické moci. Nechtěla ale, aby její moc byla oslabována šlechtou.³⁰³ Eliška Přemyslovna neměla v oblibě Jindřicha z Lipé a to nejen z toho důvodu, že tvořil milenecký pár s její nevlastní matkou Eliškou Rejčkou, ale také hlavně proto, že ovlivňoval jejího manžela, Jana Lucemburského a přivlastňoval si velký kus jeho moci. Vše, co Eliška dělala, bylo s ohledem na zachování přemyslovských tradic. Elišku údajně velmi postihlo právě to, že hasne sláva jejího rodu. Kvůli tomu se nemohla vyrovnat s výsledky domažlického sněmu, který rozhodl, že šlechta se může podílet na vládě s králem. Rozhodla se proto, že změní tuto politiku a nedovolí šlechtě v čele s Jindřichem z Lipé, aby se do ní vměšovali. Eliška otevřela takovou politiku, se kterou nemohla ve 14. století uspět. Netaktizovala, navíc neměla žádný mocenský aparát, o který by se mohla opřít. Také nepočítala s taktizováním Jindřicha z Lipé, který nahlodal u krále důvěru, což vedlo k manželským hádkám. Nejlepší šlechtickou zbraní bylo to, že králi našeptávali, že ze strany

³⁰⁰ KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*

³⁰¹ Tamtéž, str. 46

³⁰² Tamtéž

³⁰³ Tamtéž, str. 47

manželky Elišky a jejích věrných stoupců mu hrozí nebezpečí, neboť se připravují na jeho svržení.³⁰⁴ Královna Eliška Přemyslovna 22. listopadu 1318 porodila dalšího syna, Přemysla Otakara. Již v této době tušila ohrožení, takže utekla spolu se svými dětmi na hrad Loket. Mezi manželi se otevírala stále větší propast. V polovině února 1319 vyvrcholila krize mezi manželi, protože král uvěřil našeptávání šlechticů a vyrazil tak s ozbrojeným doprovodem za královnou. Při příjezdu se sice choval jako vždy, ale po vpuštění dovnitř žádal, aby mu královna předala věž. To ale královna neudělala, takže Jan nechal strážce, kteří se postavili na obranu královny, ostřelovat šípy. Královna nechápala Janovo počínání, ale nakonec se domluvila se stráží a přenechala králi hrad. Nechala mu zde i tři jejich děti a sama se přestěhovala na mělnický hrad. Své dcery opět brzy spatřila, ale svého syna Václava už pravděpodobně nikdy neviděla. To, že královna padla, pocítil také nejvyšší zemský maršálek Vilém Zajíc z Valdeka, který se svého úřadu musel vzdát ve prospěch svého protivníka Jindřicha z Lipé, který tak v rukách držel nejdůležitější úřady.³⁰⁵ V roce 1309 se na odpor proti králi postavil staroměstský patriciát, kterému se nelíbily útisky Lucemburkem a také chamtivost Jindřicha z Lipé. Spojence hledal u královny a Viléma Zajíce z Valdeka. Královna odjela z Mělníka na Staré Město 7. července 1319, spolu s Vilémem, kde byla slavnostně přijata purkmistrem i konšelskou radou. Došlo k jednání s králem, který listinou z 27. července 1319 zaručil vzbouřeným bezpečnost. Jindřich z Lipé se v této době zdržoval v blízkosti svého krále, který ale hned na začátku ledna opustil zemi. Správcem Čech v době královy nepřítomnosti byl jmenován zemský hejtman Jindřich. Král se zpět do Čech vrátil až 9. února 1321. V této době se už Eliška Rejčka spolu s Jindřichem z Lipé stěhovali na Moravu, takže Přemyslovně tolik neznepříjemňovali život. Elišku Přemyslovnu tížila už pouze smrt jejích přátel. V roce 1319 zemřel Vilém z Valdeka, půl roku po něm, tedy v únoru 1320 zemřel Petr z Aspeltu. Když se král vrátil zpět do země v roce 1321, uspořádal turnaj, na kterém se ale zranil. To byl důvod, že se k němu opět přidala jeho žena a společně po nějakou dobu žili ve staroměstské rezidenci. To bylo patrné i z narození jejich dalšího syna Jana Jindřicha 12. února 1322.³⁰⁶ To, že se situace mezi manželi stabilizovala a zlepšila je zřejmé i z toho, že král před odjezdem jmenoval svého švagra Boleslava Lehnického zemským správcem v červnu 1321. Když se král opět vrátil do Čech, pobýval pouze na Moravě, kam ho táhli Jindřich z Lipé spolu s Eliškou Rejčkou. V Praze Jan pobyl jen na chvíli, aby viděl svého čtyřměsíčního syna. Poté bylo pouto mezi manželi navždy zprerháno intrikami, které

³⁰⁴KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 48

³⁰⁵Tamtéž., str. 49

³⁰⁶Tamtéž., str. 50

pocházely zřejmě z tábora Jindřicha z Lipé. Ti nechtěli za žádnou cenu připustit Elišku zpět k vládě.³⁰⁷ To, že král postupoval proti Přemyslovcovi Janu Volkovi, definitivně roztrhlo manželství mezi Janem a Eliškou, což vyústilo v Eliščin rychlý odchod z Čech do Bavor, kde se setkala se svým bratrem. Vrátila se až na počátku roku 1325.³⁰⁸ Po ukončení sporů mezi Korutanci a Habsburky Eliška Rejčka vybruslila výhodně ze situace, že byla na straně Habsburků, kteří boj o českou korunu prohráli. Právě to Elišce Přemyslovně muselo hodně vadit, také proto, že Rejčka pošlapávala odkaz posledních Přemyslovců.³⁰⁹ Zatímco Eliška Rejčka žila ve městě Hradci, její nevlastní dcera Eliška Přemyslovna se podílela spolu se svými rádci na vládě ve prospěch krále. Až v roce 1315, kdy došlo ke střetu šlechty s králem, obě královny vystupují proti sobě. V této situaci na tom byla výhodněji Eliška Rejčka, která v této záležitosti vystupovala „soukromě“, kdežto Eliška Přemyslovna, jakožto vládnoucí královna nesla za své rozhodnutí všechny důsledky.³¹⁰ Sňatek Eliščiny dcery Anežky byl zcela jistě zaměřen proti Přemyslovně, což bystrá královna ihned odhalila a velice ji to rozlítilo. Konflikt mezi šlechtou a králem byl vyřešen na sněmu v Domažlicích v roce 1318. Tento sněm na dlouho rozhodl o uspořádání poměrů v zemi v neprospěch královské moci. To předznamenávalo porážku idejí královny Elišky Přemyslovny. Politickým vítězem se tak stala Eliška Rejčka.³¹¹ Eliška Přemyslovna poté, co se vrátila z exilu v Bavorsku, žila v domě svého bratra na Vyšehradě, kde později i umírá.³¹² Zemřela 28. září 1330. Byla na rozdíl od své nevlastní matky³¹³ matkou sedmi dětí. Eliška Přemyslovna neměla příliš šťastný život, neboť se jí téměř neustále rozpadalo manželství. Během rozpadu však porodila ještě čtyři děti. Jejím nejmilejším dítětem se stala dcera Markéta, ale její společnicí v posledních dnech jejího života byla dcera Anna. Rozpadající manželství bylo také z důvodu, že král Jan trávil mimo hranice naší země příliš mnoho času a nemohl tak upevňovat manželství s Eliškou.³¹⁴ Elišce Přemyslovně byly připisovány spíše mužské vlastnosti. Chytrá byla sice po matce Gutě, ale vzhled, rozhodnost a tvrdost měla spíše po otci, tedy mužskou. To byl důvod, proč nemohla příliš krále Jana upoutat. Ideálem ženské krásy byla spíše její nevlastní matka Eliška Rejčka. To, že král byl věčně mimo hranice země, mu ubíralo na prestiži. Ani konání turnajů po návratu zpět mu ji nezískalo. Králova nepřítomnost navíc nedovolila udržovat jejich sídlo na Staroměstském náměstí, které později bylo pronajato či prodáno. Zato dvůr Elišky Rejčky byl

³⁰⁷KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 51

³⁰⁸Tamtéž, str. 52

³⁰⁹Tamtéž, str. 57

³¹⁰Tamtéž, str. 58

³¹¹Tamtéž, str. 59

³¹²Tamtéž, str. 60

³¹³Eliška Rejčka měla pouze jediné dítě, dceru Anežku.

³¹⁴Tamtéž, str. 62

nádherný a společensky přitažlivější, hlavně ten v Hradci.³¹⁵ Po Elišce Rejčce se dochovala spousta staveb a věcí, které dotovala, po Elišce Přemyslovně se nedochovalo nic ani v Praze, ani v Brně.³¹⁶ Ani v jiné kulturní činnosti se toho po Elišce Přemyslovně příliš nedochovalo. Jediné, čím svoji nevlastní matku Elišku Rejčku překonává, je kolekce sekretních a majestátních pečeti.³¹⁷ Poté, co královna Eliška Přemyslovna opustila zemi a odebrala se do Bavor, opustila definitivně politickou scénu a po návratu do země v roce 1325 se věnuje spíše společenskému životu. V této chvíli se Přemyslovna stává mecenáškou a donátorkou. Důvodem k výstavbám byly ale náboženské pohnutky spíše než soutěžení s nevlastní matkou. Při výstavbách je také ale důležitá ekonomická stránka, totiž mít peníze. V této oblasti na tom byla zcela jistě lépe Eliška Rejčka, která patřila k nejbohatším lidem v království. Eliška Přemyslovna, která byla o poznání chudší, tak mohla realizovat pouze menší stavby či opravy.³¹⁸ Když se Eliška Přemyslovna vdala, polepšila si sice majetkově, ale nikdy nedosáhla takového množství majetku, jaké měla její nevlastní matka. Eliška sice získala Mělník, ale měla z něho jen velmi malé výnosy. Rozhodně nebyly srovnatelné s důchody, které dostávala Rejčka z věnných měst. Rozdíl byl nejen v počtu měst, ale také v tom, že Hradec „rostl“ kdežto Mělník, který byl v blízkosti Prahy, byl právě kvůli své lokaci utlumen.³¹⁹ Pokud Eliška potřebovala vydat větší peněžní částku, musela zastavit nebo prodat nějaké své zboží. „*Po návratu z Bavor zastavila v roce 1327 za 170 kop vyplacených v hotovosti planiny s kamenolomem v jakémsi kopci mezi Bráníkem a Krčí směrem k Vyšehradu s platem dvou kop. V roce 1312 prodala vsi Lety, Probylov, Ohař, Minice, Lučkovice v oblasti Mirovic a dále statky blízko Prahy v Butovicích, Jinonicích a Košířích.*“³²⁰ O hospodářské otázky se starali hospodářští správci. U Elišky Rejčky nastal zvrát po domažlickém jednání, kdy její věnná města přešla zpět na krále. Ten jí na oplátku zařídil důchody z kutnohorské urbury. Poté, co došlo k roztržce mezi králem a Eliškou Přemyslovnou, se král přiklonil na stranu Jindřicha z Lipé a Elišky Rejčky, které navíc zařídil, aby jí byla vyplácena pozdržená částka peněz a daroval jí navíc důchody z masných krámů v Praze. Eliška Rejčka získala později ještě nějaké peníze z moravských městeček. Poté, co Eliška Přemyslovna utekla do Bavor, jí král odňal veškeré její důchody, přestože její nevlastní matce ve stejný rok daroval jiné majetky.³²¹ Král byl k milencům velice velkorysý a to právě

³¹⁵KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 63

³¹⁶Tamtéž, str. 65

³¹⁷Tamtéž, str. 66

³¹⁸Tamtéž, str. 67

³¹⁹Tamtéž, str. 68

³²⁰Tamtéž

³²¹Tamtéž, str. 69

v době, kdy jeho vlastní žena Eliška Přemyslovna, která žila s dětmi v Bavorsku, kam utekla za dcerou Markétou, velmi strádala. Eliška Přemyslovna zde velice strádala, žila z milosti svého zetě, Jindřicha Dolnobavorského.³²²

Ve středověku ženy rodily neustále. Se smrtí dětí se počítalo. Protože však rodiče ke svým dětem nepřilnuli, nevadilo jim, pokud jejich dítě zemřelo. To je zřejmé i ze suchých záznamů o úmrtí Eliščiných dětí, tedy Přemysla Otakara, který zemřel 20. dubna 1320, a také Elišky, která zemřela v srpnu 1324.³²³ V době, kdy za Elišky Přemyslovny došlo k hladomorům v letech 1305 – 1306, 1312, 1316 – 1318 a 1328, je z kronik zcela patrné, že matkám na dětech nezáleželo, protože prý dokonce pojídaly mrtvoly svých dětí. Protože byl průměrný život dospělého kratší než v dnešní době, bylo zkráceno i dětství. Trvalo tedy zhruba 7 let. Po sedmi letech dětství byl vhodný věk k zásnubám. Chlapci se plnoletými stávali ve čtrnácti letech, dívky už ve dvanácti letech.³²⁴ Když dosáhli plnoletosti, bylo to signálem pro rodiče, že mohou své dítě provdat či oženit. Mohlo také docházet k „symbolickým sňatkům“³²⁵, tedy že byli provdání či oženeňi dosud neploletí. To bylo i v případě Karla IV., kterému sňatek domluvil jeho otec Jan Lucemburský.³²⁶ Do smluv se musel také zahrnovat souhlas papeže. Je známá také listina z roku 1327, kterou Karel IV. Lucemburský uzavřel s uherským králem Karlem I. Robertem. Tato smlouva obsahovala podmínky sňatku jeho nejmladší dcery Anny a Karlova syna Ladislava. Jan Lucemburský své děti příliš nezahrnoval láskou. Otázkou zůstává, zda jejich matka Eliška ano. V tomto období je totiž patrná veškerá absence mateřské lásky, což mohlo být způsobeno patrně tím, že děti byly po šestinedělí odkládány do péčí chův a kojných. U nich byli rok až dva, takže matka propásla šanci, neboť v tomto věku se mezi dětmi a matkou rozvíjí citový vztah.³²⁷ Pokud děti z nižších vrstev nezemřely, začaly pracovat hned na poli. Pokud byly z vyšších vrstev, předávaly se do klášterů, k jiným panovnickým dvorům nebo byly posílány na výchovu k příbuzným. Způsob uspořádání společnosti vložil osud o rozhodování dítěte do rukou otce. Ženám nezůstalo nic jiného, než se s rozhodnutím svého manžela smířit. I v této době ale ženy měly mateřskou lásku. Milovanějšími dětmi byli patrně synové. Eliška, která se loučila se svými dětmi, nedávalo najevo jakékoliv známky smutku, což mohlo být ale způsobeno tím, že si neuvědomovala dosah odloučení od svých dětí.³²⁸ Eliška však zřejmě měla nejvíce ráda

³²²KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 70

³²³Tamtéž, str. 71

³²⁴Tento věk byl takto určen pouze pro České země.

³²⁵Tamtéž

³²⁶Tamtéž, str. 72

³²⁷Tamtéž, str. 73

³²⁸Tamtéž, str. 74

svoji prvorozenou dceru Markétu. Právě láska ke své prvorozené dceři Markétě mohl být impulzem k tomu, že královna opustila Čechy a odjela za ní do Bavor. Ke své dceři chovala tuto lásku až do své smrti. Obě ženy se vrátily zpět do Čech. Markéta ale později svého manžela následovala do Bavor. Královna Eliška Přemyslovna se snažila své dceři co nejvíce pomoci, tak pro ni získala výhodu v listinách v roce 1327, které Markétě dovozoval doprovod čtyř žen a dvou mužů do konventu klarisek, navíc mohla spolu se svými služebnicemi přijímat oltářní svátost bez ohledu na tresty. Tyto výhody začala Markéta využívat už v roce 1328. Markéta byla jedinou dcerou, na jejíchž manželských počátcích stála Eliška. Markétino manželství bylo šťastné.³²⁹

Tři roky po svatbě Eliška porodila první dítě, děvčátko Markétu. Chvilí poté zemřel Jindřich VII. Eliška svěřila dítě do rukou kojné a spolu s manželem se za Jindřichem vydali. Eliška svou malou dcerku neviděla dva měsíce, ale Markétin otec podstatně déle, neboť se zdržel v Lucembursku. Poté, co se vrátil v roce 1314, Eliška opět počala. Nyní byl očekáván dědic, takže královna byla pod tlakem.³³⁰ Ve středu 21. května 1315 se ale narodila královská dcerka Jitka. Zklamaný Jan to vyčetl Elišce, poté odjel na vojenské tažení. Po třech měsících od narození Jitky Eliška opět počala. V této době Elišku trápila česká politika, také střet se šlechtou. Když se Eliška vydala za Ludvíkem Bavořem, byla již ve čtvrtém měsíci. Třetím dítětem byl vytoužený syn, který se narodil 14. května 1316 na Starém Městě pražském.³³¹ 30. května byl maličký princ pokřtěn mohučským arcibiskupem Petrem z Aspeltu, asistoval mu trevírský arcibiskup Balduin, pražský biskup Jan IV. z Dražic a světící biskup Heřman Prizrenský. Synek dostal jméno Václav. Byl pojmenován po patronovi české země. V září byl Václav odvezen na Křivoklát, avšak bez matky, pouze pod ochranou Viléma Zajíce z Valdeka.³³² V roce 1318 Eliška otěhotněla počtvrté. Když se další syn 22. listopadu narodil, Jan o něj nejevil příliš velký zájem. Malý novorozenec dostal jméno Přemysl Otakar.³³³ 20. dubna 1320 však druhorozený syn Otakar zemřel. Poté se král vrátil zpět do země. To, že uspořádal turnaj, nesvědčí o přílišném zármutku. Opět se královský pár sblížil a Eliška otěhotněla popáté. 12. února 1322 se Elišce narodil třetí syn, tentokrát v Mělníce a bez přítomnosti krále.³³⁴ Malé nemluvně dostalo jméno Jan Jindřich. Nyní už byla vybírána jména po Lucemburcích. V roce 1321 se Janovi narodil další syn, v Lucembursku. Matkou nebyla Eliška. Tento levoboček dostal jméno Mikuláš. Později získal vysoké postavení v církevní

³²⁹KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 75

³³⁰Tamtéž, str. 76

³³¹Tamtéž, str. 77

³³²Tamtéž, str. 78

³³³Tamtéž, str. 79

³³⁴Tamtéž, str. 80

sféře, stal se olešnickým proboštem a akvilejským patriarchou. Eliška pravděpodobně neměla o Janově nemanželském dítěti tušení, takže byla ušetřena pokoření.³³⁵ Pro Elišku byla rána, že v roce 1321 zemřela její tetička Kunhuta a 8. dubna 1322 zemřela její mladší sestra Markéta, která zemřela v Hradci při porodu svého třetího dítěte. To byl Eliščin poslední vlastní sourozenec. Markéta byla pochována v cisterciáckém klášteře na Zbraslavi. Jitka, Eliščina druhorozená, byla poslána na výchovu na durynský hrad Wartburk v roce 1322. Prvorozená Markéta byla 12. srpna 1322 „symbolicky“ provdána za Jindřicha Dolnobavorského. Do Bavor s ní odchází i její matka Eliška, která v zemi zanechává šestiměsíčního syna Jan Jindřicha. Královna Eliška opět otěhotněla a 27. března 1323 v Koubě porodila dvojčátka, Annu a Elišku. V této době rozhodl král Jan o dalším osudu svého syna Václava, který byl tak od matky odloučen. Král ho nechal hlídat na hradech Loket a Křivoklát, kde Václav zůstal zřejmě až³³⁶ do 4. dubna 1323. Odtud byl jako sedmiletý ženich poslán do Francie, kde se jeho budoucí nevěstou měla stát rovněž sedmiletá Blanka z Valois, dcera Karla. 15. května 1323 se konal symbolický sňatek. Králi se splnil jeho sen, protože Václav byl vychováván na francouzském dvoře a navíc byl vytržen z dosahu matčiny duchovní moci. Poté, co se Eliška v roce 1325 vrátila zpět do země, žila se svými dětmi. Od roku 1326 se s nimi postupně začínala loučit. Je patrné, že neměla nikdy všechny své děti najednou u sebe. Okolo ní většinou byly tři, výjimečně čtyři děti. Do konce svého života zůstala pouze s malou dcerou Annou, která byla převezena po matčině smrti do Lucemburska.³³⁷

Eliščin důvod návratu do vlasti v roce 1325 byly pravděpodobně finanční a hmotné problémy. Když se Eliška vrátila, byla právě v Kristových letech. Pro nás mladý věk, ale tehdy byla již za zenitem svého života. Královna trpěla nemocí, na kterou zřejmě podlehl.³³⁸ Na sklonku svého života byla Eliška stále více nábožensky zanícená, takže podlehla snaze získat ostatky svatých.³³⁹ Mimořádně významným a cenným kouskem byl trn z Kristovy trnové koruny. Trn Elišce daroval její švagr, francouzský král Karel IV. Sličný v roce 1326. Tento trn byl v Čechách už druhý, první získal její děda, Přemysl Otakar II. V roce 1327 vrcholila Eliščina sběratelská vášeň.³⁴⁰ Papež umožnil Elišce vstup do ženského cisterciáckého kláštera. Její dceři Markétě zase umožnil vstup do kláštera dominikánek.³⁴¹

³³⁵KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 81

³³⁶Tamtéž, str. 82

³³⁷Tamtéž, str. 83

³³⁸Tamtéž, str. 91

³³⁹Tamtéž, str. 97

³⁴⁰Tamtéž, str. 98

³⁴¹Tamtéž, str. 99

Královna Eliška Přemyslovna brala jako svoji povinnost činit užitečné věci, které se líbí Bohu, takže všemožně podporovala především řádové instituce, zvláště zbraslavský klášter. V roce 1317 klášteru převedla ve prospěch „čtyři marky z ročního platu mlýna na Labi u Kostelce a v roce 1319 ves Klíнец, kde se těžilo zlato.“³⁴² V tomto klášteře chtěla vedle svého otce Václava II. spočinout také jeho dcera Eliška.³⁴³ Přemyslovna měla z řádových sester nejbližší k dominikánkám. Tomuto řádu Eliška vyslovila přání, aby v roce 1312 Jan založil klášter sv. Anny u Brna. Toto by byla první a zároveň poslední společná církevní instituce, kterou by založili manželé společně. Nakonec spolu klášter nezaložili, protože se o něj Jan už nezajímal a Eliška sama neměla dostatek financí, takže vybudování kláštera svěřila Kateřině z Lomnice. Eliška jim ve své náklonnosti darovala v roce 1320 „roční plat z nějakého mlýna v blízkosti Mělníka.“³⁴⁴ Dominikánský klášter od počátku směřoval k úpadku. V listině prohlásila, že zpretrhala vazby k dominikánkám. Nařídila však zbraslavskému opatovi, aby pomohl Elišce založit klášter cisterciáček, „jehož filiace bude náležet k zbraslavskému klášteru.“³⁴⁵ Z toho tedy plyne, že jeho opati budou nad větví cisterciáček vykonávat duchovní a světskou správu.³⁴⁶ Eliška si oblíbila dominikánky u sv. Vavřince na Starém Městě pražském. Z dochovaných záznamů vyplývá, že Eliška ráda obdarovávala své věrné služebníky, hlavně ty, kteří patřili k vyšehradské kapitule.³⁴⁷ Eliška v Mělníku nechala postavit špitál pro chudé. Musela ho ale financovat z vlastní kapsy. Po Eliščině smrti se mělnický špitál stal klášterním zařízením.³⁴⁸ Po královnině smrti se nejvíce utápěl v zármutku její bratr Jan Volek, neboť za života se hodně sblížili.³⁴⁹ Eliška Přemyslovna byla pochována v konventním chrámu Panny Marie jako poslední Přemyslovna. Poté Karel IV. přenesl hrobku na Hrad do katedrály sv. Víta.³⁵⁰ Eliška v roce 1329 nechala postavit chrám Panny Marie, „který je na Zbraslavi na jižní straně“³⁵¹, zcela jistě za účelem posledního odpočinku.³⁵² Co se týče výtvarného umění, Eliška se omezila pouze na otcův

³⁴²KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 105

³⁴³Tamtéž, str. 106

³⁴⁴Tamtéž, str. 108

³⁴⁵Tamtéž

³⁴⁶Tamtéž, str. 109

³⁴⁷Tamtéž, str. 112

³⁴⁸Tamtéž, str. 113

³⁴⁹Tamtéž, str. 114

³⁵⁰Tamtéž, str. 122

³⁵¹Tamtéž

³⁵²Tamtéž, str. 123

zbraslavský klášter.³⁵³ Eliška se pravděpodobně zasloužila o první bronzovou monumentální plastiku, která byla umístěna na Václavův náhrobek.³⁵⁴

³⁵³KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*. str. 128

³⁵⁴Tamtéž, str. 129

4. Královská věnná města

4. 1. Dvůr Králové nad Labem

Toto město nepatřilo k nejdříve založeným městům. Dvůr Králové byl postaven na kopcovitém terénu, takže výstavba sídel zde byla obtížnější.³⁵⁵ Přesné datum vzniku tohoto města není známo. Při požárech, které drancovaly město, totiž shořela všechna privilegia a listiny, ve kterých byl doložen vznik města.³⁵⁶ Vznik Dvora Králové se odvíjí od písemně doloženého sporu mezi dvěma faráři, z Miletína a z Mořic. Ti měli spory kvůli farnímu právu. Mezi svědky sporu byl uveden „*Gottfriedus de Curia, z pozdějšího Dwuora.*“³⁵⁷ 10. ledna 1316 „*Půta z Turgova osvědčuje, že mu král Jan zapsal město Dvůr s many a obyvateli v okresu tohoto města a v okresu Trutnovském přebývajícími ve 300 hřivnách gr. pr. A v summě, kterou činiti bude škoda, kterou s 40 oděnci ve službách jeho utrpí, za to, že se mu byl se svými tvrzemi Hradištěm Chústníkovým a Hostinným k službě manské přikázal.*“³⁵⁸ Dlouhá léta se věřilo, že první královnou, která měla město v držení, byla Eliška Rejčka, která zde měla mít dokonce sídlo. Není to však pravda, protože Elišce Rejčce její manžel Václav II. věnem daroval pouze Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Poličku a Jaroměř. Kolem Dvora Králové byly proto dohady, jak se vlastně dostalo mezi věnná města, protože ani císař a král Karel VI. neměl ponětí, jak se město mezi tato zařadilo. Z historických pramenů vyplývá, že král Václav IV. zapsal Trutnov a Dvůr Králové mezi věnná města pro svoji manželku Žofii Bavorskou už v roce 1399. V této době však královna dostává věnná města až po ovdovění. Teprve po roce 1400 jsou královně města připisována už při korunovaci, takže je patrné, že královna Žofie dostala města už po své korunovaci 15. března 1400.³⁵⁹

Hmotným svědectvím o osídlení města byly základy rotundy ze 12. století. Původně šlo o tržní osadu, která se později rozrůstala vlivem německé kolonizace.³⁶⁰ První dochovaná písemnost, která dokládá existenci města, pochází z 27. července 1270. Život ve Dvoře Králové nebyl nijak lehký, protože v roce 1304 bylo za panování Václava II. velké sucho a v jeho důsledku byla velká bída.³⁶¹ Až ve 14. století se o Dvoru Králové mluví jako o městě. V této době bylo vystavěno opevnění.³⁶² Navíc v první polovině 14. století, za panování Jana Lucemburského, byl velký hospodářský rozvrat, protože Jan Lucemburský byl často za

³⁵⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. Praha- Litomyšl: Paseka, 2006. str.9. ISBN 80-7185-426-3.

³⁵⁶ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 139

³⁵⁷ JANOUŠEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. str. 9

³⁵⁸ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 99, str. 173.

³⁵⁹ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 139

³⁶⁰ JANOUŠEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. str. 9.

³⁶¹ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 139

³⁶² JANOUŠEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. str. 9

hranicemi a potřeboval spoustu peněz. Na to ve Dvoře Králové dohlížel v roce 1313 královský úředník Jan z Vartemberka. V době, kdy Jan Lucemburský jezdil na válečná tažení a potřeboval peníze, právě toto panství nejčastěji zastavoval či vyměňoval. Jen ve výjimečných případech se králi podařilo sehnat peníze, aby panství vykoupil zpět. V roce 1316 vyměnil Jan Lucemburský Dvůr Králové za 300 hřiven pražských grošů. Poté ale získal Dvůr zpět, ale ihned ho dal zástavou Markétě (dcera Václava II. a Guty Habsburské), která se provdala za Boleslava Lehnického, který spravoval České království. Když v roce 1322 Markéta zemřela, Dvůr Králové opět přešel pod správu královské koruny, kde ale dlouho nezůstal, protože už v roce 1329 ho Jan Lucemburský společně s Trutnovem vyměnil s Jindřichem Svídnicko-Javorským za Zhořelec. Jindřich Svídnicko-Javorský držel obě města až do své smrti v roce 1337. Až v roce 1340 osvobodil Jan Lucemburský město „*od pravomoci krajských úředníků*“³⁶³ a daroval mu právo „*říditi neprávem budyšínským a kladským*“.³⁶⁴ Za vlády Václava IV. bylo město přidáno k věnným městům. Od té chvíle tedy patří královně, která z něho vybírala šosovné.³⁶⁵ Dne 20. února 1346 vydal král Jan Lucemburský v Praze listinu, ve kterém udělil milost měšťanům a obyvatelům města Dvůr Králové, protože v roce 1345 je postihl veliký požár. Proto nemusí tento rok platit králi vyšší roční úrok, ale jen 25 kop pražských grošů. „*...nomine vltra summam viginti quinque sexagenarum grossorum pregansium, soluendarum nobis et successoribus nostris deinceps collecte aut exaccionis nomine, pro medietate sui in festo sancti Georgii...seu collectam generalem per regnum nostrum nobis recipere aut imponere cintingeret, etsi alia quadam a nobis libertate per vnum aut plures annos...*“³⁶⁶

³⁶³ KRSKOVÁ, Dagmar. *Královnny a jejich věnná města*.

³⁶⁴ Tamtéž, str. 140

³⁶⁵ JANOUŠEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. str. 10

³⁶⁶ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 253, str. 387

4. 2. Hradec Králové

Město Hradec Králové je poprvé zmíněno v listině Přemysla Otakara I. v roce 1225 a patří tak k nejstarším městům. Město Hradec Králové, původním názvem Hradec nad Labem, vznikalo už od 9. století na návrší na soutoku Labe a Orlice jako slovanské hradiště.³⁶⁷ Před rokem 1291 vydal král Václav II. pro Hradec Králové listinu, kterou na čtyři roky propůjčuje rychtářství Hradce nad Labem pražskému měšťanovi Meinhartovi. Za to na oplátku králi do pokladnice odvede „...100 hřiven stříbra, 10 hřiven zlata a 4 postavy sukna Gentského.“³⁶⁸ „...videlicet, quod infra quatuordecim dies prefatus Minhardubs dabit nobis sexaginta marchas puri argenti et quadraginta alias marchas siue in pannis siue in equis siue in quocunque nostre placuerit maiestati; in vigilia vero Natiuitatis dominice primo ventura quatuor stamina de Gent nostre camere assignabit. In principio vero sequentis anni, videlicet in festo Martini, dictus Minhardus dabit nobis decem marchas auri, in festo autem Pasche sequenti soluet nobis decem marchas argenti; in festo vero Natiuitatis domince succedente..marcham auri reliquam nostro culmini assignabit.“³⁶⁹ V tomtéž roce Václav II. na dva roky uvolňuje obyvatele z placení berní a úroků kvůli velké škodě, kterou způsobil oheň.³⁷⁰ „...ciues nostros in Grecz illos, quos in festo Pasche proxime preterito ignis dampnosa vorago exinopinate rei euentu in edificiis suis et rebus aliis est dampnabiliter demolita, de censu, steura et exaccione qualibet a festo sancti Georgii proxime preterito ad duorum annorum spacium continue numerandorum de regia clemencia eximimus et liberos reddimus et immunes...“³⁷¹ V roce 1297, konkrétně 4. května vydává Václav II. pro město Hradec další privilegium, ve kterém jim dovoluje, aby neplatili sbírky, dávky a jiné pohledávky z domů, které od nich žádal, ale aby to zaplatili z pozemků konšelů. V této listině navíc předmětské domy připojuje k Hradci, takže lidé, kteří žili v hradeckém předměstí, nyní finančně přispívají králi stejně tak jako obyvatelé Hradce. Měšťanům král zde rovněž připomenul, že i nadále mu mají platit z polí a jiných domů berně a další jiné poplatky.³⁷² „...ab aliis ciuitatibus regni nostri requiere seu exigere nos continget soluere debeant, concedimus et fauemus de gracia speciali; domos preterea, que sunt in suburbio ciuitatis ipsius ad villacacionem nostram Greczensem perinentes, ciuitati predicte adiungimus et ad eam de cetero volumus

³⁶⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 197

³⁶⁸ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*.

³⁶⁹ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 44, str. 109.

³⁷⁰Tamtéž, Listina č. 55, str.117

³⁷¹Tamtéž, Listina 4. 55, str. 118

³⁷²Tamtéž, Listina č. 67, str.128

*pertinere...*³⁷³ Na přelomu 12. a 13. století se Hradec začíná měnit na město.³⁷⁴ 1. listopadu 1318 vydal král Jan Lucemburský privilegium pro hradecké obyvatele, ve kterém jim sděluje, že je bere na milost, potvrzuje jim privilegia, která získali od jiných českých králů.³⁷⁵ Král také uvádí, že Hradci patří les Bor, a že obdobně jako Praha nebo Kutná Hora nesmí být toto město zastavováno ani odcizováno. „...*vt ciues ipsi et Greczensis ciuitas reformata continuis proficiatur incrementis, siluam nostram seu rubetum Bor nuncupatum atque nuncupatam ciuibus ipsis et ciuitati de liberalitate regia duximus concedendum et concedendam, tenendum atque tenendam...*“³⁷⁶ 24. dubna 1321 uděluje král Jan Lucemburský Hradci další privilegium, ve kterém je osvobozuje na sedm let od placení úroků a berní, aby si mohli opravit hradby a věže. Rovněž jim dovoluje, aby používali dříví z královských lesů, stejně tak i kámen.³⁷⁷ „...*refeccionem murorum et turrium edificacionem, ipsos speciali prerogatiua tituli dotare volendo...pro quibus ipsos ex regali clemencia premiare et consolari intendentes, libertatem immunitatemque a festo Pasche nunc preterito ipsis ciuibus indulgemus liberaliter ad septennium continue mitigandum, ita quod ad nullum censum...*“³⁷⁸ 8 října 1323 král Jan Lucemburský v Praze potvrdil hradeckým obyvatelům privilegia, která jim udělila Eliška Rejčka a on sám. „...*quam dilecti nobis ciues ciuitatis nostre Greczensis ad celsitudinem nostram gesserunt, actenus gerunt ad presens et ipsos speramus gerere in futurum, ipsorumque propterea precibus benignius inclinati, eis omnes literas omniaque priuilegia sub quocunque tenore uel forma verborum super bonis et possessionibus, libertatibus et aliis graciis quibuscunque, ipsis ab illustri domina Elizabet felicis recordacionis quondam domini Wencezlai senioris, Boemie et Polonie regis,...*“³⁷⁹ 25. dubna 1339 v Norimberku vydal král Jan Lucemburský privilegium, ve kterém píše, že chce pomoci městu Hradci nad Labem, protože byl velmi poničen při požárech, takže městu věnoval čtyři lány lesa, které jsou poblíž města, aby měšťané spolu s farářem z toho použili dříví, aby mohli opravit své domy. „...*uolentesque ciuitati eidem premissorum intuitu graciám facere specialem, ciuitati ipsi et eius ciuibus quatuor laneos silue seu nemoris Greczensis in loco ipsi ciuitati adiacenti et eidem silue minus nociuo damus de regia munificencia et donamus,*

³⁷³ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 67, str. 128.

³⁷⁴KRSKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města.* str. 197

³⁷⁵ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 103, str. 176

³⁷⁶Tamtéž, listina č. 103, str. 177

³⁷⁷Tamtéž, listina č. 120, str. 197

³⁷⁸Tamtéž, listina č. 120, str. 198

³⁷⁹Tamtéž, listina č. 126, str. 204

*eosdem laneos silue sepedicte ciuitati vnientes, vt ciues ipsi et plebanus ciuitatis eiusdem, qui pro tempore fuerint, domos et alia,...*³⁸⁰ Ve stejném roce, ale 21. května král Jan vydává další listinu, ve které se píše, že všechny statky, které získají hradečtí obyvatelé buď koupí či jinak, budou spadat pod město. „...*ciuitatis nostre Greczensis facere, vt dignum decernimus, meliorem, omnia et singula bona libera uel qualiacunque, que per fideles nostros dilectos ciues ibidem empcionis titulo comprata sunt*³⁸¹ *vel fuerint, aut quacunque deuolucione ad eos deuenerint, ipsi ciuitati nostre Greczensi incorporamus, presentibus annectendo, volentes et mandantes precipiendo seriose,*...“³⁸² Politická a hospodářská vážnost tohoto města se změnila ve 14. století, když bylo zařazeno mezi věnná města a stalo se sídlem Elišky Rejčky a Elišky Pomořanské. Díky své rozloze a počtem obyvatel se toto město zařadilo mezi nejvýznamnější města v českém království. Dominantou Hradce se stal kostel sv. Ducha, který nechala postavit Eliška Rejčka.³⁸³ Dne 15. června 1345 vydal Jan Lucemburský privilegium, ve kterém potvrdil založení špitálu sv. Anny „...*na předměstí města Hradce nad Labem za branou Pražskou na druhém ostrově Labském, jakož i nadání...*“³⁸⁴ To vše špitálu věnovat rychtář Jan s manželkou Markétou a Kristýnou, vdovou po Janovi, který stříhal sukna a kramáři Folklovi. Ustanovil, že majitelé špitálu mají do konce života patronátní právo a po jejich smrti toto právo přejde na městského rychtáře a přísežní města Hradce nad Labem, přičemž křižovníci či jiní řeholníci nemají nárok na správu špitálu. „...*quod ex parte Kristine, relicto olim Johannis, rasoris pannorum, et Johannis iudicis junioris ac vxoris ipsius Margarethe necnon Volklini, ciuium nostrum de Grecz super Albea, nobis extitit humiliter supplicatum quod, cum predictae persone zelo pietatis permote in dei nomine ac ob remedium suarum ac progenitorum suorum animarum, temporalia pro spiritualibus et terrena pro celestibus cupientes felici commercio conmutare, hospitale in honorem sancte Anne pro infirmis et pauperibus inibi procurandis in preurbio ciuitatis Greczensis,*...“³⁸⁵ „...*quod olim Nicolaus de Merica tenuit, ad ciuitatem et communitatem ciuitatis Greczensis spectante de nostra licencia et speciali mandato accedente specialiter in hac parte: Primo dante ipsa domina Kristina tanquam principali fundatrice ducentas sexagenas grossorum denariorum pragensium; item dantibus predictis Johanne iudice et*

³⁸⁰ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 206, str. 329

³⁸¹ Tamtéž, listina č. 211, str. 333

³⁸² Tamtéž, listina č. 211, str. 334

³⁸³ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 197

³⁸⁴ Tamtéž

³⁸⁵ Tamtéž, listina č. 250, str. 383

*vxore sua dicto hospitali bona sua et possessiones cum duabus araturis in villa Rosnicz, cum silua ibidem et vno prato ante ciuitatem Greczensem iacente...*³⁸⁶ „Postremo committimus et auctoritate regia districte mandamus iudici et iuratis ciuitatis Greczensis...”³⁸⁷ Dne 6. července 1352 v Praze nařizuje Karel IV. rychtáři a přísežným města Hradce nad Labem, aby soukeníci užívali stejných měr a vah při vážení vlny a jiných výrobků. Také nařídil, aby řemeslníci nedělali překážky měšťanským synům, kteří se chtějí vyučit soukenictví. „...*quatenus descretis vestis ordinationibus et statutis prouidere sollicite debeatis, quod per textores siue paunifices aut quoscunque alios iusta, vniformia et stabilia pondera, quibus lana precipue et res alie ponderari solent, in ciuitate vestra secundum aliarum ciuitatum regni Boemie laudabilem et approbatam consuetudinem habeantur. Preterea panni aput vos elaborati iuste, certe et determinate sint longitudinis, prout esse ab antiquo inibi consueuerunt, ciuium eciam seu ciuitatis vestre filii a labore artis pannificii nequaquam prohibeantur, sed quilibet talium, quamquam sint iuuenes, vt eo conuencius nutrire se valeant, ad exercendum et operandum idem artificium absque quouis magistrorum aut quorumcunque obstaculo libere admittantur.*”³⁸⁸ 17. ledna 1358 vydal císař Karel IV. v Praze listinu, ve které opětovně potvrzuje založení kláštera sv. Anny ve městě Hradec nad Labem. Potvrzuje tak privilegium, které už vydal jeho otec Jan Lucemburský. Navíc dovoluje, že masné krámy, které byli přiřknuty špitálu, se vymění za „...*poplužní dvůr ve vsi Politišti a za půl šesta lánu ve vsi Probluzi...*”³⁸⁹ Král si ovšem výslovně přeje, aby ho špitál o nové statky požádal. „...*necnon aliorum ciuium nostrorum de Grecz super Albea humilis nobil oblata peticio continebat, quod fundacionem hospitalis in honore sancte Anne pro infirmis ac pauperibus ibidem in Grecz, et dotacionem ac donacionem bonorum temporalium ad illud per dictas personas ab jinicio factam ac procuratam, et specialiter bonorum quorundam ad ipsum hospitale a principio pertinencium pro*³⁹⁰...*possessionum dotacionem seu donacionem ac prefati genitoris nostri suprascriptum priuilegium, cum omnibus clausulis, punctis et articulis, et maccellorum quorundam, sitorum in ipsa ciuitate Greczensi, predictum hospitale prius habitorum, commutationem pro quadam curia cum duabus araturis sita in villa Plotist, quam quondam Johannes de Chrudim, dictus der junge schopfe, vna cum fratre suo dilecto nobis Petro, Pragensi capellano, tenuerunt ac*

³⁸⁶ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 250, str. 384

³⁸⁷ Tamtéž, listina č. 250, str. 385

³⁸⁸ Tamtéž, listina č. 325, str. 473

³⁸⁹ Tamtéž

³⁹⁰ Tamtéž, listina č. 368, str. 538

*possederunt, et sexto dimidio laneis in villa Problus a wladiconius emptis, possessionibus quidem et bonis eidem hospitali tamquam plus utilibus et liberis nunc...*³⁹¹ U této listiny jsou známí dokonce svědkové, kterými jsou: Arnošt, pražský arcibiskup, Jan z Olomouce, Teodor z Mindensis, biskup, proslulý Rudolf Saxonie, Ludvík Románký, markýz Brandýský, Albert Bauarie, Bolko Svídnický, Conrád „*Olsonensis*“³⁹², Václav Lignický, Petr Borbonský, Přemysl Těšínský, Bolek „*Opoliensis*“³⁹³, Albert Velkopolský, Burkhard a Jan z „*Recz ac Albertus de Anhalt*“³⁹⁴, Sbynco Lepus z Hasenburgu, Hasco z Sveřetic, Busko z Vilhartic, Adreas z Dubé, Ulrich z „*Noua domo*“³⁹⁵ a Thimo z Kodína.³⁹⁶ V roce 1359, 12. ledna vydal císař Karel IV. ve Vratislavi listinu, ve které povolil purkrabímu Konrádovi, aby i nadále vybírali clo z povozů, ve kterých se převáží víno a aby z těchto peněz vydláždili město a dvě kamenné stezky od městské zdi k řece. „...*ciuitatis Grecensis, fidelibus nostris dilectis, gratiam nostram et omne bonum. Cum alias ad pauimentandam ciuitatem Greczensem predictam nostris literis constituerimus et ordinauerimus, quod de quibuslibet equis ipsam ingredientibus in curru, scilicet de vno uase uini denarium, de duobus vnum denarium, de tribus duos denarios per nos recipi deberent aut possent ad certum tempus tunc a nostra celsitudine constitutum, sed quia durante dicto tempore.....*“³⁹⁷ „...*opus alia sinchoatum et ad trahendum alias duas (vias) muratas de muro ciuitatis eiusdem versus aquam defluentem vsque ad nostre voluntatis beneplacitum iuxta consuetudinem pristinam leuare valeatis ac recipere debeatis omnino per officiales...*“³⁹⁸ V roce 1364, 21. dubna ve Zhořelci vydal Karel IV. listinu, ve které povoluje rychtáři, přísežným a měšťanům Hradce na Labem, že mohou vybírat cla z každého těžkého vozu dva peníze a z každého vozíku peníz. Za tyto peníze mají opravit městské hradby.³⁹⁹ „...*quod ipsi de curru magno duos halenses et de pauo curru vnum halensem ad refeccionem muri ciuitatis Grecensis...*“⁴⁰⁰

³⁹¹ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 368, str. 539

³⁹² Tamtéž

³⁹³ Tamtéž

³⁹⁴ Tamtéž

³⁹⁵ Tamtéž

³⁹⁶ Tamtéž, listina č. 368, str. 540

³⁹⁷ Tamtéž, listina č. 374, str. 546

³⁹⁸ Tamtéž, listina č. 374, str. 547

³⁹⁹ Tamtéž, listina č. 410, str. 596

⁴⁰⁰ Tamtéž, listina č. 410, str. 597

4. 3. Chrudim

Chrudim se nachází v polabské rovině v Železných horách. Stará Chrudim se rozkládala na ostrohu, který tu během let vytvořila řeka Chrudimka, které se také někdy říkalo Kamenice nebo také Ohebka. Ještě předtím, než tu vznikla Chrudim, se na tomto místě rozkládalo slovanské osídlení. Nejstarší archeologické nálezy z této oblasti jsou z roku 2 000 př. n. l.⁴⁰¹ Zhruba v době 400 let př.n.l. zde vzniká první hradiště v místech, kde se nyní nachází centrum města. Chrudim během let zmizela hned několikrát. Když byla Chrudim osídlena, lidé, kteří ji osídlili, odešli nebo byli vyhnáni, takže Chrudim zanikla. Podruhé, když Chrudim zanikla, bylo to v důsledku požáru. Od 8. století, kdy do Chrudimi přišli Slované a od té doby se dá hovořit o trvalém osídlení. V 9. století zde bylo založeno hradiště.⁴⁰² Chrudim je zmiňována už od 10. století, tedy za vlády Přemyslovců.⁴⁰³ V 11. nebo 12. století došlo ve městě k požáru, takže Chrudim musela být opět obnovována. V hradišti se pravděpodobně nacházel okrsek správce. Ten zastupoval knížete v době jeho nepřítomnosti.⁴⁰⁴ Před rokem 1278 byla vydána jedna nám známá listina králem Přemyslem Otakarem II., ve které svolil, aby Stará Chrudim, respektive její obyvatelé, mohli používat jihlavské právo. „*Za sto lánů k městu přiměřených mají v čtyřech lhůtách zaplatiti 1000 hřiven stříbra, a že po dvě léta mají ostávati osvobození od placení⁴⁰⁵ úroků...*“⁴⁰⁶ V této listině se také Kunrád, zakladatel města Chrudimi, prohlašuje za dědičného rychtáře. K rychtě navíc přidává majetek, konkrétně „*...dva svobodné lány, jedno městiště, lázeň, dva masné a dva chlebné krámy.*“⁴⁰⁷ Vše ostatní, také to, co se nachází kolem mlýna, je odkázáno králi.⁴⁰⁸ Název Chrudim zmiňuje už Kosmas ve své kronice v souvislosti s tím, že zde zemřel Břetislav I. 10. ledna 1055. Ve 13. století, když vládl Přemysl Otakar II., získala Chrudim podobu ohrazeného města.⁴⁰⁹ 13. století je pro Chrudim moc důležité, protože v tomto století je vlna zakládání měst. Chrudim splňovala všechna kritéria pro to, aby se mohla stát městem, tak se král Přemysl Otakar II. rozhodl, že v oblasti tohoto hradiště založí město. Přesné datum založení města ani letopočet neznáme.⁴¹⁰ Chrudim jako město bylo založeno už roku 1276.⁴¹¹ To, že bylo

⁴⁰¹ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 199

⁴⁰² ŠULC, Ivo. *Chrudim*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2010. str.6. ISBN 978-80-7432-065-1.

⁴⁰³ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 199

⁴⁰⁴ ŠULC, Ivo. *Chrudim*. str. 7

⁴⁰⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č.24, str. 82

⁴⁰⁶ Tamtéž

⁴⁰⁷ Tamtéž

⁴⁰⁸ Tamtéž, listina č. 24, str. 83.

⁴⁰⁹ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 199

⁴¹⁰ ŠULC, Ivo. *Chrudim*. str. 7

založeno město, byl pro Chrudim velký zlom. Do Chrudimi dorazil lokátor, který zplanýroval oblast, ve kterém hradiště leželo⁴¹² a začal vyměřovat náměstí a parcely pro jednotlivé domy a další budovy. Neexistuje žádná písemná zpráva, která by přímo potvrdovala průběh založení Chrudimi, ale z různých zdrojů tento průběh lze odvodit. V Chrudimi se nacházel hrad, který patrně zanikl při požáru. Až v roce 1308 bylo doloženo založení dominikánského kláštera, který bohužel „nepřežil“ husitské války a zanikl v roce 1421.⁴¹³ 13. června 1341 vydal v Praze král Jan Lucemburský spolu se svým synem Karlem listinu, ve které uznává, že obyvatelé města Chrudim byli příliš obtěžkáni daněmi a povoluje jim, aby odváděli⁴¹⁴ ze svého majetku při kterékoliv dani pouze 60 kop grošů do městské pokladnice. „...i poněvadž město naše Chrudim daňmi královskými dřevní časy bylo jest obtieženo přielišně, protož my ku pomoci zvláštního vyzdviženie měšťanuom a obyvateluom města téhož dali sme a tiemto zápisem dáváme, aby oni kolikrátž by kolivěk berně královská měla vybierána býti, se všeho jich jmění, na kterýchkolik místech (a) kterýmž kolivěk jménem ti poplatkové byli by jmenováni, i peniez výmazný berně téhož města toliko šedesáte kop grošuov pražských aby byli dlužni platiti. A když to zaplatí, tehda ti měšťané naši se všemi jich jměními, kteráž k dřéve řečenému městu jsou vyměřena, prikúpena aneb kterýmžkoli jiným obyčejem k témuž městu jsou přišla nebo ještě přijdu, s kterýchž šos s tiem městem platí se, pro dřéve řečenej summy šedesáti kop vydání ode všelikých daní a jiných poplatkuov aby byli ovšem zproštěni a vysvobozeni.“⁴¹⁵ Z první poloviny 15. století pochází nejstarší písemné prameny o stavebním vývoji města. Z toho lze vyvodit, že až 200 let po založení města byla utvořena základní síť ulic. Také je doloženo, že se stále více uplatňují jako stavební materiál kámen a cihly.⁴¹⁶ Chrudim byla opevněna dvojím pásmem hradeb. Obdobně jako ostatní středověká města i Chrudim byla centrem řemeslné výroby, vařilo se zde pivo a provozoval se tu obchod. Hrad, který byl v Chrudimi, byl často navštěvován českými králi. V roce 1321 zde chvíli pobýval také Jan Lucemburský, v roce 1353 také Karel IV. a v roce 1460 také Jiří z Poděbrad.⁴¹⁷ Dne 9. července 1348 vydal král Karel IV. privilegium pro Chrudim, ve kterém obyvatelům tohoto města dává zboží, která zabaví při chycení zločinců a také peníze z pokut, které budou zločincům stanoveny a jinak připadají

⁴¹¹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 199

⁴¹²ŠULC, Ivo. *Chrudim*. str. 7

⁴¹³ŠULC, Ivo. *Chrudim*. str. 8

⁴¹⁴ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 228, str. 354

⁴¹⁵Tamtéž, listina č. 228, str. 355

⁴¹⁶ŠULC, Ivo. *Chrudim*. str. 9

⁴¹⁷KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 199

králi.⁴¹⁸ „...dali sme a tiemto zápisem dávame dedicky a na věčné časy přidáváme, a spojujeme k držení, jmění a požívání jich městu a měšťanuom a obyvateluom jeho k pokojnému držení, prikazujíc věčně (manželkám a dětem) již řečeným zločincuoov, kteréhož by koli stavu byli a řádu, aby jim na to zboží tak spadlé nesahali ani co činili kterakkolivěk proti tomu, ani jich z toho napomínali na časy potomní.“⁴¹⁹ Ve stejném roce, tentokrát ovšem na začátku září vydal Karel IV. pro Chrudim další listinu, kterou osvobodil přísežné a měšťany tohoto města od platby cla a jiných dávek, které se platí v panských, rytířských nebo klášterních trhových městech a tak z věcí, které jsou vezeny na trh. Ovšem v případě, že by vrchnost Chrudimi obdržela výslovné povolení od krále tyto daně vybírat, je to možné. „Oznamujem všem vuobec, že uslyšavše žalobné oznámenie od přísežných a obce měšťan v Chrudimi, věrných našich, kterak v městečkách, v nichžto bývají trhové, panských, šlechtických i také klášterských království našeho Českého, od jich měšťanuov a chudých kraje téhož některaké dání neobyčejného jako z práva tržního nebo jiným kterýmkoli ustanoveniem anebo omluvami a okolky nalezenými zvykli sú až do této chvíle od nich bráti a žádati s velikých jich bezprávím a zjevným obtížením, protož my chtějice jich bez škody při dřéve řečených věcech z úřadu nám ustanového (zuostaviti, jim) poraditi usuzujem a za výpověď věčnú ustavujem, aby od tohoto času až i potom ovšem neslušelo žádnému člověku v dřéve řečených městečkách, v nichžto bývají, buďto v šlechtických, rytieřských anebo mnišských a jmenovitě opata Podlažského anebo kteréhož by koli jiného řádu by byli, takových platuov, cel nebo súžení z kterýchžkoli věcí prodajných žádným obyčejem žádati, leč by snad někomu takové clo bylo odpuštěno....“⁴²⁰

6. července 1352 vydal král Karel IV. stejné privilegium pro Chrudim, které vydal pro Hradec nad Labem. Soukeníci ani jiní řemeslníci musí používat stejné míry a váhy, musí umožnit měšťanským synům, aby se mohli vyučit soukenickému řemeslu. Také je zde připomenuta jejich podřízenost obecní radě.⁴²¹ „...aby tkadlci nebo súkenníci nebo kteřížkoli spravedlivé, jednostajné a dobné váhy měli, zvláště kterýmiž se vlna a jiné věci v městě vašem váží, vedle jiných měst chvalitebného a zkušeného obyčeje. Také aby sukna u vás dělaná spravedlivé, jisté a uložené dlúhosti byla, jakož sú v městě tom za staradávna bývala. Také chcme, aby synuom města vašeho dielo řemesla súkenničieho nikoli hájeno

⁴¹⁸ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 270, str. 402

⁴¹⁹Tamtéž, listina č. 270, str. 403

⁴²⁰Tamtéž, listina č. 277, str. 414

⁴²¹Tamtéž, listina č. 326, str. 474

*neby, ale aby každý z nich, ačkoli byli by mladí, a však aby se tím slušněji mohli živiti, svobodně připuštěni byli k dílu téhož řemesla bez všelijakej mistruov i kohožkoli jiného překážky. Suken krájenie a tajných řemesla scházenie i všelijakých schoduov nedopúšťejte, nedadúce jim mezi sebou ustanovení mieti proti svobodnému jich řemesla dílu ani žádného spojení.*⁴²² V roce 1359 v Praze vydal císař Karel IV. listinu, ve které potvrzuje odkaz jmění chrudimského měšťana Martina Pracera k novému městskému špitálu. „...*pro spasení duše své k novému špitálu dřéve řečeného města dal, poručil a svobodně odkázal všecko jmění své mohovité i nemohovité, jehožto slovem pokorně jsme prošeni po smrti jeho, abychom toho poručenství milostivě ráčili potvrditi.*“⁴²³

⁴²²ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 326, str. 474

⁴²³Tamtéž, listina č. 377, str. 550

4. 4. Jaroměř

Nejstarší písemná zpráva o Jaroměři pochází z roku 1126. Historické centrum Jaroměře je trvale osídleno tisíc let. Název Jaroměř pochází pravděpodobně od přemyslovského knížete Jaromíra, který tento kraj dostal jako dědičný úděl. Toto město vzniklo už za Přemysla Otakara II. na místě, kde původně bylo hradiště. První písemný doklad o existenci města tak pochází z roku 1298. Listina římského krále Albrechta I. z 5. října 1307 potvrzuje a ještě přidává privilegia královským věnným městům Hradci Králové, Chrudimi, Jaroměři, Poličce a Vysokému Mýtu. Těmto městům daroval také mílové právo. Jaroměř, stejně jako ostatní věnná města patřila královně Elišce Rejčce, která 17. srpna 1308 potvrdila měšťanům všechny svobody a práva a zavázala se, že města nikomu nezastaví. Když proběhla svatba Rejččiny dcery Anežky v roce 1315 s Jindřichem, bavorským vévodou, zastavila Rejčka Hradec Králové bez svolení krále. To krále tolik rozhněvalo, že nechal uvěznit Jindřicha z Lipé a strhl se boj. Eliška Rejčka povolala slezská vojska do svých měst, ale právě Jaroměř spolu s Poličkou a Vysokým Mýtem odmítly tato vojska vpustit do svých bran. Když došlo k dohodě, vrátila Eliška Rejčka věnná města králi a usadila se v Brně. Nedlouho poté věnoval Jan Lucemburský Jaroměř Markétě, dceři Václava II., která se provdala za knížete Boleslava Lehnického. Když v roce 1322 Markéta zemřela, město přešlo opět na správu krále a jak bylo zvykem, zasahoval do městské správy.⁴²⁴ V roce 1341 vydal moravský markrabě Karel spolu se souhlasem svého otce krále Jana Lucemburského privilegium, ve kterém nařídil rychtářům a konšelům, aby trestali ty obyvatelé, kteří se provinili proti zákonu. „*Quas si contempserit, extune ipsum statim proscricionis vincula innodetis, precipiendo cuilibet nostro nomine sub rerum suarum dispendiis et persone, ne quis in aliquo se pro eodem malefico de cetero interponat, aut iudici et*⁴²⁵ *juratis Jermirensibus, prioribus et modernis, vel qui pro tempore fuerint, in premissis et aliis, que paci et concordie vestre ciuitatis et ciuium predictorum derogant, se opponat, sicut res suas et personam illesam a nobil voluerit conseruare. Nam dicte ciuitatis vniuersitatem sicut aliarum quarumlibet. Boemie ciuitatum vniuersitates statutis iudicis et juratorum, qui nunc sunt vel pro eo tempore fuerint, que bonum pacis et concordie respiciunt, prout hoc per diuersarum ciuitatum ciues presentes ex deliberacione matura decretum est necessario fieri, sic volumus intendere et parere, quod nullus conciuium et vulgarium per singularia conuenticula et consilia ipsis in aliquo rebellare presumat. Et si quis contraium fecerit, tunc volumus*

⁴²⁴KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 201

⁴²⁵ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č.236, str. 364

*tanta fideiussoria caucione super eo dictos judicem et juratos constringi, que pro rebus suis nobis sufficiat et persona.*⁴²⁶ V roce 1349 vydal Karel IV. svolení, se kterým povoluje pražskému arcibiskupovi Arnoštu z Parbubic, aby postoupil farní kostel v Jaroměři nad Labem.⁴²⁷ K tomuto kostelu měl patronátní právo už od Jana IV. z Dražic „...probošt kaple Všech Svatých na hradě Pražském, kanovníkům řádu sv. Augustina, jichžto probošt a klášter mají ročně za to proboštu Pražskému dávati v náhradu 24 kopy gr.pr.ročně.“⁴²⁸ V roce 1363 dostala Jaromeř věnem manželka Karla IV. Eliška Pomořanská.⁴²⁹

⁴²⁶ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 236, str. 365

⁴²⁷Tamtéž, listina č. 296, str. 436

⁴²⁸Tamtéž, listina č. 296, str. 437

⁴²⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 201

4. 5. Mělník

Není možné přesně určit, jak rychle byl Mělník vystavěn. Je ale nutné uvést dvě listiny, z nichž jedna byla vydána v červenci 1278 v Mělníku a druhá ve stejném roce, ale v durynském Erfurtu. „*Obě mají shodný předmět zájmu, majetkový převod dvora u erfurtského kostela sv. Gotharda tamním augustiniánům eremitům.*“⁴³⁰ Je zde ale důležité uvést, že tento majitelem uvedeným majetků byl Bertold (Petroldus) de Musbach. Právě on ale rovněž řešil tento spor, zřejmě kvůli tomu, že byl mělnickým občanem. Mezi svědky listin byli uvedeni: „*bratři Konrád a Werner z Doks (de Hyrzperhc), Konrád z Bíliny (de Belina), Heinrich z Kouřimi (de Curim) s příbuzným Ottonem, Herman z Kravař (de Cwararow) a Heinrich z Doks.*“⁴³¹ Tímto výčtem je tedy patrné, kteří lidé tvořili městskou radu. Tito muži byli tzv. „*přísežní města mělnického*“⁴³². Z tohoto uskupení se volil purkmistr, proto výše vypsání muži byli významní. Můžeme se totiž i dočíst, odkud pocházeli. Například Doksy vznikly až v roce 1264, z čehož je patrné, že Mělník největšího rozkvětu dosáhl pravděpodobně na přelomu 60. a 70. let 13. století.⁴³³ Mělník je poprvé zmíněn v listině Přemysla Otakara II. ze dne 25. listopadu 1274.⁴³⁴ V této listině dovoluje mělnickým občanům, „*aby mohli k svému městu na čtyřech lodích svobodně přivážeti a tam skládati sůl, slanečky a jiné zboží kupecké.*“⁴³⁵ Král Přemysl Otakar II. jim mimo jiné také propůjčil sklad, ve kterém mohou být dovážené suroviny uloženy.⁴³⁶ Historicky první zmínka, která spojuje Ludmilu s Mělníkem, je Kristiánova legenda, která pochází z 10. století.⁴³⁷ Mělník je charakterizován jako kulturní, obchodní, řemeslné a církevní opevněné centrum.⁴³⁸ Mělník, jak je známo, vystupoval jako pevné panovnické centrum, což je patrné z výčtu majetků pražského svatojiřského kláštera z let 1228 a 1233. Osídlení, které bylo na Pšovce, poblíž Mělníka, mizí někdy kolem roku 1268, zůstává tu jediný klášter sv. Vavřince. Toto „vysídlení“ lze spíše považovat za důsledek založení královského města, takže se řemeslníci přesunuli do hradeb.⁴³⁹ Historie tohoto města sahá ale mnohem hlouběji, protože na místě dnešního Mělníku se už v roce 875 rozkládalo hradiště, které se stalo dominiem knížete Bořivoje a Ludmily. Už kolem

⁴³⁰ KILIÁN, Jan. *Mělník*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-029-6.

⁴³¹ Tamtéž

⁴³² Tamtéž

⁴³³ Tamtéž, str. 80

⁴³⁴ KRŠKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 203

⁴³⁵ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 22, str. 60, pozdější český překlad

⁴³⁶ Tamtéž, listina č. 22, str. 61, pozdější český překlad

⁴³⁷ KILIÁN, Jan. *Mělník*. str. 63.

⁴³⁸ Tamtéž, str. 78

⁴³⁹ Tamtéž, str. 79

roku 1000, když zde sídlila kněžna Emma, nechala tu razit mince. V této době se poprvé objevuje název Mělník. Zřejmě pobytem kněžny Emmy se zařadil Mělník mezi věnná města. V tomto městě sídlila Kunhuta (manželka Přemysla Otakara II.), Eliška Přemyslovna (manželka Jana Lucemburského), Alžběta Pomořanská (manželka Karla IV.), Žofie (manželka Václava IV.), Barbora (manželka Zikmunda Lucemburského) a Johanna z Rožmitálu (manželka Jiřího z Poděbrad).⁴⁴⁰ 19. července 1290 vydal Václav II. mělnickým privilegium „...na čtyry lodě, po nichž mohou po Labi zboží kupecké voziti.“⁴⁴¹ Tato listina není fakticky novou listinou, ale v podstatě potvrzuje právo Přemysla Otakara II. z roku 1274. V listině je Přemyslovo privilegium také opsáno, čímž je potvrzení doloženo. „...vt illud ipsis confirmare de benignitate regia dignaremur, cuius tenor et ordo verborum per omnia fuit talis: Ottakarus etc. Nos vero benignitate regia eorum petitionibus deuotis inclinati, prelibatum priuilegium et dicti priuilegii seriem confirmamus, volentes vt ipsum priuilegium illibatum perpetum perseuret.“⁴⁴² Jen o rok později král Václav II. vydal pro Mělník další listinu, ve které svolil litoměřickému rychtáři Kunrátovi, aby prodal mlýn „...se čtyřmi složenými v řece Labi“⁴⁴³ mělnickému proboštu a aby i nadále zůstal mlýn osvobozen od úroků.⁴⁴⁴ „...quod in nostra constitutus presencia honorabilis vir Vlricus, prepositus Melnicensis, et Conradus, iudex de Luthomericz, nobis humiliter supplicauerunt, quo vendicioni molendini dicti Conradi, habentis quatuor rota set consistentis in ripa fluminis Albee ex opposito ciuitatis preface, per ipsum Conradum facte domino preposito ac monasterio, assensum prebere ipsamque ratam dignaremur habere, et quod addmittere deberemus memoratos depositum ac monasterium possidere ipsum molendinum liberum et solutum a prestacione census, exaccionis et seruicii, quod nomine iudicii possidebat. Nos vero ob fauorem religionis et prefatorum prepositi et Conradi precaminibus eorum benigno annuimus assensu et ipsam vendicionem ratam habentes, eam tenore presentis priuilegii duximus confirmandam, volentes, vt prepositus, qui pro tempore fuerit, et conuentus monasterii pretaxati ipsum molendinum deinceps absque omni census, exaccionis et seruicii honore liberum et solutum teneant, habeant et possideant pacifice et quiete.“⁴⁴⁵ V roce 1320 královna Eliška Rejčka (Alžběta) potvrdila obyvatelům Mělníka, že jí mají z 89 lánů dávat roční plat.

⁴⁴⁰KRSKOVÁ, Dagmar. *Královnyn a jejich věnná města*. str. 203

⁴⁴¹Tamtéž

⁴⁴²ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č.43, str. 108

⁴⁴³Tamtéž

⁴⁴⁴Tamtéž, listina č. 51, str. 114

⁴⁴⁵Tamtéž, listina č. 51, str. 115

Navíc jim nechala jejich lány změřit.⁴⁴⁶ Mimo toho mají ještě královně platit z devíti mlýnských kol a z lázní a zahrad před městem. „...aby přišlo v známost, že, když sme dědiny k městu našemu Mělníku náležící měřiti přikázali, přes mieru lánuo, z kderýchž měšťané naši tudíž roční nám platili plath....Poněvadž pak všech vosmdesáte devět jest lánů bez jedné čtvrti, sedmdesáte dva strychy nebo měřice jeden každý lán držíce, měšťané ti, též sedláci i dědicové a potomci jich jednu hřivnu, šedesáte totižto a čtyry groše peněz pražských za hřivnu pokládajíc, na určité dny, totižto na svatú Volpru a na svatého Havla každého roku, věčně nám a budoucím našim královnám Českým z každého lánú platiti budou povinni...nadto vajs z kol mlynářských k tomu městu náležitých, kterýchž devět jest a všeckna postavena na menším potoku u města tekúcím, z sedmi kol po půl hřivně dávati budou a ze dvou kol po čtvrté částce polouhřivní....“⁴⁴⁷ 28. června 1324 ve Wasserburgu vydala královna Eliška Rejčka (Alžběta) listinu, ve které povoluje mělnickému měšťanu Jindřichu, zvanému Hebriner a jeho dědicům, že můžou prodat či zcizit zahradu,⁴⁴⁸ která leží vedle zahrady, která patří dětem krejčího Mikuláše. Každý majitel zahrady má ale za povinnost opravovat dva mosty, které k ní patří.⁴⁴⁹ V roce 1337, 5. července v Praze, vydává král Jan Lucemburský listinu, která je stejná pro města Menší město Pražské, Slané, Louny, Mělník, Litoměřice, Ústí nad Labem, Perno, Most, Žatec, Kadaň, Ostrov a Loket.⁴⁵⁰ 9. července 1348 vydal v Praze privilegium pro Mělník král Karel IV., ve kterém uznává zásluhy, kterých mělničtí obyvatelé dosáhli při „...vyplenění zhoubců zemských...“⁴⁵¹ a dává jim zboží, které by jinak připadlo králi.⁴⁵² 18. srpna 1348 vydal král Karel IV. v Žitavě privilegium, kterým svěřuje obyvatelům Mělníka správu desk zemských včetně důchodů, které z toho plynou. Tuto správu jim již dříve udělila králova matka Eliška Přemyslovna.⁴⁵³ „...ipsi nobis necnon clare memorie illustri Johanni, quondam Boemie regi, genitori nostro karissimo, sinceris affectibus et immote fidei constancia placuerunt et se poterunt reddere continuo graciosos, ipsis et successoribus ipsorum vniuersis necnon ciuitati Melnicensi stilum, regimen et anuotacionem tabularum terre habenda, regenda et dirigenda committimus, ipsos ciues et ciuitatem ad gubernacionem, possessionem et fructum eiusdem officii virtute presencium reducentes, vt

⁴⁴⁶ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 113, str. 189

⁴⁴⁷ Tamtéž, listina č. 133, str. 190

⁴⁴⁸ Tamtéž, listina č. 128, str. 205

⁴⁴⁹ Tamtéž, listina č. 128, str. 206

⁴⁵⁰ Tamtéž, listina č. 201, str. 326

⁴⁵¹ Tamtéž

⁴⁵² Tamtéž, listina č. 268, str. 400

⁴⁵³ Tamtéž, listina č. 274, str. 410

predictas tabulas terre gubernent, omnique jure, vsu, fructu ac vtilitate possideant, quemadmodum easdem teporibus clare memorie illustris Elizabeth, quondam regine Boemie, matris nostre karissime, in possessione pacifica tenuerunt et sicut idem officium supradicta mater nostra ipsis dignoscitur erogasse.“⁴⁵⁴ V roce 1350 udělila Mělníku královna Anna listinu, ve které nařizuje rychtáři města, konšelům i přísežným, aby úroky platili pouze jejím úředníkům.⁴⁵⁵ V roce 1352 v Praze, konkrétně 28. března, udělil Karel IV. mělnickým obyvatelům listinu, ve kterém potvrdil dva listy krále Přemysla Otakara II. A Václava II. o čtyřech lodích, které mohou po Labi „...zboží kupecké do města svého dovážeti.“ „...nostri ciues ciuitatis Melnicensis quasdam litteras et priuilegia recolende memorie illustrium Ottakari et Wenczeslay, quondam regum Boemie,...“⁴⁵⁶ „...ratificare et confirmare graciosius dignaremur, quarum litterarum, prime videlicet antedicti Ottakari, quondam regis Boemie, tenor sequitur in hec verba: Ottakarus etc. Secunde vero littere Wenczesly, aui nostri, quondam regis Boemie, tenor talis est: Nos Wenczeslaus etc. Nos itaque ob singalaris fauoris affectum, quo predictos ciues ciuitatis Melnicensis ad ampliandum ipsorum comodum et profectum prosequimur, prefatas litteras et priuilegia et omnia contenta in eisdem, prout de verbo ad verbum ipsarum tenor presentibus est insertus, in omnibus ipsarum clausulis et sentenciis de certa nostra sciencia et plenitudine regie potestatis approbamus, innouamus, ratificamus et presentis scripti patrocinio confirmamus, volentes ac decernentes predictas litteras et priuilegia et omnia in eis expressa pepetuis temporibus obtinere inuiolabilis roboris firmitatem, et easdem quatuor naues per ipsos ciuies Melnicenses in aqua seu flumine Albee habendas et cum rebus
...“⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 274, str. 411

⁴⁵⁵Tamtéž, listina č. 299, str. 440

⁴⁵⁶Tamtéž, listina č. 321, str. 469

⁴⁵⁷Tamtéž, listina č. 321, str. 470

4. 6. Nový Bydžov

Počátky osídlení spadají už do mladší doby kamenné. Bydžov, původně ves Starý Bydžov byla poprvé zaznamenána v pramenech v roce 1186 a stal se důležitým centrem pro okolní oblasti.⁴⁵⁸ Toto město je poprvé zmiňováno v pramenech v roce 1305,⁴⁵⁹ v listině Václava II z 19. června, ve kterém se jedná o bydžovský kostel.⁴⁶⁰ V této listině král přenáší město Bydžov ze starého místa na nové. Vesnici Rosejovice daruje kostelu ve Starém Bydžově, které patří do žateckého probošství, jako náhradu za ztráty, které měl ve Starém Bydžově.⁴⁶¹ „...*pro hiis omnibus, in quibus ecclesia in Byczow per noc dampnificata et pro decimis, videlicet, quas de araturis nostris ibidem habere debuit, pro carnificibus, pistoribus, tabernis, que ecclesia ipsa, antequam ciuitatem ipsam de loco antique ad illum, in quo*⁴⁶² *nunc est, transtulissemus, in ipsa antiqua ciuitate habebat, et pro dampnis aliis, que ecclesia ipsa ex illa translacione ciuitatis per nos facta sustinuit, que omnia ad viginti marcarum redditus sunt iuxta rationem congruam estimata...*“⁴⁶³ Na počátku své existence mělo toto město pouze dřevěné opevnění a předsunuté příkopy, které byly zaplaveny vodou z Cidliny.⁴⁶⁴

15. srpna 1311 vydal král Jan Lucemburský privilegium, ve kterém osvobodil na čtyři roky obyvatelé Bydžova od placení berní, aby si mohli vystavět hradby.⁴⁶⁵ V roce 1325 se Nový Bydžov dostal do rukou Vartemberků a poklesl tak mezi poddanská města.⁴⁶⁶ Na konci 80. a na začátku 90. let byla ves Bydžov povýšena na město. To se ale brzy ukázalo jako chybné řešení, protože město bylo daleko od řeky Cidliny, takže došlo k přesunu města na jeho současnou polohu.⁴⁶⁷ Jan Lucemburský svými dluhy způsobil to, že v roce 1325 město převedl na Beneše z Vartenberka. Rod Vartemberků toto město držel až do roku 1393, kdy opět změnil majitele, tentokrát pro dluhy Čenka z Vartenberka. Město se tak nakrátko dostalo do držení Václava IV. Stejnojmenný syn Čenka z Vartenberka město opět v roce 1410 vykoupil, takže opět bylo město v držení Vartenberského rodu.⁴⁶⁸ Významnější změna proběhla v roce 1407, protože město se dostalo od Čenka z Vartenberka privilegia, ve kterém

⁴⁵⁸PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. Praha-Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-845-4. str. 5

⁴⁵⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 205

⁴⁶⁰PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. str. 6

⁴⁶¹ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 78, str. 143

⁴⁶²Tamtéž, listina č. 78, str. 143

⁴⁶³Tamtéž, listina č. 78, str. 144

⁴⁶⁴PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. str. 8

⁴⁶⁵ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 94, str. 168

⁴⁶⁶KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 205

⁴⁶⁷PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. str. 6

⁴⁶⁸Tamtéž, str. 9

městu zajišťoval stejné výhody, jako měla královská města, konkrétně Hradec Králové.⁴⁶⁹ „Vrchnost udělila volnost převodu majetku a rozhodování o dětech a sirotcích, volnost stěhování, zrušila⁴⁷⁰ všechny roboty, povolila volné užívání řek a potvrdila dosavadní pravomoc.“⁴⁷¹ Nový majitel Bydžova měl také další panství, jehož jádrem byl Veliš, Brada a Vysoké Veselí, rovněž také město Jičín. Tento majitel se v roce 1414 stal nejvyšším purkrabím krále Václava IV., také zemským hejtmanem a dostal se také do čela vojenské a politické správy. První ozbrojený útok proběhl v roce 1415, když bydžovští řemeslníci zaútočili na minoritský klášter.⁴⁷²

⁴⁶⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 205

⁴⁷⁰PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. str. 9

⁴⁷¹ Tamtéž

⁴⁷² Tamtéž, str. 11

4. 7. Polička

Toto město bylo založeno Přemyslem Otakarem II. dne 27. září 1265.⁴⁷³ Toho dne vydal král Přemysl Otakar II. Privilegium, ve kterém dal moc Kunrátu z Limberka. Ten byl osvědčený zakladatel měst. Král mu nařídil, aby založil Poličku a pozemek míli kolem⁴⁷⁴ prodal osadníkům. Král zase na oplátku Kunrátovi a jeho mužským potomkům propůjčil soudní moc ve městě, z rychty dostane třetinu výdělku. Ve vesnicích, které patří k Poličce, smí konat soudy v menších případech vesniční rychtáři, ale pokud jde o závažnější případy, soudí je městský rychtář. Kromě rychty dostal Kunrát také „...*dva svobodné lány, dva masné a dva chlebné krámy*..“⁴⁷⁵ Mimo to dostal ještě svobodnou „*krčmu*“ v Limberku a čtyři mlýny v blízkosti města. Noví osadníci byli osvobozeni od platby cla a mýta, ovšem jen do dvou let. Bylo také nařízeno, aby silnice z Vysokého Mýta do Brna šla přes Poličku. „...*consilio maturo commisimus Cunrado de Lewendort, quem in talibus audivimus esse virum idoneum et expertum, et iniunximus ei, vt novuellam plantacionem nostre ciuitatis in Policzek vna cum omnibus hereditatibus et agris cultis et incultis, siluis, nemoribus, venacionibus, pratis, pascuis, aquis et aquarum decursionibus, piscacionibus*⁴⁷⁶ *et generaliter omnibus, que infra spacium miliaris in longum et in latum dicte adiacent civitati, quocunque nomine censeantur, locare et fructifera nobis facere debeat sub iure, paccionibus et condicionibus subnotatis: Tenebit enim dictus Cunradus et sui heredes legitimi masculini sexus aduocaciam et iudicium ciuitatis eiusdem in Policzek et villarum omnium, que sunt in presenti et fient in posterum infra adictas metas hereditatis tocuis, jure hereditario. Eruntque tam in ciuitate quam in villis jura et iudicia, que in ciuitate nostra Alta Muta et villis adiacentibus eidem vigere noscuntur. Et due partes de iudicio nos contingent; homicidia quoque et culpe maiores, que tangunt sentenciam sanguinis et vergunt in interitum personarum, in villis perpetrare iudicabuntur per dictum Cunradum aut suos heredes vel eum, qui ei per empcionem legitiman aut suis heredibus seccesserit in Policzek civitate pretacta; causas vero minorem iudicabunt iudices villarum illarum, in quibus perpetrare fuerint.*“⁴⁷⁷ „...*quod via et strata publica de Alta Muta versus Brunnam per dictam ciuitatem in Policzek et non alibi ex directo procedat...Et vt vniuersa et singula robur et vigorem perpetuo valiturum valeant obtinere, testibus, qui aderant, succamararius Boemie, Vlricus de Dozwenholcz, Zmilo de Broumow, Henko marescalcus Boemie, Ludizlaus forestarius Moravie, Chum magister conquine, Wenczo*

⁴⁷³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 207

⁴⁷⁴ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 14, str.42

⁴⁷⁵Tamtéž

⁴⁷⁶Tamtéž, listina č. 14, str. 43

⁴⁷⁷Tamtéž, listina č. 14, str. 44

*subpincerna, Cunradus de Reno et alii plures.*⁴⁷⁸ Založil ho pravděpodobně kvůli tomu, aby posílil moc měst v tomto cípu království. Lokátorem tohoto města byl Konrád z Limberka. Město prosperovalo díky obchodní stezce, která východ Čech spojovala s moravskými centry. Polička dostala různá privilegia a výsady od krále. Na počátku husitských válek stála Polička spolu s dalšími věnnými městy na straně královny, ale poté stejně jako Chrudim a Vysoké Mýto se přidala k Pražskému městskému svazu.⁴⁷⁹ Po roce 1284, respektive po 24. květnu bylo v Poděbradech vydáno privilegium pro město Poličku, ve kterém král Václav II. svěřil správu města do rukou pražského biskupa Tobiáše Bechyně. V této listině slibuje obyvatelům města, že jim potvrdí privilegia a svobody, které jim udělil už Přemysl Otakar II. při jejich založení. Ani v soudnictví nebude dělat žádné změny, i nadále povede soud městský rychtář. „...*tenore presencium vera fide et intencione noc ficta promittimus, quo non iudiciem et ciues Policensis necnon omnes ipsius prouincie terrigenas pro eo, quod nobis tempore, quo nos eis ex permissione et beneplacito domini nostri, regis Boemie, tamquam rectorem et capitaneum preesse contigerit, fideliter adhereant, obediant et pareant, sicut decet, iuribus eorum in nullis penitus irritatis ad omnia iura, libertates et commoda, quo et quasi a nouellis plantacionis temporibus domini Othakari, quondam regis Boemie, habuisse noscuntur et privilegiis suis demonstrate poterint, studiosius consesruantes, volumus faurabiliter confouere et dictis iudici ad ciuibus et terrigenis dicta iura...*“ V listině také bylo řečeno, že pokud rychtář bude postupovat proti právům, město se ihned vrátí do královského panství.⁴⁸⁰ „...*Et si forte, quod absit, nos aliquid contra predicta vel predictorum aliquod facere contigerit, videlicet, quod si sepedictis iudici, ciuibus et terrigenis iura ipsorum predicta et libertates ex aliqua infringeremus siue irritaremus maliuolencia, ipsos ipso facto a promeso fidelitatis et obediencie, quod nobis fecerunt, liberos reddimus et solutos, et dicti iudex, ciues et terrigene, nobis derelictis, fidei ipsorum ex eo in ničilo preiudicantes, ad predictum dominum regem tamquam ad dominum naturelem respectum habere poterunt et recursum...*“⁴⁸¹ V roce 1321, 25. června daroval král Jan Lucemburský Elišce Rejčce v Domažlicích patronátní právo k farnímu kostelu.⁴⁸² V roce 1360 vydal císař Karel IV. listinu, ve které povoluje měšťanům Poličky, že mohou dláždit město a aby po dobu osmi let využívala práva, která byla dána k dispozici jiným městům v době, kdy dláždila svá města.⁴⁸³

⁴⁷⁸ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 14, str. 45

⁴⁷⁹KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města.* str. 207

⁴⁸⁰Tamtéž, listina č. 35, str. 98

⁴⁸¹Tamtéž, listina č. 35, str. 99

⁴⁸²Tamtéž, listina č. 122, str. 199

⁴⁸³Tamtéž, listina č. 387, str. 560

4. 8. Trutnov

Trutnov je poprvé zmíněn v roce 1260 v listině Idíka z Úpy z rodu Švábeniců. V této listině se hovoří o špitálu v Idíkově v nově založeném městě Úpě, což je původní název Trutnova. Tento rod založil Trutnov pravděpodobně někdy kolem roku 1250. Již před tímto rokem ale rod Švábeniců kolonizoval celé Trutnovsko, ale tyto majetky si ponechal pouze do konce století. V roce 1301 totiž koupil oblast Trutnovska od rodu Švábeniců král Václav II. a toto město se pak často dostávalo do zástavy.⁴⁸⁴ Ve stejném roce 6. ledna vydává král Václav II. listinu ve které potvrzuje Zderazskému klášteru všechna „nadání“⁴⁸⁵. Tuto listinu vydává až poté, co uzavřel smlouvu s Vítkem ze Švábenic a městem Úpou neboli Novým Trutnovem. Všechna „nadání“ Zderazskému klášteru udělil Vítkův otec Jiljí z Úpy a Vítek sám trutnovskému špitálu, který je však podřízený právě tomu Zderavskému. Toto vše schválili pražští biskupové Jan III. Z Dražic a Řehoř z Valdeka. Klášteru navíc přisuzuje pozemky, které byly v té době v držení měst Prahy, Mostu, Nymburka a Nového Trutnova. Odnímá tak lidi a jejich poddanost zemským a krajským úředníkům a osvobozuje je i od jiných jejich závazků k zemským či krajským úředníkům. Soudně ale přesto jak bratři, tak klášterní poddaní spadají pod soud klášterní nebo královský. V této listině je rovněž zdůrazněno, že žádné zboží, které náleží klášteru, nesmí být prodáno či jinak odcizeno.⁴⁸⁶ „...et perfecta libertate ac exempcione gaudere iuxta concessionones et indulgencias per progenitores nostros felicis recordacionis, olim reges Bohemie, datas ei et preposito ac fratribus memoratis, ipsos, successores, domum predictam, homines vniuersos et bona eorum omnia et singula juxta Pragam, Pontem, Neuburgam et Nowin Trutnow, nostras ciuitates, sita et in terris nostris vbique, scilicet ciuitates, uillas, curias, domos, vineas, molendina et alia omnia bona eorum ac domum in Swethecz ipsi preposito...“⁴⁸⁷ Tuto listinu podepsal ctihodný Petr, Basilejský biskup, probošt vyšehradský, kancléř našeho království. „...venerabilis Petri, Basiliensis episcopi, Wisegradensis prepositi, regni nostri cancellarii, principis nostri dilecti,...“⁴⁸⁸ 27. ledna 1340 vydává král Jan Lucemburský v Paříži privilegium, kterým osvobozuje obyvatelé měst Trutnova a Dvora Králové od pravomoci krajských úředníků a soudců ve věcech vraždy, které vyhrazuje sobě. Jak dále uvádí, v době své nepřítomnosti ho bude zastupovat zemský hejtman, který bude soud nad lidmi vykonávat podle jejich zvyků v dané

⁴⁸⁴KRSKOVÁ, Dagmar. *Královný a jejich věnná města*. str. 209

⁴⁸⁵Tamtéž

⁴⁸⁶ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbírká pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 72, str. 134

⁴⁸⁷Tamtéž, listina č. 72, str. 136

⁴⁸⁸Tamtéž, listina č.72, str. 137

lokaci.⁴⁸⁹ „...častokrát obtěžováni byli a skrze pokušení neřádná a neobyčejná lúpeni by byli a zamucováni, královské velebnosti na protivenství a jim k úradu, jenž déle ztrpěti ani sněsti nechcem nikoli, ale jim, jakož z práva dlužni sme, v času uvedli sme zpomoci: porúciem a přísně prikazujícíe prikazujem, ovšem chtiece, všem a každému zvláště, hajtmanóm, podkomořiem, popravcem, zprávce, berníkóm (sic) a jiným našim úředníkóm kterýmž koli, a kterýmž koli jménem mohli by jmenováni býti, nynějším i budúcím, věrným našim milým, milosti královské pod zachovániím, abyšte již s řečenými našimi šlechtici, rytieři a many i také měst Dvuoru a Trutnova měšťany a se všie honitby přebyvateli nic jednati a pôsobilti neměli ani jich pod příčinú popravu ani berně (sic) české nepovolávali nikterakž aneb zamucovali, poněvadž sídu takovému nemají potomně poddáni býti ani státi. Pak-li by komu co jednati kterýmžkoli obyčejem přihodilo by se, přihodú kterúkoli zniklú, to před námi aneb před hajthmanem našim království Českého...“⁴⁹⁰ V roce 1349, 26. března v Berouně vydal bratr Karla IV, korutanský vévoda Jan listinu, ve kterém nařizuje obyvatelům Dvora Králové a Trutnova, aby „byli poslušni“ Pešíku Krabici z Weitmile, který dostal úřad soudce a lesmistra na Trutnovsku. Pouze však ve věcech, které se vážou na výše zmíněné úřady. „...communitatibus Trothnow et Curie ciuitatum et aliorum oppidorum ac villarum districtus seu territorii Truthnouiensis, vniuersis fidelibus nostris dilectis, graciam suam et fauorem. Quia nos auctoritate inuictissimi domini nostri, domini Karoli, Romanorum regis semper augusti et Boemie regis, fratris nostri karissimi, qua plenarie ex ipsius commissis fungimur, et virtute propria fidei nostro dilecto Pesconi Krabicze de Weytmul officia, videlicet iudicium prouinciale, quod landgericht dicitur, et forestariam siluarum districtus⁴⁹¹ vestri Truthenouiensis predicti cum omnibus ipsorum iuribus, vtilitatibus et pertinenciis contulimus atque dedimus per ipsum Pesconem et suum in hac parte substitutum sub eodem iure seu onere, prout Wanko dictus forestarius illa hactenus tenuit, habenda, tenenda et vti fruenda perpetue, sine quibusuis impedimentis, igitur vobis omnibus et singulis, quorum interest, et vestrum cuilibet auctoritate supradicta precipimus districte, gracie sub obtentu, quatenus prefatum Pesconem pro iudice prouinciali ac forestario districtus vestri cognoscentes d ipsum vel eum seu eos, cui vel quibus ipse aut frater suus presencium exhibitor predicta officia regenda suo nomine commiserit, respectum habeatis cum officiis et eorum partinenciis supranominatis...“⁴⁹² Postupně se tak dostávalo do rukou jako zástava Janu z Vartemberkovi,

⁴⁸⁹ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sbíрка pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 216, str. 340

⁴⁹⁰Tamtéž, listina č. 216, str. 342

⁴⁹¹Tamtéž, listina č. 289, str. 429

⁴⁹²Tamtéž, listina č. 289, str. 430

Půtovi z Turgova, Jindřichu Javorskému, Petru z Rožmberka a Bolkovi II. Svídnickému. Když zemřela Anežka (manželka Bolka II.) se tak Trutnov v roce 1394 dostal opět pod správu panovníka. V této době vládl Václav IV. s manželkou Žofií Bavorskou, která dostala i toto město věnem. Trutnov lze tak počítat mezi věnná města už po roce 1400. Nejen Žofie, ale před ní také Eliška Pomořanská, si ale užívaly příjmy z Trutnova.⁴⁹³ Dne 23. října 1365 vydal v Praze císař Karel IV. listinu, ve které zapisuje opolským knížatům Vladislavovi a Bolkovi, což jsou synové Alžběty, sestry knížete Bolka Svídnického, aby po jeho smrti města Trutnov, Dvůr a hrad Žaclér v celkové hodnotě 10 000 kop pražských grošů.⁴⁹⁴

⁴⁹³KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 209

⁴⁹⁴ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 420, str. 607

4. 9. Vysoké Mýto

Vysoké Mýto bylo jako město založeno již před rokem 1265 králem Přemyslem Otakarem II. Bylo založeno jako jedno ze středisek na tzv. trstenické stezce. Hospodářskou, obrannou i obchodní funkci převzalo Vysoké Mýto z měst Vraclav a Starého Mýta.⁴⁹⁵ Před rokem 1278 vydal Přemysl Otakar II. pro toto město privilegium, ve kterém si přeje, aby bylo město opevněno hradbami. „...*et a latere ciuitatis murum erigant vsque ad terre equalitatem, et desuper illum faciant adhuc murum, qui barchanum dicitur, circumquaque, ex altera vero fossati, quo obuiam ingredi volentibus ciuitatem, murum similiter ab...*“⁴⁹⁶ Měšťany navíc osvobodil na dva roky od platby berní a úroků a na tři roky od placení cla. „...*fortis valli munimine roboretur, ciuibus ipsius ciuitatis huiusmodi concessimus libertatem, videlicet, vt a festo sancti Jacobi proximo futuro vsque per duorum antrum spacium ab omni exaccione census vel steure sint liberi et immunes nec ad solucionem census vel steure aliquantenus infra prefatum duorum antrum spacium compellantur, ita tamen, quo infra prefatos duos annos hiidem lues ab ymo fossati ipsam ciuitatem circumdantis...*“⁴⁹⁷ Král navíc ještě obyvatelům Vysokého Mýta půjčil peníze z rychty, aby si mohli vystavět hradební zeď. „...*Et circa hoc sic erunt seduli et agenti, vt infra prefatos duos annos prefatum totum illud opus, sicut decuerit, finaliter sit completum, et vt id tanto melius ducere valeant ad effectum, per predictos duos annos fructus iudicii ciuitatis ipsius...*“⁴⁹⁸ V roce 1291 vydává král Václav II. pro město Vysoké Mýto listinu, ve kterém předává Jindřichovi a jeho mužským potomkům rychtářství a mýto, které s tím souvisí. Jindřich mu bude na oplátku platit 30 hřiven ročně do královské pokladny. „...*et mutam ipsi iudicio attinentem concessimus Heirico de eadem ciuitate suis exigentibus meritis hereditarie possidendam, volentes, vt idem Heinricus et filii sui legitimi, masculini sexus tantum, iudicium prefatum et mutam ipsi iudicio attinentem possideant hereditarie et prouentus ex eis percipiant ac percipere debeant et valeant libere, contradiccione qualibet imposterum quiescente. Ipse verum tamen Heinricus et eius legitimi heredes in huius nostre recognicionem gracie triginta marchas argenti annis singulis in festo natiuitatis dominice camere nostre soluent.*“⁴⁹⁹ V roce 1362 vydal císař Karel IV. listinu, ve které nařizuje, aby rychtáři, přísežní a veškeré obce, které patřili Vysokému Mýtu, platili Jindřichovi z Lipé i jeho mužským potomkům 50 hřiven ročně z úroku a cla, které by

⁴⁹⁵ KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. str. 211

⁴⁹⁶ Tamtéž

⁴⁹⁷ Tamtéž

⁴⁹⁸ ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Listina č. 27, str. 88.

⁴⁹⁹ Tamtéž, listina č. 53, str. 116

odváděli do královské komory.⁵⁰⁰ „*Quia nobili Henrico de Lippa et heredibus suis quinquaginta marcas graues annuorum reddituum per ipsos annis singulis percipiendas in et super censu et theloneo vestre ciuitatis deputauimus, sicut in literas nostris super eo ipsis per nos traditis plenius continetur,..*“⁵⁰¹

⁵⁰⁰ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.) *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419.* Listina č. 395, str. 569

⁵⁰¹Tamtéž, listina č. 395, str. 569

4.10. Brno

Brno je zde zařazeno z toho důvodu, že právě sem přesídlila Eliška Rejčka spolu s Jindřichem z Lipé. Je zde také proto, aby bylo možné porovnat privilegia, která byla pro jednotlivá města vydávána a zda se některá shodují s privilegii pro toto město.

Již v roce 1238 se město Brno v listině biskupa Roberta označovalo jako civitas. Bylo tedy zcela jasné, že Brno již je městem. Tento status získalo pravděpodobně mezi roky 1234 a 1237.⁵⁰² Privilegium Václava I. z ledna 1243 představovalo pro Brno obrovský přerod, protože se změnilo v rozsáhlé královské město. Privilegium tak zajistilo „*písemnou kodifikaci civilního práva, imunitu zeměpanských úředníků.*“⁵⁰³ Také „*zajišťovalo starší svobody (mj. Zákaz sušření sladu ve městě), především však udělovalo množství výsad nových.*“ Již v této době bylo město Brno alespoň z části ohrazeno palisádami. Rovněž je také doložena existence trhů ve městě. Je zřejmé, že přerod Brna v královské město nezpůsobili obyvatelé, nýbrž panovnický zájem.⁵⁰⁴ Městská rada řídila politickou, soudní, hospodářskou a berní správu. Členové této správy se nazývali konšelé, radní, přísežní nebo kmeti. V roce 1243 bylo 24 radních, ale brzy se rozdělili na 12 úřadujících jeden rok a spravujících město a 12 přísežných, kteří byli v radě minulý rok a byli zváni na řešení důležitých záležitostí ve městě. Poprvé je toto dělení doloženo 11. listopadu 1328, ale je zřejmě staršího data.⁵⁰⁵ 13. března 1292 dovolil Václav II. měšťanům města Brna, aby si za souhlasu celé obce zvolili každý rok do osmi pracovních dnů po velikonoční neděli a oznámili to králi nebo jeho protonátoři. Z toho se nakonec stal zvyk. Do této rady pronikali také bohatí řemeslníci. Ti se v roce 1365 stáhli, ale poté do rady opět pronikali. Chudí řemeslníci se dostávali do rady pouze výjimečně. Druhého dne od zvolení se stará rada sešla s novou a poučila své následovníky, jak pracovat. Když byla nová rada uvedena do úřadu, dosadila nové cechmistry a rozdělila mezi sebe úřady tak, aby u každého z nich byli dva konšelé. „*K těm úřadům patřily dozor na výčep, který vykonávali mistři míry, dozor na městské zdi, věže, příkopy a městské budovy, dozor na ohniště a provozovny pracující s ohněm, dozor na rybí trh, dozor na městskou věznici a dohled na čištění ulic.*“⁵⁰⁶ Rada také ustanovila pět až dvanáct konšelů coby výběřčích městské sbírky, ale ze staré rady. Důležitým úřadem byl také mistr komory, který spravoval městské peníze. Od roku 1373 byli voleni dva mistři komory.

⁵⁰²KUČA, Karel. *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha – Brno: Baset, 2000. ISBN 80-86223-11-6. str. 28

⁵⁰³Tamtéž

⁵⁰⁴Tamtéž, str. 29

⁵⁰⁵DRÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna I*. Městský národní výbor města Brna: Blok, 1969. str. 65

⁵⁰⁶Tamtéž, str. 66

V čele rady stál městský rychtář, který byl zástupcem zeměpána, střežil jeho zájmy, předsedal městské radě a soud, byl také výkonným orgánem konšelů v soudních, právních, bezpečnostních a jiných záležitostech. Dlouho před tím, než město koupilo v roce 1372 od moravského markraběte rychtářství, byl tento úřad omezen úřadem purkmistra. Purkmistrem byl volen jeden z konšelů, ale „vládl“ pouze čtyři týdny a byl vystřídán jiným úředníkem. Ve městě Brně je první jmenování purkmistra doloženo v roce 1340, ale je bezpochyby, že tento úřad existoval již mnohem dříve. Purkmistr ale postupně získával stále větší moc a držel více pravomocí. Když v roce 1372 získalo Brno úřad rychtáře, purkmistr si podržel přední místo před rychtářem, který měl pravomoc předsednictví na městském soudě.

V Brně bylo ve 13. století hned několik soudů. Jedním z mnoha byl soud každodenní, na kterém několikrát týdně zasedal rychtář se dvěma nebo třemi konšely a řešil drobnější záležitosti, policejní přestupky a záležitosti ohledně řemesel a trhů.⁵⁰⁷ Dalším typem soudu byl zahájený soud, který zasedal několikrát do roka. Tomuto soudu předsedal rychtář s celou městskou radou. Tento soud ale nemohl zvládnout všechny přestupky, takže ve 13. století vznikla celá řada vedlejších soudů, které vydávaly posudky. Další druh soudu byl také mimořádné soudy, které řešily těžké zločiny. V roce 1243 získal městský soud právo řešit nejtěžší hrdelní zločiny. Dne 28. května 1276 ale Přemysl Otakar II. svolil, aby městský rychtář mohl soudit obyvatele ze šlechtických panství, kteří se dopustili nějakého přestupku. Pod rychtáře spadal podrychtář. První podrychtář Jakub byl jmenován až v roce 1344, ale rovněž úřad podrychtáře byl starší, pravděpodobně již ze 13. století. Občas ho zastupoval místorychtář. Rychtář měl k ruce písaře. Tento úřad byl velmi starý, první písař byl jmenován už v roce 1252. Rychtářský písař působil v trestních věcech. K úřadu rychtáře byli také zvaní soudní sluhové čili poslové, tj. biřici a šerhové. Městské brány střežili strážci, také strážce lesa a fungoval úřad hlídače požárů. Výkon exekucí byl svěřen městskému katovi. Důležitým úřadem byl také městský písař. Tato funkce byla mladšího data než úřad rychtářského písaře, ale brzy se stal mnohem významnějším. Mezi pravomoci městského písaře patřilo vedení městské kanceláře a městských knih, také vystavoval všechny druhy listů a listin. Také spolupracoval při vybírání městské sbírky a účastnil se důležitých jednání. Z toho úřadu měl také pravomoc dosazovat místopísaře i jiné zaměstnance městské kanceláře. Plat písaře nebyl pevně stanoven, ale za svoji práci dostával taxu. Purkmistr spolu s radou opatrovali městskou

⁵⁰⁷DRÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna 1*. str. 66

pečeť. Doklad o první městské pečeťi je z roku 1247 a naposledy tato pečeť byla použita v roce 1328. Tato pečeť byla autentická, tedy taková, kterou město mohlo pečeti listiny i jiných právních subjektů.⁵⁰⁸ Nejstarší městská pečeť neměla znak, ale pouze pečetní znamení. Shromáždění obyvatel zvané „*velká obec*“ nebo „*všechna obec*“ města Brna řešilo důležité věci. Scházející se Brňané měli měšťanské právo. Na těchto schůzích byli často kritizováni konšelé.⁵⁰⁹ V roce 1291 udělil Václav II. městu výroční trh.⁵¹⁰ „*Vt autem ad querendum et frequentandum nundinas suie forum annuale in Brvnna mercandi causa siue pretextu accedentibus talem concedimus graciám libertatis, vt octo derum spacio predictum diem sancti Galli...*“⁵¹¹ V roce 1292 udělil Václav II. Brňanům další privilegium, když jim umožnil svobodnou volbu košelů.⁵¹² „*...quod ciues predicti celebrata electione iuratorum corundem nobis eos, si tunc in terra Morauie presentes fuerimus, aut prothonotario nostro, sed in absentia nostra camerario...*“⁵¹³

Díky rozvoji města ve 13. a 14. století se brněnské městské právo dostalo i do okolních měst. Díky prudkému rozvoji města ve 14. století a úpadku Měňína Jan Jindřich 21. prosince 1350 nařídil, aby Měňín, Hustopeče, Pohořelice, Ivančice a jiné vsi, které právě spadaly pod Měňín, nyní podléhaly pod soud v Brně, které se tak stalo jakousi odvolací stolicí a také nejvyšší instancí. Soud v Brně chránil právo na značném území Moravy. Když v roce 1333 začali kupci z Rakous místo přes Měňín jezdit přes Brno, město potřebovalo značné právní znalosti. Jan Jindřich tak nechal sestavit písařem „*první brněnskou právní sbírku*.“⁵¹⁴ Sbírkou obsahovala cizí městská práva, např. Magdeburskou wipildu, aj. V letech 1343 až 1358 působil coby písař vzdělaný právník Jan, který v roce 1343 nechal sestavit „*berní rejstřík, pamětní knihu, knihu statutů městské rady a knihu o jednání na městském soudě*.“⁵¹⁵ Z různých titulů sestavil „*Právní knihu výpovědi brněnských kmetů písaře Jana*.“⁵¹⁶ Hlavním příjmem peněz v Brně byla městská sbírka. Do ní přispívali Brňané z movitostí, nemovitostí, obchodu, řemesel, živností a rent. Z této městské sbírky byly hrazeny dávky, které se odváděly zeměpánovi, používaly se také na potřeby města a na jejich obranu. Tato sbírka se vybírala již od 13. století. 13. března 1293

⁵⁰⁸ DŘÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna I* str. 67

⁵⁰⁹ Tamtéž, str. 68

⁵¹⁰ KUČA, Karel. *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. str. 272

⁵¹¹ BOČEK, Antonín. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (1268 – 1293)*. Olomouc, 1845. Listina č. 298, str. 377

⁵¹² KUČA, Karel. *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. str. 272

⁵¹³ BOČEK, Antonín. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (1268 – 1293)*. Listina č. 303, str. 386

⁵¹⁴ Tamtéž

⁵¹⁵ Tamtéž

⁵¹⁶ DŘÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna I*. str. 68

ale Václav II. rozhodl, že Brňané při placení berně budou platit pouze jen do městské sbírky. Vyšší stavy ale královo rozhodnutí porušovaly, a tak jak král Jan 21. března 1316 a 23. prosince 1319, tak markrabě Jan Jindřich 24. března 1353 osbovodili od berně dědičné statky Brňanů ve městě i zboží šlechty a duchovenstva. I přes tyto královské výsady byly berně od šlechticů i duchovních ve 14. a 15. století placeny. Město chtělo, aby městské sbírce podléhaly také majetky šlechticů a duchovních. Po četných sporech Václav II. rozhodl 13. března 1293, že do městské sbírky mají přispívat všechny šlechtické a duchovní domy v Brně kromě těch, které byly už odedávna osvobozeny od podobných břemen nebo takové domy, které patřily ke kostelnímu zboží. Král Jan Lucemburský ale 10. září 1331 stejně jako markrabě Jan Jindřich 31. března 1353 rozhodl, že majetky duchovních budou také náležet do městské sbírky. Zakázal také duchovním kupovat nebo jinak nabývat nemovitosti, které dříve patřily městu. Přes tato ustanovení přesto velká část šlechty i duchovních do městské sbírky nic neplatila. Proti takovému nabývání majetků u duchovních byla i privilegia markraběte Jošta z 22. června 1373.⁵¹⁷ Ten nařídil, že na smrt nemocný člověk může disponovat pouze hotovými penězi. Budovy může odkázat pouze zdravý člověk. Z pramenů nevíme, kdy byla ve 13. století městská sbírka vybírána. Je nám už ale známé, že ve 14. století se vybírala jednou ročně. Pro sbírku nebylo stanoveno přesné datum, přestože jednou je uvedeno, že se má vybírat 11. listopadu na sv. Martina. Vybíralo ji tak pět až dvanáct výběřčích. Od 40. let 14. století musel každý poplatník pod přísahou odhadnout svůj majetek, zapsat ho do berní knihy a odvádět z něj peníze. Sběrka se vybírala často několik týdnů, možná i měsíců. Mnohem častěji však byli více postihováni chudí obyvatelé než bohatí. Do městské sbírky se počítalo také zboží k prodeji, půjčky, desátky apod. Obyvatel města mohl mít také dvě nezdaněné krávy, jednoho koně a tolik potravin, kolik rodina za celý rok spotřebovala. 8. září 1323 král Jan Lucemburský Brňanům dovolil, aby dávky, které jdou do městské sbírky, byly odhadovány podle vlastních odhadů a nikoli z domů, jako tomu bylo doteď. Zeměpán, kterému byla odváděna městská berně z městské sbírky dostával také jiné různé poplatky, jako například cla, daně, mýta a peníze z pokud, které udělil městský soud. Mimo těchto peněžních příspěvků od obyvatel dostával zeměpán také různé dary od bohatých obyvatel města.⁵¹⁸

Kapli sv. Jana Křtitele na Špilberku založil Přemysl II. a Václav II. 23. března 1300 půjčil kapli řádu německých rytířů v Chelmu. Král Jan Lucemburský ji v roce 1333

⁵¹⁷DŘÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna 1*. str. 69

⁵¹⁸Tamtéž, str. 70

daroval špitálu sv. Prokopa na Starém Brně. Václav II. nechal na počest Panny Marie a sv. Václava zřídit královskou kapli. Jan Lucemburský ji později daroval jako věno Elišce Rejčce.⁵¹⁹ Na přání své manželky Elišky Přemyslovny nechal Jan Lucemburský založit 17. června 1312 klášter dominikánek u sv. Anny. Budování kláštera Eliška svěřila mladé vdově Kateřině z Lomnice, která věrně sloužila Přemyslovcům.⁵²⁰ Patronátní právo chrámu Panny Marie ve Starém Brně získal klášter v Dolních Kounicích v době, kterou nelze přesně určit. 18. února 1323 postoupil chrám svůj majetek spolu s patronátním právem a vsí Hajany králi Janu Lucemburskému a Elišce Rejčce za zboží, clo a trh v Pravlově. Alžběta tak získala vše, co potřebovala a založila 15. května 1323 u kostela Panny Marie klášter cisterciáček. Zakládací listinu tohoto kláštera vydala Alžběta Rejčka 1. června 1323. Později klášteru darovala chrám Panny Marie, patronátní právo ke kostelu sv. Václava a kapli sv. Prokopa, „*majetek na Starém Brně, královský dům s kaplí Panny Marie a sv. Václava na Rybném trhu, získané roku 1322 od krále Jana, a 9. července 1330 svých 14 měst, městeček a vsí na Moravě, mlýn v Komárově a Kamenný dvůr na Starém Brně.*“⁵²¹ Další majetky daroval klášteru sám král Jan a 29. dubna 1327 udělil dokonce samotné abatyši cisterciáckého kláštera možnost jmenování nejvyššího písaře královské berně v kraji brněnském, také písaře „*brněnské cudy*“, který opatruje provinciální desky. Ani královský milenec Alžběty Rejčky Jindřich z Lipé nebyl pozadu a daroval klášteru určité jmění, například Maloměřice. Poblíž kaple sv. Prokopa založila 20. února 1333 Alžběta Rejčka špitál pro osm kněží. Král Jan věnoval kapli sv. Jana na Špilberku a dvůr v Řečkovících. Špitál obdržel další dary od Jindřicha mladšího z Lipé a od dalších dobrodinců.⁵²²

⁵¹⁹DŘÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna 1*. str. 73

⁵²⁰Tamtéž, str. 74

⁵²¹Tamtéž

⁵²²Tamtéž, str. 75

5. Závěr

V bakalářské práci jsem se zabývala tématem královských věnných měst a jejich správou. Přitom jsem zjistila, že města byla spravována úplně stejně jako města, která vlastnil král, měla tedy také podkomořího a úřady, které zajišťovaly chod města. Peníze z těchto věnných měst však šla do královniny pokladny, aby měla z čeho žít. Před rokem 1400 města přecházela pod královninu správu až po smrti jejího manžela, ale po roce 1400 už při svatebním obřadu. Přestože královna měla tato města v držení, jejich faktickým majitelem byl král, neboť královna nemohla zacházet s městy jak ona chtěla, což je patrné v případě, kdy Eliška Rejčka zastavila Hradec Králové pro svého zetě Jindřicha Jaworského a ihned byla za tento čin od krále potrestána. Zajímavé je rovněž zjištění, že přestože, jak již bylo zmíněno, má v držení věnná města královna, veškerá privilegia jim uděloval král. Jak se zdá, města nebyla vybírána náhodně, nýbrž podle toho, že je král neshledával jako strategicky výhodná, ale naopak jako bezvýznamná. Města, která byla bezprostředně v sousedství nějaké jiné země, si král ponechal. Zajímavostí ovšem je, že všechna věnná města se nachází právě ve východních Čechách.

V práci uvádím krátké medailonky královny-vdovy Elišky Rejčky a vládnoucí královny Elišky Přemyslovny. Eliška Rejčka byla právě jednou z královen, která věnná města vlastnila. Přestože ale byla vdovou a fakticky nevládla, důchody z těchto měst ji vynesly tolik peněz, že se stala nejbohatší ženou království. Oproti tomu její nevlastní dcera Eliška Přemyslovna, která byla vládnoucí královnou, stále více chudla. Také proto, že se odvrátila od svého manžela, od kterého tak nedostávala peníze. Už v době, kdy si Eliška Rejčka vzala otce Elišky Přemyslovny Václava II., byla mezi oběma ženami patrná rivalita, která se později mnohem více stupňovala.

V práci se zabývám také privilegii věnných měst a narazila jsem na zvláštní skutečnost. Pro tyto města nebyla vydávána privilegia ve stejném znění, ale pro každé město bylo vydáno jiné. Privilegia, která byla vydána pro věnná města, se týkají spíše výstavby opevnění, úprav města či poskytnutí surovin králem právě na nějaké stavební úpravy. V případě Mělníka je však zajímavé, že dvě privilegia byla vydána Eliškou Rejčkou, konkrétně ta, ve které Eliška povolila měšťanu Jindřichovi, že může prodat či koupit zahradu a také lisitnu, ve které potvrdila obyvatelům Mělníka, že mají dávat 89 lánů roční plat. Pro toto město vydala ještě královna Anna listinu, ve které jim nařizuje, aby platili úroky pouze jejím úředníkům. Toto byly jediné listiny ve sledovaném období, které vydaly královny. Našla se však i taková privilegia, která byla ve stejném znění vydávána pro více než jedno město, konkrétně pro Dvůr Králové nad Labem a Trutnov.

V jedné listině král Jan Lucemburský zbavil ve věcech vraždy od pravomoci krajských úředníků a vyhrazuje toto právo sobě. Další privilegium, které bylo vydáno pro obě města nařizuje obyvatelům poslušnost vůči lestmistrovi Pešíkovi Krabici z Weitmile. Objevuje se však listina, ve které jsou zmíněna všechna věnná města. Jedná se o listinu římského krále Albrechta I. Rakouského, ve kterém jsou jednak poprvé vyjmenována všechna věnná města a všem městům potvrdila výsady a privilegia, která jim udělili čeští králové. Byla vydána dvě privilegia, která se úplně neshodují s výčtem věnných měst. Pro Hradec Králové, Vysoké Mýto, Chrudim, Poličku, Jaroměř, Čáslav, Kolín, Kouřim a Nymburk byla vydána jedna listina ve stejném znění. Druhá listina, která byla rovněž vydána pro více měst, zahrnovala města Chrudim, Mělník, Kostelec nad Labem, Jaroměř, Dvůr Králové a Trutnov. Jak již bylo výše řečeno, uvádím zde také Brno, které srovnávám s věnnými městy a jejich privilegii. Zjistila jsem, že privilegia pro toto moravské město jsou zcela odlišná od těch, která byla vydána pro východočeská města. Většina privilegií, která jsem zpracovávala, se věnovala Hradci či Mělníku, v menší míře pak Chrudimi.

6. Resummé

In my barchelor's thesis I am dealing with Town privileges and czech queens. In the first chapter is description of royal dowry towns and proces sof establishing royal towns. At first, I focus on foundation of these towns, when a locator chose some area which was colonized and he got some privilegese from king. The locator could, did not have to, became a magistráte. In this charter I am dealing with royal dowry towns, how and why the towns were separated. The mason was, that king apparently didn't find these towns like strategic. I am also deal with a management of dowry towns and their owners, queens.

In the next chapter I describe a life of queen, Eliza Riccenza, who owns dowry towns which gave her first husband, Wenceslas II. and then her second husband Rudolf I. Habsburg. In this chapter I explain, how Eliza Riccenza treated with dowry towns. Even though she could not pawn these towns, she broke this rule when she pawned Hradec Králové to her future son-in-law.

Finally, Eliza Riccenza had found Jindřich from Lipé, her lover. Then she gave up dowry towns and both of them moved to Brno. Eliza Riccenza thanks to money from dowry towns became she richiest woman in the kingdom, when she was only ninghteen years old. The other queen, which I am mention about, is Eliza of Bohemia. She was stepdaughten of Eliza Riccenza. Whole life she was fighting with her stepmother, but she had not been successful. Her husband was John of Luxembourgish. He listened machinations from Jindřich from Lipé and he was completely on side of lovers (Eliza Riccenza and Jindřich from Lipé) and John neglected her wife.

Last chapter I dedicated to dowry towns and privileges of these towns. For each of this towns (Dvůr Králové nad Labem, Hradec Králové, Chrudim, Jaroměř, Mělník, Nový Bydžov, Polička, Trutnov, Vysoké Mýto) I am dealing with establishment, development and history. I followed privileges, which were listed for each of these towns. In the end of the chapter I mentioned about Brno, because of the mason, that this is the town where Eliza Riccenza with Jindřich from Lipé moved.

In the end of my bachelor's thesis I summarized knowledge, which I had found out from privileges. I realized only a little of privileges in the same vision was emitted for more then one town. Just for two privileges was emitted for royal towns with dowry towns, several privileges was emitted in the same vision for two dowry towns Dvůr Králové nad Labem and Trutnov. Another privileges are different.

7. Seznam literatury

1) Archivní prameny

BOČEK, Antonín (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IV (1268 – 1293)*. Olomouc, 1845.

ČELAKOVSKÝ, Jaromír (ed.). *Codex iuris municipalis. Sběrka pramenů práva městského království českého, díl II. Privilegia královských měst venkovských z let 1225 – 1419*. Praha, 1895.

GUSTAV, Friedrich (ed.). *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II. (1268 – 1293)*. Praha, 1912.

2) Odborná literatura

ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Úřad podkomořský v Čechách. Příspěvek k dějinám stavu městského v zemích českých*. Praha, 1881.

DŘÍMAL, Jaroslav. *Dějiny města Brna I*. Městský národní výbor Brno: Blok, 1969.

HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha: Panorama, 1992. ISBN 80-7038-182-5.

HOFFMANN, František. *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-543-2.

JANÁK, J., Z. HLEDÍKOVÁ a J. DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: Od počátků státu po současnost*. Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

JANOUSEK, Pavel. *Dvůr Králové nad Labem*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-426-3.

KILIÁN, Jan. *Mělník*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010. ISBN 978-80-7422-029-6.

KOPIČKOVÁ, Božena. *Eliška Přemyslovna: Královna česká 1292 – 1330*.

KRSKOVÁ, Dagmar. *Královny a jejich věnná města*. Dvůr Králové nad Labem, 2001.

KUČA, Karel. *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic*. Praha – Brno: Baset, 2000. ISBN 80-86223-11-6.

MIKULKA, Jaromír. *Dějiny Hradce Králové I./1.: Od nejstarších dob do roku 1526*. Hradec Králové, 1996. ISBN 80-90048-9-X.

PROKOP, Jaroslav. *Nový Bydžov*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2007. ISBN 978-80-7185-845-4.

SPĚVÁČEK, Jiří. *Král diplomat Jan Lucemburský 1296 – 1346*. Praha: Panorama, 1982.

STLOUKAL, Karel. *Eliška Rejčka: Hradecká královna*. Hradec Králové: Městské historické muzeum, 1942.

ŠULC, Ivo. *Chrudim*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-065-1.

VANÍČEK, Vratislav. *Velké dějiny zemí koruny české III. 1250 – 1310*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-433-6.

ZOUBEK, František. *O zakládání měst v Čechách v třináctém století*. Praha, 1878.

3) **Odborné časopisy**

BOROVSKÝ, Tomáš. *Zvláštní berně v českém středověku* In: *Dějiny a současnost* 2/2002.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka. *Alžběta Rejčka* In: *Dějiny a současnost* 5/1991.

JÁNOŠÍKOVÁ, Petra. *Urbura jako nástroj finanční politiky státu ve 13. a 14. století* In: GROSSOVÁ, Dagmar, KREJČÍK, Tomáš a ŠTEFAN T.Jan (edd.) *Sborník konference věnované prof. Jiřímu Sejbalovi 1929 – 2004. Postavení Moravy v mincovnictví a peněžních vztazích ve střední Evropě*. Ostrava, 2007. ISBN 978-80-86840-29-1.

LIBOR, Jan. *Moravští podkomoří v době Václava II.* In *Český časopis historický*. 1997, č.2/95. ISSN 0862-6111.

MUSIL, František. *Ke vzniku královských věnných měst a jejich vývoji do 2. poloviny 15. století* In: KILIÁN, Jan (ed.) *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce ve dnech 4. - 5. května 2004*. ISBN 80-903453-1-X.

NODL, Martin. *Sluší-li daň dávatí císaři, čili nic? Berně a úroky ve středověkém Českém království* In: *Dějiny a současnost* 2/2002.